ŽIVOT ABRAHAMŮV

VE SVĚTLE NEJNOVĚJŠÍCH OBJEVŮ

NAPSAL

DR. JOSEF MIKLÍK C.SS.R.

V PRAZE 1935

IMPRIMI POTEST

Pragae, die 1. Januarii 1935

P. Joannes Haderka,
C. SS. R. Sup. Prov.

NIHIL OBSTAT

Franciscus Starý,
censor

IMPRIMATUR

Pragae, die 5. Januarii 1935
N.: 162

Prael. Dr. Theophilus Opatrný,
Vicarius generalis

Úvod.

Abraham nebyl jen praotcem vyvoleného národa, má také veliký význam pro dějiny křesťanské. Z jeho rodiny měl vzejíti slíbený Vykupitel a státi se požehnáním celého lidstva; proto sv. Matouš počíná Abrahamem genealogii Ježíšovu.

Nepřekvapuje tedy, že se osoba patriarchova stala terčem nejvášnivějších útoků nevěrecké vědy. Wellhausen[1]) byl tak přesvědčen o nemožnosti doby patriarchální, že napsal smělá slova: »Kdyby izraelské podání bylo jen poněkud možné, bylo by bláznovstvím hledati jiné řešení.« Racionalisté pokládali za jisté, že Abraham nikdy ani neexistoval. Pro dr. Schacherla[2]) je »báchorkou«, pro úřední orgán československé církve »předhistorickou hlinou«, kterou prý nebude zatěžovati svou dogmatiku.[3]) Podle jiných[4]) byl Abraham původně skalním božstvem a teprve Mojžíš se pokusil vykázati mu v dějinách jakési místo.

Ani katolická exegese nedovedla se po každé ubrániti těmto rozkladným prvkům a uváděla v pochybnost historický ráz doby patriarchální.[5]) Jakousi oporu nacházeli v nepopiratelném přítmí, které nám zastíralo právě tento úsek posvátných dějin. Brzy však mělo vzejíti světlo; Boží Prozřetelnost ani po této stránce církev neopustila. Vykopávky posledních let přinesly totiž tolik nečekaných objevů, že by bylo hříchem ještě déle se krčiti. Z nich se dovídáme, že doba patriarchova stála na vysoké kulturní úrovni a měla dosti kritiky, aby rozeznala pravdu a blud.

Mým účelem není podati exegesi jednotlivých veršů Písma svatého; v jasném světle moderních vykopávek chci se pokusiti o životopis velikého patriarchy a dokázati historickou pravdivost biblických údajů. Doufám, že moje řádky usnadní důst. duchovenstvu jeho školní práci a učiní hodiny náboženství ještě zajímavějšími.

[1]) Die Komposition des Hexateuch[3], Berlín, 1899, 246.
[2]) Patnáct let v klášteře, Praha, 1924, 105.
[3]) Český zápas IV, 42.
[4]) Kerber, Die religionsgeschichtliche Bedeutung der hebr. Eigennamen, Freiburk, 1897, 27.
[5]) Fontaine, Les infiltrations protestantes et les origines religieuses de l'humanité, Paříž, 1901, 13n

1. Vlast Abrahamova.

Vlastí Abrahamovou bylo chaldejské město Ur, které Bible nazývá důsledně Ur Kasdim (Gen. 11, 28). O jeho poloze sváděli exegeté dlouho prudké boje.

Protože Ammian Marcellin[1]) věděl o jakémsi Uru mezi Tigridem a městem Nisibis, hledali v něm někteří rodiště Abrahamovo. Největším stoupencem této domněnky byl Bochart,[2]) avšak jeho důvody jsou velice slabé. Nemohl pochopiti, proč by byl patriarcha konal na své cestě do Kanaanu takovou okliku a přecházel dvakrát Eufrat. Jak uvidíme později, nebyl přechod nic neobyčejného[3]) a z Jižní Babylonie nebylo možná přepravit jinou cestou velká stáda do Palestiny, od níž ji oddělovala nehostinná poušť. Dnes nehájí myšlenku Bochartovu skoro nikdo.[4]) Zato jiní ztotožňovali Ur s Edessou, kterou okolní národové nazývají Urfa. Nejnověji to učinil Hormuzd Rassam.[5]) Poukazoval na četné památky po Abrahamovi, které se dochovaly v okolí města. Při podrobnějším studiu se však ukázalo, že pocházejí z doby dosti mladé a byly uměle vyvolány.

Moderní vykopávky nám odpověď velice usnadnily a potvrdily správnost tvrzení Eupolemova[6]) a dohadu Oppertova.[7]) Ur Kasdim leželo asi 250 km jihovýchodně od Babylona a 100 km západně od stoku Eufratu s Tigridem. Jeho veliké trosky rozkládají se na prostoře 65 ha a slovou Mugheir (město asfaltové), protože cihly na jeho stavbách byly spojovány tekutým asfaltem. Trosky se skládají z celé řady nízkých pahorků a jsou větší část roku oblity vodou, protože se turecká vláda o zavodňovací kanály nestarala. Nejvyšší pahorek měří 24 metrů a skrývá trosky proslulého chrámu

[1]) Rerum gestarum libri qui supersunt XXV, 8, 7; vyd. Gardthausen, Lipsko, 1874, II, 53.

[2]) Geographia sacra, Caen, 1646, I, 43.

[3]) Sr. Kaulen, Assyrien und Babylonien[5], Freiburk, 1899, 14.

[4]) Učinil tak jen Strack, Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 49 a Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 9.

[5]) Proceedings of the Society of Biblical Archeology, 20 (1898), 71—72.

[6]) Sr. Eusebius, Praeparat. evangel. 9, 7. Podle něho narodil se Abraham v babylonském městě Kamarině, které tehdejší Řekové zvali Urié. Jak dokázal Jeremias (Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 261, pozn. 3), pochází Kamarina od arabského kamar, měsíc.

[7]) Inscriptions de Dour-Sarkayan, Paříž, 1870, 3, 9.

měsíčního boha Sina. Zříceniny prozkoumal Taylor[8]) a Loftus,[9]) po světové válce v nich pokračoval Wolley.[10]) Na četných cihlách a hranolech objeveno jméno Uru.[11]) Značilo město, ne krajinu, jak překládala LXX[12])

Slulo pouze Ur, bližší určení Kasdim připojil teprve Mojžíš.[13]) Bylo hlavním městem malého království, obývaného Chaldejci. Toto jméno nebylo jen mlhavým pojmem, jak tvrdil ještě Ménard;[14]) značilo přesně ohraničenou krajinu a znělo původně Kašdu, kolem r. 1500 př. Kr. Kardu, od 9. stol. Kaldu. Ur patřilo k nejstarším městům světa. Archiv drehemský, objevený r. 1910,[15]) a písemné památky z města Uru umožňují nám vylíčiti dosti přesně jeho dějiny. Úmyslně se o nich zmíním podrobněji; čtenáři se mají sami přesvědčiti, jak neodůvodněna byla výtka dra Schacherla a jeho stoupenců. Nositel velikých slibů mesiánských vyrostl v zemi vysoce kulturní; proto se nestal bezděčnou obětí podrážděné obraznosti.

Dnes je historicky dokázáno, že město Ur existovalo již před potopou[16]) a že již tehdy vynikalo velikou vzdělaností; zasloužený obdiv vzbudila umělecká a jemně zdobená keramika.[17]) Tehdejší dějiny jsou prozatím neproniknutelnou záhadou. Při veliké katastrofě bylo také Ur zaplaveno vrstvou hlinitého nánosu, silnou 3·5 m, a trvalo to jistě velice dlouho, než byla země znovu obydlena a než povstaly nové státy. Touž myšlenku naznačuje proslulý hranol oxfordský báječně vysokými čísly, která připisuje králům první dynastie. Pokud víme, podléhalo tehdy Ur nadvládě města Kiš[18]) a později Erechu.[19]) Teprve urský Mesannipadda porazil po 36leté vládě posledního krále Lugalkinka a stal se zakladatelem první domácí dynastie. Dobu nemůžeme udati přesně; podle hranolu oxfordského to bylo kolem r. 4800 př. Kristem. Jeho syn Annipadda vystavěl v Uru krásný chrám bohyni Ninchursag.[20]) Po smrti

[8]) Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, XV, 260n.

[9]) Travels and Researches in Chaldaea and Susiana, Londýn, 1857, 127n.

[10]) Revue biblique, 1925, 461n.

[11]) Proto neprávem pochyboval o něm Köhler ještě r. 1896 (Herzog-Hauck, Realenzyklopädie für protest. Theologie und Kirche[3], Lipsko, 1896, I, 106).

[12]) Proto má v klínovém písmě po každé suffix ki, nikdy mat.

[13]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 150 a Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 19.

[14]) Histoire des anciens peuples de l'Orient, Paříž, 1883, 263n.

[15]) De Genouillac, Tablettes de Dréhem avec inventaire et tables, Paříž, 1911.

[16]) Tomkins (Studies on the times of Abraham, Londýn, 1878, 7n) dokazoval, že Ur bylo jen asi o 300 let starší než Abraham; jeho vývodům se dnes usmíváme.

[17]) Sr. ČKD 1930, 461.

[18]) Revue biblique, 1926, 67.

[19]) Revue biblique, 1926, 72n.

[20]) Jeho věnovací list (tabulku) objevil Wolley. Sr. The antiquaries journal IV/1924/4.

Mesannipaddově nastoupil jeho druhý syn Meskímilu, po něm Elulu a Balulu.[21])

Po 171 nebo 177 letech[22]) zmocnili se vlády Elamci, později královské rody z města Kišu, Chamasi a Erechu, potom dosedla druhá domácí dynastie (3745—3635). Darovala městu čtyři krále, kteří panovali celkem 108 nebo 111 let. Následovala dlouhá doba ponížení, v níž město mnoho přetrpělo. Teprve kolem r. 2316 nastoupila v Uru třetí domácí dynastie, založená Ur-Nammu.[23]) Její počátky byly velice smutné. Město bylo spáleno, hradby pobořeny, královský palác v ssutinách. Nový panovník vystavěl město ještě nádherněji a v něm chrám boha měsíce. Brzy se mu podařilo panství rozšířiti. Zmocnil se Erechu a dosadil tam svého syna za velekněze; pokořil Lagaš, sesadil tamního krále a na jeho místo nastolil Urabba.[24]) Kolem r. 2298 nastoupil v Uru jeho syn Dungi[25]) a panoval 58 let. S počátku zveleboval říši prostředky mírnými, později vedl též války. Zmocnil se Elamu, rozdělil jej v několik menších knížetství (Anšan, Susa), která obsazoval po libosti svými stoupenci. Jeho panství sahalo od perského zálivu až za město Sipparu, avšak nemělo dlouhého trvání. Nástupce Bursin (2240 až 2232) bránil se již stěží útokům elamských knížat; jen asyrský Zariku zůstal mu ještě věren.[26]) Ještě hůře bylo za Gimilsina (2231 až 2223). Ze severu pronikali mocní Amorrejci. Král vystavěl proti nim mohutnou zeď, která se táhla od Eufratu až k Tigridu, ale pád říše tím neodvrátil. Jeho nástupce Ibilsin (2222—2200) vtrhl do Elamska a zpustošil pohraniční Anšan, ale podlehl spojeným útokům amorrejského Isbíra a elamského Kudurnachchunty. R. 2200 byl zajat a odveden do Mári. Na troskách říše urské povstala dvě království, Isin a Larsa. V Isinu vládl Naplánum, v Larse Išbi-irra.

Ur podléhalo s počátku králi isinskému; teprve Gungumovi (2106 až 2080) se podařilo připojiti je k Larse. Jeho nástupce Abísaré (2079—2069) vykopal v okolí zavodňovací kanály, které se staly městu pramenem velikého blahobytu. Za Sumuila (2069—2040) přihodila se v sousedním Babyloně událost, která měla dalekosáhlé důsledky. R. 2067 prohlásil se tam králem amorrejský Sumuabu (2067—2053) a počal hlavní město opevňovati. Nastaly dlouhé a krvavé boje, za kterých bylo Ur vypleněno a spáleno, obyvatelstvo povražděno nebo odvedeno do zajetí. Stalo se to roku 1972.

Pozoruhodný je kulturní život ve vlasti Abrahamově, jak o něm vypravují objevené archivy drehemské. Nejzajímavější byla organisace písařů (pisandubba) při chrámě boha Sina (měsíce) a právě

[21]) Revue biblique, 1926, 76.
[22]) Číslovky nejsou v nápisech úplně jasné.
[23]) Dříve čítávali jeho jméno Urengur. Sr. Revue biblique, 1928, 369, pozn. 2.
[24]) Delaporte, La Mésopotamie, Paříž, 1923, 35.
[25]) Meyer, Geschichte des Altertums[3], Stuttgart, 1913, I, 2, str. 560n.
[26]) Dokazuje to votivní deska, nalezená v troskách bývalého města Aššuru. Revue biblique, 1928, 373.

jejich svědomitosti děkujeme za nejcennější poznatky z doby krátce před Abrahamem.[27]) Byli státními úředníky a podobali se v mnohém našim notářům.

Jejich činnost byla velice rozsáhlá, protože vedli státní účetnictví. Psali na malých čtyřhranných tabulkách z hlíny, na slunci vysušených; jedna strana bývala plochá, druhá poněkud vypouklá.[28]) Na levé straně mívají kontrolní čáru, která běžela podél celého textu a znemožňovala jakoukoli změnu. Na horním konci bývalo jméno města nebo jednotlivce, který daň odváděl, a datum, kdy se to stalo; někdy též součet zapsaných položek. Každá tabulka má pečeť písaře, který ji napsal a svým jménem ručil za její správnost. Užil-li zástupce pečeti nepřítomného úředníka, svědomitě to poznamenal. Tabulky, které se týkaly téhož města, byly ukládány do dřevěných příhrad, označených vhodným záhlavím. Proto sluli písaři pisan dubba, mužové schránky na tabulky. U důležitějších smluv psávali text dvakráte: jednou na tabulku, po druhé na hliněný obal, který tabulku se všech stran zakrýval.[29]) Vznikla-li pochybnost, odlomili obal a přesvědčili se o správném znění smlouvy. Ani naše moderní prostředky nejsou tak bezpečny jako toto prostinké zařízení.

Účetnictví urských písařů bylo velice vyspělé. Přesně zapisovali příjem a vydání, měsíčně nebo ročně sestavovali přehlednou bilanci. V ní jest uveden po každé příjem, vydání, zbytek a zálohy napřed vyplacené. Novinkou byly žírové účty, z kterých se na rozkaz vlastníkův odpisovalo. Úrok se rovnal pětině vypůjčených peněz a vybíral se měsíčně; činil tedy 60%.[30])

Písaři přijímali do státních služeb potřebné dělníky a vypláceli jim mzdu, buď každý večer nebo na konci měsíce a roku. V účtech nacházíme pro plat čtyři různá jména: a, su, tach a chaj. Měsíční mzda dělníků slula a; vydávala se jednak v penězích, jednak v naturaliích. Avšak najatý dělník musel jísti, ať pracoval nebo nepracoval. Proto bylo dvoje účtování: v jednom se zapisovalo, co spotřeboval, v druhém, kolik práce vykonal. První zajímalo zvláště dělníka, druhé především pána, ale obě položky umožňovaly oceniti správně pracovní schopnost a výkonnost najatých sil. Roční plat slul su a mohl se vybrati najednou nebo po částkách. Hlídači stád se dávala na př. určitá část střeženého dobytka nebo zrozených mláďat.[31]) V účtech bývá zapsána celková roční mzda; u jednotlivých položek nacházíme pak poznámku, zda si je dělník již vybral. Dobrovolné dary nejsou řídkým zjevem a svědčí o přátelském poměru mezi zaměstnavatelem a zaměstnaným. Vybrané zálohy se nazývaly tach, ostatní předvídané výdaje chaj.

[27]) Legrain, Le temps des rois d'Ur, Paříž, 1912, 22n.

[28]) Pěkný doklad otiskl King-Hall, Egypt and Western Asia in the light of recent discoveries, Londýn, 1907, 245. Pochází právě z doby Abrahamovy.

[29]) Viz Miklík-Hejčl, Příručka k biblické dějepravě, Praha, 1927, III, obr. 341.

[30]) Revue de l'assyriologie, VIII, 142—143.

[31]) Sr. dějiny Jakubovy. Gen. 29, 15—21 a 30, 26—42.

Důležitou součástkou mzdy bylo obilí. V hlavním městě byly veliké zásobárny, z kterých vydávali najatým dělníkům zasloužený díl aneb obilí za malý poplatek půjčovali. V seznamech se zapisovalo, co se do obilnice přineslo, kolik se vydalo, kolik zbylo a kolik si ještě měl ten neb onen dělník vybrati.

Daně a poplatky jsou zajímavým prostředkem statistickým, protože nám prozrazují rozvrstvení tehdejšího obyvatelstva a jeho majetkové poměry. Platilo se za dovolení, aby si kdo směl vybrati ze státní sýpky obilí napřed; na drahé kovy (zlato, stříbro, měď) a lepší domy byla uvalena daň přepychová. Byla značně veliká: ze čtvrt šiklu se odvádělo pět zrn (určitá váha), z lepšího domu dvě zrna; daň z masa a z prodeje dobytka byla odstupňována podle prodejní ceny jednotlivých zvířat; cla, dovozní i vývozní, byla pronajímána bohatým výběrčím; platila se i daň živnostenská a dávka z majetku pro veřejné potřeby státu. Někdy se dávka z majetku rovnala částečné konfiskaci, protože z 22 kusů dobytka se odvádělo sedm do státní pokladny. Z ní se platily cesty královy, vojsko a úřední poselství.

Daně nebyly všude stejně veliké; ukládaly se podle majetkových poměrů neb úrodnosti obdělávané půdy. Platilo se buď penězi nebo naturaliemi, prací a potahem. Daňová povinnost se vztahovala i na cizince v zemi usedlé. Kdo neměl tolik majetku, aby podléhal některé dani (existenční minimum), pomáhal aspoň při veřejných robotách.[32]) Daně se odváděly v chrámě boha Sina, který byl zároveň berním úřadem pro celou říši. Liknaví poplatníci byli donucováni, ale král trestal bezohledně každého úředníka, který se dopustil nějakých přehmatů.

Úřednická organisace zasluhuje plným právem našeho obdivu.[33]) Jejich společným odznakem byla hůl, ale byly mezi nimi veliké rozdíly. Krále zastupoval velkovezír (sukkalnach), kterému podléhali v jednotlivých okresech vezírové (sukkal). Vojsku veleli důstojníci (nubanda); každý velitel měl dva zástupce, dva pokladníky a jednoho zásobovatele. Armáda nebyla jen pro válku, setkáváme se s ní všude. Při obdělávání královských statků, kopání vodních kanálů nebo při stavbách bývali vojáci dohližiteli, někdy i dělníky. Většina sloužila u pěchoty, někteří na lodích, aby pečovali o bezpečnost plavby.

Jiní úředníci se starali o berně (šatam), nebo spravovali státní polnosti (dugab). Předseda soudu slul maškim, jeho poradci máliku.[34]) Všichni úředníci vystupovali jménem královským; o jejich poslání užívalo se proto slovesa aláku, jíti.[35]) Spojení mezi králem, úřady a poddaným lidem udržovali četní poslové. Před každou

[32]) Jean, Les lettres de Hammurabi à Sinidinnam, Paříž, 1909, 228, pozn. 1.
[33]) Legrain, Le temps des rois d'Ur, Paříž, 1912, 32n.
[34]) Revue de l'assyriologie, VII, 37.
[35]) Brünnov, A classified List, 1889, 9203, 7.

cestou dostávali zapečetěný kožený měch, který obsahoval všechno, co potřebovali.

Vzdělanost obyvatelstva byla veliká. Psaní a čtení bylo všeobecným majetkem lidu a dopisování běžným zvykem.[36]) Na školních tabulkách z doby Abrahamovy nacházíme nejen sčítání a odčítání, násobení a dělení, nýbrž i zmocňování, odmocňování a geometrické řady.[37]) Umění a řemesla stála na vysokém stupni; předměty objevené v královských hrobech urských vyvolaly úžas i moderních badatelů.[38])

Taková byla pozemská vlast Abrahamova.

2. Rodina Abrahamova.

Gen. 11, 27—30.

V době, o níž mluvíme, žil v Uru bohatý Tare. Byl synem Nachorovým a měl četné bratry a sestry (Gen. 11, 24). Nebydlil v městě, jeho příbytkem byl kočovný stan. Po svém stařičkém otci stal se náčelníkem dosti početného kmene, který popásal v okolí veliká stáda a stěhoval se podle potřeby tam, kde právě nejvíce naprší. Narodili se mu tři synové,[1]) Aran, Nachor a Abram a dcera Sarai. Protože pocházela z jiné matky než Abram, měl Tare aspoň dvě manželky; zdali současně, nemůžeme již rozhodnouti.[2]) Nejmladší ze synů byl Abram,[3]) nejstarší Aran; tento měl syna Lota a dvě dcery, Melchu a Jeschu. Podle domácího práva, sepsaného později králem Hammurabim, pojal Nachor za manželku Melchu, Abram svou nevlastní sestru Sarai[4])

[36]) V okolí Uru nalezen dopis, který posílá jakási Sirun (Sara?) svému manželu Abarachamovi (Lutz, Early Babylonian Letters from Larsa, 1917, č. 15). Obsahuje všední rodinné věci a je nám cenným dokladem, jak bylo dopisování již rozšířeno.

[37]) Maas, Babylonische Kultur um 2000 vor Christus, Die Umschau, XI (1907), 1049n.

[38]) Sr. ČKD 1930, 635—637.

[1]) Winckler, Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1902, III, 405 dokazoval z Genese 11, 26, že synové Tareovi byli trojčata. Mnohem správněji vykládá Hummelauer, Comment. in Genesim, Paříž, 1895, 361 sedmdesátý rok jen o narození Abramově.

[2]) Východní spisovatelé jmenují první manželku Jona, druhou Teheriba. Sr. Calmet, Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, Paříž, 1719, I, 52.

[3]) Protože svatopisec vypočítává syny v jiném pořadu (Abram, Nachor, Aran), přeli se exegeté, jak po sobě následovali. Biblický pořad hájil na př. Knobel (Die Genesis erklärt², Lipsko, 1860, 131), pozměněný Tostatus (Commentaria in Genesim, Benátky, 1596, 576), Del Rio (Pharus sacrae sapientiae, Lyon, 1608, 208) a většina moderních. Svatopisec postavil na první místo Abrama, protože byl v dějinách zjevení osobou nejdůležitější.

[4]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, par. 154—158. Jiní popírali, že by Sarai byla tak blízce spřízněna s Abramem; proto Gen. 20, 12 vykládali volněji. Jejich důvod se mi nezamlouvá; to by se byl Abram bránil rozhodněji.

Rodinu Tareovu stihlo brzy veliké neštěstí. Aran zemřel v náručí otcově[5]) — proč, nevíme — a byl pochován v okolí Uru. Jeho smrtí osiřel Lot a šlechetný Abram se ujal syna bratrova.[6]) Proto později nacházíme Lota v jeho průvodu.[7])

K tomuto rodokmenu třeba několik poznámek. Exegety velice překvapovalo, že nikde není udán původ Sarai, že však Bible jmenuje Jeschu, jakkoli se s ní v pozdějších dějinách nesetkáváme. Proto odedávna si kladli otázku, jaký byl poměr obou jmen, a jejich odpovědi vyzněly velice různě. Většina se domnívala, že obě jména znamenají tutéž osobu; ze starších to tvrdil sv. Jeronym[8]) a sv. Augustin,[9]) z novějších Hummelauer,[10]) Halévy,[11]) Vigouroux[12]) a Heinisch.[13]) Pokládají však za možné, že se záměna stala jen omylem, protože písmena obou jmen byla v starosemitské abecedě velice podobná. Spíše však se mi zamlouvá myšlenka Döllerova,[14]) že totožnost obou jmen je teprve výmyslem židovských učenců, kteří se horšili, že jejich praotec měl nevlastní sestru za manželku. Také jinde zmiňuje se Bible v rodokmenech o ženách, o kterých nic nevypravuje.[15])

Důležitým prvkem ve východních dějinách jsou jména a třeba jen litovati, že si této okolnosti učenci již dříve nepovšimli. Jméno semitské liší se podstatně svou vnitřní skladbou od jména indogermánského a prozrazuje nám nepřímo kmenovou příslušnost nositelovu. Jméno indogermánské stojí v úzkém vztahu k osobě a vypovídá její skutečné neb aspoň domnělé vlastnosti; proto bývá většinou jménem přídavným: Mahávíra (mocný rek), Perikles (v okolí známý, proslulý), Hiltprand (v boji udatný) a Vladimír (vládce světa). Starověké jméno semitské bývá celou větou a vyslovuje nějakou skutečnost, otázku nebo přání: Hannibaal (Baal je milostivý), Michael (kdo jako Bůh?), Nabuchodonosor (Nebo, chraň korunu!). Jediné, co nám semitské jméno prozrazuje, je vztah nositelův k určitému božstvu. Zatím co ve jménech indogermánských ustupuje náboženský prvek do pozadí, bývá v starších jménech semitských v popředí. Tento rozdíl vysvětlujeme tím, že u Indoger-

[5]) Slova al-pené (Gen. 11, 28) zavdala podnět k četným dohadům. Jeho smrt byla prý trestem za modloslužbu, které se otec dopouštěl.

[6]) Josef Flavius (Antiquit. 1, 7, 1) a sv. Jan Zlatoústý (In Genesim hom. 31, 5; MG 53, 289) tvrdili, že Abram Lota adoptoval; z pozdějších učinil totéž Lamy (Comment. in librum Geneseos, Malín, 1884, II, 9) a Sales (Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 114). Pozdější osudy patriarchovy takovou domněnku vyvracejí.

[7]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 46.

[8]) Quaestiones Hebr. in Genes. 11, 29; ML 23, 926.

[9]) Contra mendacium 23; ML 40, 533.

[10]) Comment. in Genesim, Paříž, 1895, 362.

[11]) Recherches bibliques, Paříž, 1895, 300.

[12]) Manuel Biblique[12], Paříž 1905, 684.

[13]) Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 207.

[14]) Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 28.

[15]) Na př. Gen. 4, 22: Noema.

mánů dávalo jméno spíše okolí, u Semitů vlastní rodiče. Protože dítě bylo jim darem Božím, stavěli je takřka do jeho ochrany.[16])

Nemůžeme se ovšem těšiti myšlenkou, že by se nám bylo podařilo najíti v písemných památkách zmínku o osobách, o kterých jednáme. Nikdo netušil ještě jejich světového významu; ani my bychom o něm nevěděli, kdyby nám to neřekla Bible.[17]) Zdánlivá nevšímavost písařů má však ještě jinou příčinu. U žádného východního národa nenacházíme dějepis; nanejvýš skládali kroniky, které zachycovaly úryvkovitě současné události. Teprve Izraelité tvořili čestnou výjimku a dochovali nám díla vysoké historické ceny.[18]) Zato vynikali staří národové podivuhodnou pamětí, která uchovávala po staletí neporušeně, co si jedenkrát vštípila.[19]) Nemáme naděje, že bychom kdy čtli v královských knihovnách babylonských o Abramovi. Zato můžeme na četných příkladech dokázati, že se v oné době takových jmen opravdu užívalo, i když v jednotlivostech neznáme po každé přesně jejich etymologii.

Tare (Terach) nesouvisí ani s asyrským jménem pro gazelu (turachu)[20]) ani s hebrejským názvem měsíce (jareach).[21]) Není též jménem místním, jak dokazoval Kraeling[22]) a před ním Dillmann[23]) a Holzinger.[24]) Jensen[25]) je odvozoval od jména boha Tarchu a většina badatelů mu dala za pravdu. Mohli se dovolávati četných jmen tvořených podobně: Tarchunazi, Tarchundapi[26]) a Tarchulara.[27]) Někteří se ovšem pozastavovali nad tím, že by praotec vyvoleného národa měl jméno pohanského boha; činili tak neprávem. Sama Bible (Jos. 24, 1) připomíná modloslužbu Tareovu. Zato o povaze boha Tarchu nemůžeme říci skoro nic určitého. Podle všeho byl hettitsko-mitanským bohem povětří[28]) a jeho známost přinesli do Babylonie váleční zajatci velkých dobyvatelů Sargona I. (2752—2696) a Naram-Sina (kolem 2696).[29]) Šanda[30]) se domní-

[16]) Ranke, Die Personennamen in den Urkunden der Hammurabi-Dynastie, Mnichov, 1902, 2—4.

[17]) Winckler, Abraham als Babylonier, Joseph als Aegypter, Lipsko, 1903, 24.

[18]) Tak protest. Meyer (Geschichte des Altertums², Stuttgart, 1907, I, 1, 131) a protest. König (Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik, V, 643).

[19]) Wilke, War Abraham eine historische Persönlichkeit?, Lipsko, 1907, 22.

[20]) Halévy, Recherches bibliques, Paříž, 1895, I, 328.

[21]) Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes³, Lipsko, 1916, 259.

[22]) Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 40 (1922), 153n.

[23]) Die Genesis erklärt⁴, Lipsko, 1882, 212.

[24]) Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 115.

[25]) Zeitschrift für Assyriologie VI, 70. Podobně Deimel, Pantheon Babylonicum, Řím, 1914, 260, č. 3243.

[26]) Kohler-Ungnad, Assyrische Rechtsurkunden, Lipsko, 1913, I, 49 a 77.

[27]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 118.

[28]) Winckler, Auszug aus der Vorderasiatischen Geschichte, Lipsko, 1905, 56 a Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 88.

[29]) Szczepański, Egea i Hatti, Varšava, 1923, 143.

[30]) Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 118.

vá, že celé jméno Tareovo bylo poněkud delší, snad Tarchu-ilu (Terach je bůh) — ale dodatek časem odpadl. Jméno bylo velice rozšířeno. Ještě za Asarhaddona (680—669) setkáváme se s kušitským králem Tarqú;[31]) pravděpodobně s ním souvisí i starořímské Tarquinius, pro které nebylo dosud uspokojivé etymologie.[32])

Nejstarší ze synů Tareových slul Aran (Hárán). V asyrských listinách vyskytuje se častěji mužské jméno Charráná,[33]) avšak Gunkel[34]) popírá jakoukoli souvislost mezi oběma jmény. Je pravděpodobné, že Hárán bylo jméno nějakého boha, a jeho stopy nacházíme v biblickém městě Bet-Háránu (Num. 32, 36).[35]) Také jméno druhého syna Nachora čteme často v písemných památkách: zní buď Nachiru[36]) nebo Nacharu.[37]) Děje se také zmínka o krajině Til-Nachiri.[38]) Zato jeho význam byl dlouho nejasný. Lamy[39]) v něm viděl toliko tvar slovesa náchar, proto je přeložil »soptící«; Halévy[40]) asyrské niharu, vorvaň. Knobel[41]) a Meyer[42]) je pokládali za jméno místní. Novější badatelé je odvozují od boha Nachora, o kterém mluvívají častěji staré prameny. Jeho jméno Nachar čteme spolu s babylonským bohem Ereškigalem v zaklínací tabulce, nalezené v Kartagu.[43]) Byl nazýván »vševládnoucím bohem podsvětí«.[44]) Aramsky slul asi Nachár, asyrsky Nachiru a je součástkou místního jména Til-Nachiri.

Zato jméno nejmladšího syna Abrama je nám dnes úplně jasné. V současných pramenech zní Abirámu, někdy též Aburámu a vyskytuje se velice často. Tak se jmenuje ještě r. 677 asyrský eponym.[45]) V doslovném překladu znamenalo »Můj otec je vznešený« nebo »Můj otec je milosrdný«.[46]) Na koho se vztahovala první část jména, exegeté dlouho nevěděli. Döller[47]) ji vykládal o Tareovi, Winckler[48]) o předcích, které vřadili do počtu bohů. Dnes máme dokázáno nade vši pochybnost, že slovo 'Ab (otec) zastupuje jmé-

[31]) Knudtzon, Assyrische Gebete an den Sonnengott für Staat und königliches Haus, Lipsko, 1893, II, 177.
[32]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 88.
[33]) Kohler-Ungnad, Assyrische Rechtsurkunden, Lipsko, 1913, I, 188, 240, 393.
[34]) Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 158.
[35]) Mez, Geschichte der Stadt Harrán in Mesopotamien bis zum Einfalle der Araber, Štrasburk, 1892, 23.
[36]) Kohler-Ungnad, Assyrische Rechtsurkunden, Lipsko, 1913, I, 104. 277.
[37]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 117.
[38]) Heinisch, Das Buch Genesis übersetzt und erklärt, Bonn, 1930, 204.
[39]) Comment. in Genesim, Mechlín, 1883, I, 393.
[40]) Recherches bibliques, Paříž, 1895, I, 328.
[41]) Die Genesis erklärt[2], Lipsko, 1860, 190.
[42]) Die Israeliten und ihre Nachbarstämme, Halle, 1906, 238.
[43]) Molinier, Mémoires de la Société Nationale des Antiquaires de France 58 (1899) a Wünsch, Rheinisches Museum 55, 248n.
[44]) Jensen, Zeitschrift für Assyriologie XI, 300.
[45]) Schrader, Keilinschriftliche Bibliothek, Berlín, 1889, I, 207.
[46]) Revue biblique, 1908, 218.
[47]) Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 7.
[48]) Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1901, II, 84.

no některého boha. Jakmile bylo zvykovým právem zakázáno vyslovovati bez důvodu jméno hlavního boha, počali je nahrazovati pojmem příbuzenským;[49]) při tom se osobní suffix obyčejně vynechával:[50]) Abner místo Abiner, Abšai místo Abišai, Abšalom místo Abišálóm. Kterého boha měl na mysli otec Abramův, nemůžeme již rozhodnouti; pravděpodobně urského Sina, který bývá v hymnech nazýván často sladkým jménem »otec«.

Mnohem méně jsme zpraveni o jméně Lotově; v písemných památkách dosud nalezeno nebylo, jeho etymologii neznáme. Jeremias[51]) je přeložil »přijatý do blízkého příbuzenstva« a odvolával se na Wincklera;[52]) mnohem pravděpodobněji Dhorme[53]) a Jean[54]) »dokonavatel« (Látu). V tomto výkladu bylo by přívlastkem některého boha.

Sarai nesouvisí jistě s domnělou arabskou bohyní Šarajat,[55]) o které ani nevíme, zdali vskutku existovala. Podle nápisu nalezeného v hauránské Bosře[56]) byla Šarajat spíše jistá krajina severovýchodně od Petry.[57]) Lagrange[58]) pokládal za pravděpodobné, že jméno to pochází od arabského šaraj, neplodná, a dovolával se Bible (Gen. 11, 30), která tuto vlastnost zdůraznila. Většina[59]) se domnívá, že jméno Sarai souvisí se jménem bohyně Šarratu. Byla manželkou Sina, uctívaného v Haranu. König[60]) prohlásil tento výklad za nemožný, protože se Sarai narodila již v Uru. Ještě nejlépe je odvozovali druzí[61]) od slova sáraj, královna — avšak se staroarabskou koncovkou; teprve později nastoupil na její místo tvar šarratu.[62]) Jméno samo bylo velice časté,[63]) na př. v listině z doby krále Ammisaduga, jenž vládl po Hammurabim.[64])

Manželka Nachorova slula Melcha, hebr. Milká. Protože v nápise z doby Sinmuballitovy nacházíme muže jménem Milkum,[65]) je Milká jeho ženským tvarem; později se užívalo Malkatu. Tak zvána manželka slunečního boha Šamaše[66]) a babylonská bohyně Iš-

[49]) Landersdorfer, Die Bibel und die südarabische Altertumsforschung, Münster, 1910, 26 a Ulmer, Die semitischen Eigennamen im Alten Testamente auf ihre Entstehung und Elemente untersucht, Lipsko, 1901, 2n.
[50]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 117.
[51]) Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 277.
[52]) Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1901, II, 86.
[53]) Revue biblique, 1908, 220.
[54]) Le milieu biblique, Paříž, 1922, I, 25, pozn. 4.
[55]) Meyer, Die Israeliten und ihre Nachbarstämme, Halle, 1906, 269.
[56]) Ephemeris für semitische Epigraphik I, 333.
[57]) Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft XL, 711.
[58]) Études sur les religions semitiques, Paříž, 1905, 185.
[59]) Na př. Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 118.
[60]) Geschichte der alttest. Religion, Gütersloh, 1912, 50.
[61]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 89.
[62]) Zeitschrift für Assyriologie XII, 29.
[63]) Hommel, Grundriss der Geographie und Geschichte des alten Orientes[2], Mnichov, 1904, 186, pozn. 3.
[64]) Kohler-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1909, III, 12.
[65]) Kohler-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1911, V, 35.
[66]) Zeitschrift für Assyriologie III, 358n.

tar.[67]) Jméno toto bylo velice časté.[68]) Někteří se divili, že manželka Abramova slula jen Sarai, kněžna, manželka Nachorova Milká, královna. Neprávem, protože v Mesopotamii měla obě slova význam opačný: Sarai královna a Milká kněžna. Jméno Jescha (Jiská) nebylo dosud nalezeno.[69])

Z dosavadního rozboru vyplývá aspoň tolik, že se jména všech členů rodiny Tareovy hodí dobře do doby, do které je klade Bible.

Po stránce náboženské propadla rodina Tareova z větší části polytheismu (Jos. 24, 2). O Abramovi to nemůžeme říci s naprostou jistotou. König to popíral,[70]) druzí tvrdili.[71]) Odpověď záporná je však pravděpodobnější. Právě tuto velikou změnu vysvětlují nám nové objevy uspokojivě.

Hlavním bohem města Uru byl od nepaměti Sin (měsíc). Jeho milé světlo působí dosud na Araby neodolatelným kouzlem. Průvodce Musilův[72]) vypravoval: »Měsíc řídí náš život. On shromažďuje vodní páry, přitahuje dešťová mračna, vysílá na pastviny blahodárnou rosu, umožňuje vzrůst i delší trvání rostlin, obzvláště pro velbloudy předůležitých, skýtá bduimu poměrnou jistotu a sesílá naň sílící spánek. Slunce by nás rádo zničilo. Vysušuje kdejakou vlhkost jak v zemi, tak v bylinách a zvířatech, ba i v člověku, ničí každý život, usnadňuje nepřátelský vpád, skýtajíc daleký rozhled a mstí se i na zničených zvířatech a lidech, proměňujíc jejich mrtvoly ve smrtící jed.«

V písmě sumerském měl několik ideogramů: EN-ZU, NAN-NAR a UD-SAR. První značil jeho tajemné poslání, druhý světlo,[73]) poslední jeho velebný východ.[74]) Zato původ jména Sin je dosud zahalen neproniknutelným tajemstvím; selhaly všechny pokusy vyložiti je z jazyků semitských.[75]) Proto je dnes pokládáme za jméno sumerské, které Semité jenom přejali od staršího obyvatelstva.[76]) Mívá čestný název »mar réštu«, prvorozený syn boha Enlila. Jeho manželka slula Ningal (velká paní);[77]) jejich dítkami byli Šamaš (slunce), Ištar (jitřenka) a Nusku (vítr), kterého užívali rádi jako posla.

Dochovalo se nám dosti hymnů na počest Sinovu; mile působí

[67]) Zeitschrift für Assyriologie XI, 299.
[68]) Jean, Le milieu biblique, Paříž, 1922, I, 25, pozn. 4.
[69]) Halévy, Recherches bibliques, Paříž, 1895, 328.
[70]) Geschichte der alttest. Religion, Gütersloh, 1912, 49.
[71]) Na př. Calmet, Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, Paříž, 1719, I, 49.
[72]) Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 37—38.
[73]) Pinches, Journal Asiatique, 1905, 147.
[74]) Delitzsch, Assyrisches Wörterbuch, Lipsko, 1890, 206.
[75]) Oppert (Göttingische Gelehrten Anzeigen, 1878, 1032) od slovesa šáná, měniti se; Jensen (Zeitschrift für Assyriologie VII, 177) od šanatu, šantu, rok.
[76]) Combe, Histoire du culte de Sin en Babylonie et en Assyrie, Paříž, 1908, 3.
[77]) Deimel, Pantheon Babylonicum, Řím, 1914, 236, č. 2929.

prvky monoteistické, protože dokazují prvotní víru v jednoho Boha. V jednom z nich čteme:[78])

»Sin, který od konce nebes
až k jeho nejvyššímu bodu
kráčí a září,
který otvírá bránu nebeskou
a všem lidem dává světlo,
Otec, Stvořitel světa,
který shlíží na živoucí tvory
a jejich skutky pozoruje,
Pán, který rozhoduje
v nebi i na zemi,
jehož rozkazu nikdo nemění,
který má v rukou oheň a vodu
a řídí živoucí tvory.
Kdo je vznešený na nebi?
Ty jediný jsi vznešený![79])
Kdo je vznešený na zemi?
Ty jediný jsi vznešený!
Zavzní-li tvé slovo v nebesích,
vrhají se Igigové na tvář,
zavzní-li tvůj hlas v podsvětí,
líbají Annunakové půdu.«

Nejstarší chrám vystavěl v Uru již zakladatel první domácí dynastie Mesannipadda (kol r. 4800 př. Kr.) a v díle pokračoval jeho syn Aannipadda. Jeho zbytky byly objeveny při vykopávkách v pahorku, zvaném el-Obeid.[80]) Později byl chrám častěji obnovován a králové vypočítávají v chlubných nápisech, co pro Sina učinili. Mezi největší dobrodince patří zakladatel třetí domácí dynastie Ur-Nammu (kolem r. 2316). Opravil sešlou svatyni tak nádherně, že byla zvána »domem alabastrovým« (Igišširgal).[81]) Jeho nástupce Dungi (kolem r. 2298)[82]) zbudoval v chrámě terasovitou věž, zvanou Echarsag, a uložil v ní posvátná závaží, aby byla normou pro celou říši.[83])

Jak se dovídáme z vykopávek, podobal se chrám velké skupině domů a byl ohrazen vysokou zdí, do které vedlo několik bran.

[78]) Ungnad, Die Religion der Babylonier und Assyrier, Jena, 1921, 165n.
[79]) Všimni si náhlého přechodu z třetí osoby do druhé! Vyskytuje se často i v žalmech a neznamená různé spisovatele, jak nám chtěli namluviti racionalisté.
[80]) Revue biblique, 1928, 372.
[81]) Zehnpfund, Der alte Orient, XI, 55n.
[82]) Dhorme (Revue biblique 1928, 371, pozn. 7) navrhuje čísti jméno královo Šulgi. Zda právem, těžko rozhodnouti.
[83]) Roscher, Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie, Lipsko, 1909, V, 886.

V severozápadním úseku stála na podezdívce z nepálených cihel a vysoké 1·70 m zmíněná terasovitá věž (zikkurat). Na jižní straně měla čtyři poschodí, na severní jen tři. Slula též É-lugal-galga-si-di (chrám krále dobré rady).[84]) Na jejím vrcholu byla kaple se sochou Sinovou. Nablízku byly menší kaple pro jeho manželku a podřízené bohy, kteří tvořili jeho nebeský dvůr. Nářadí bylo velice četné; nejdůležitější součástí byl nádherný vůz, na kterém trůnívala při průvodech socha Sinova.

Při chrámě byl četný sbor kněží a mnoho služebnictva. V čele stál velekněz (šangu), kterého jmenoval sám král, a jehož nastolení bylo důležitou událostí. Proto se o ní tolikrát zmiňují kronikáři. Z ostatních jmenuji aspoň věštce (šabra) a žalmistu (gala), který řídil hudbu a zpěv. Z nástrojů se jmenují nejčastěji harfy. Chrámové zpěvačky byly povinny tkáti ve volných chvílích bohoslužebné látky. Nechyběly ani četné nevěstky, které zaprodávaly »bohu« svou čest. Bohyně Ningala mívala svou vlastní kněžku, často z rodiny královské.

Oběti bývaly jednak pravidelné, jednak mimořádné. Do první skupiny řadím oběti denní; večerní zápal zastupoval pokrm, který se předkládal bohu.[85]) Nejvíce se jich přinášelo o svátcích, které souvisely většinou s proměnami měsíce. Výslovně se jmenuje novoluní, úplněk, den, kdy měsíc po prvé úplně zmizel, a nový rok. Bývala obětována nejenom zvířata, nýbrž i mléko a víno. Obětní potřeby dodávali po měsících náčelníci jednotlivých krajů a z jejich výnosu byl vydržován i královský dvůr.[86]) O větších slavnostech konáván posvátný průvod, při kterém bývala socha boha vezena v nádherném voze a cestou přinášeny četné oběti. Z jedné poznámky se dovídáme, že na počátku průvodu zabili před chrámem kozu, cestou obětovali býka, pět beranů a druhou kozu, po návratu do chrámu opět býka a třetí kozu. Při té příležitosti byl posílán králi děkovný dopis (dnešní adresa oddanosti). Jeden se nám dochoval; zní doslova: »Jakmile Sin vkročil do svého chrámu, usadil se ve spokojenosti v svém příbytku a posílá mému pánu, králi, svůj pozdrav.«

Jak vidíme na pečetním válečku krále Ur-Nammu,[87]) mívali při modlitbě ruce v loktech vzhůru ohnuty a dlaně obraceli k nebi. Bohoslužba konávána s velikým přepychem a lákala na scestí i rodinu Tareovu; ještě po tisíciletích byla vážným nebezpečím pro zajaté Izraelity (Baruch 6, 1n.).

Avšak také odjinud hrozila víře Tareově úplná záhuba. Okolní krajina jim poskytovala vše, čeho potřebovali, a vláda se všemožně starala, aby její úrodnost ještě zvýšila. Protože letní povodně působily veliké škody, nadělala větších a menších průtoků, kterými

[84]) Revue biblique, 1928, 371.

[85]) Sr. Daniel 14, 1n.

[86]) Legrain, Le temps des rois d'Ur, Paříž, 1912, 9. Tentýž zvyk zavedl později také Šalomoun. 1. Král. 4, 7—19.

[87]) Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1896, I, 261.

vodu zachycovala a rozváděla. Palmové háje prostupovaly celou zemi a přinášely bohaté ovoce. Ve stínu těchto ušlechtilých stromů stavěli stany a popásali četná stáda. Na polích se dařilo proso, sesam a zvláště pšenice; podle souhlasných zpráv starých cestovatelů[88]) dávala úrodu stonásobnou, někdy až třistanásobnou. S bohatstvím rostla i touha po přepychu. Objevy v urských hrobech vynesly na světlo neuvěřitelné množství ozdob a drahokamů. Na pečetním válečku krále Ur-Nammu[89]) můžeme pozorovati tehdejší šat. Jakýsi muž sedí na ozdobném křesle, oděn v řízu, která mu splývá až ke kotníkům; její okraje jsou lemovány pěknými třásněmi. Oděv ženy je mnohem nádhernější; na hlavě má umělý účes vlasů.

Za takových okolností byla by rodina Tareova propadla zkáze náboženské i mravní, kdyby se sám Bůh nebyl postaral o nápravu. Použil politických bouří a válečných nepokojů, které pobyt v zemi ztrpčovaly.

Již v předcházející kapitole jsem se zmínil, že r. 2067 prohlásil se v nedalekém Babyloně Sumuabu za samostatného krále a založil novou dynastii. První uznalo jeho nadvládu město Sippar; proto mu ponechána jakási samospráva. Smělo užívati domácího kalendáře a souditi podle vlastních zákonů. Zato pevné Kiš vzdorovalo celých osm let; padlo teprve, když přitáhlo pomocné vojsko z Larsy. Na východě dobyl Kazallu.[90]) Po jeho smrti nastoupil Sumulailu (2053—2018). S počátku nepodnikal nových výbojů, nýbrž hleděl dosavadní úspěchy zabezpečiti. Babylon obehnal pevnou zdí, pokořil kazallského Jazirila, který vyvolal vzpouru, a dal ho r. 2030 popraviti. Teprve r. 2027 počal novou válku. Napadl severně ležící Kutu a dobyl jí, ale zbořené hradby opět vystavěl. Téhož roku obsadil sumerský Dur-Zakar. Nástupce Zabinu (2017—2004) říši nezvětšil. V sousedním Elamu dosedl totiž na trůn mocný Kudurmabug a pokusil se získati ztracené kraje. Zmocnil se Kazallu, r. 2009 obsadil i Larsu a ustanovil tam králem svého syna Varad-Sina (2009 až 1997). Opevnil město Ur, opravil porouchanou zeď chrámovou a obnovil É-nun-mach (dům radosti). Byl to takřka rodinný palác, v kterém se podle tehdejší víry scházel Sin se svou manželkou Ningal.[91]) Zatím nastoupil v Babyloně Abil-Sin (2003—1986) a hleděl se proti možnému přepadu Elamských zabezpečiti. Opravil hradby babylonské a chystal se k boji. K útoku došlo teprve za jeho nástupce Sinmuballita (1985—1966). Již r. 1974 napadl elamský Rim-Sin město Isin a vyvrátil je. Tento veliký úspěch zastrašil Sinmuballita, proto uznal nadvládu Rim-Sinovu.[92]. Pravděpodobně s jeho souhlasem vrhl se babylonský král na město Ur, dobyl ho a obyvatelstvo »rozsekal na kusy« r. 1972.[93])

[88]) Herodot I, 193 a Plinius, Hist. nat. XVIII, 17.
[89]) Vigouroux-Podláha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1896, I, 261.
[90]) Delaporte, La Mésopotamie, Paříž, 1923, 40.
[91]) Revue biblique, 1928, 375.
[92]) Meyer, Geschichte des Altertums[3], Stuttgart, 1913, I, 2, 626.
[93]) Jean, Les lettres de Hammurabi à Sinidinnam, Paříž, 1913, 94n.

Rozumí se, že se za takových poměrů nedařilo valně kmenu Tareovu. Nepřátelské čety pustošily okolní krajiny a loupily, co se dalo. Zdá se, že v těchto bojích padl také syn Aran. Proto se Tare rozhodl, že opustí rodnou zem a vyhledá nové pastviny.[94]) Snad k tomu přispěly i změněné poměry náboženské. Nová dynastie nebyla snášelivá a všude zaváděla kult babylonského Marduka. Tareovi se bylo báti náboženských útisků, kdyby se nechtěl novým poměrům přizpůsobiti. Nepopíráme těchto příčin přirozených, ale teprve z Bible se dovídáme hlavní důvod. Víry v jednoho Boha rychle ubývalo a lidstvo propadalo hnusné modloslužbě. Proto Bůh vyvolil Abrama, aby se stal nositelem ideí mesiánských (Gen. 15, 7).[95]) Na jeho prosby Tare svůj odchod urychlil.

Pozdější doba opředla cestu Abramovu četnými bajkami. Podle rabínů[96]) se nechtěl klaněti ohni; proto byl vhozen do pece, ale zázračně zachráněn. O pověsti věděl i sv. Jeronym[97]) a sv. Augustin.[98]) Poněkud jinak líčí události prameny syrské. Podle nich zapálil Abram pohanský chrám; Aran chtěl modlu zachrániti a skočil za ní do plamenů, ale uhořel. Rozzuření obyvatelé chtěli smělce ztrestati, ale marně se o to pokoušeli.[99])

3. V Háránu.

Gen. 11, 31—12, 4.

Tare se rozhodl, že opustí Mesopotamii[1]) a odstěhuje se do Kanaanu (Gen. 11, 31). Proč si zvolil právě tuto odlehlou krajinu, nemůžeme dosud říci s naprostou jistotou. Nejspíše tu působily vlivy politické. Jak se dovídáme z tehdejších pramenů, podléhala zvolna i Asyrie nenáviděnému panství babylonskému.

Myšlenka Tareova se všem nezamlouvala a mnozí nesouhlasili. Báli se nejisté budoucnosti, proto zůstali raději s Nachorem v staré otčině.[2]) Zato čeleď Abramova a Lotova uvítala návrh s radostí.

[94]) Meignan, L'ancient Testament dans ses rapports avec le Nouveau, Paříž, 1895, 309.

[95]) Někteří exegeté se domnívali, že již v Uru měl Abram zjevení, o kterém mluví Gen. 12, 1n; dovolávali se především výpovědi sv. Štěpána (Skutky 7, 2—4). Písmo sv. to nikde netvrdí a většina badatelů tento výklad zamítla.

[96]) Mangenot, Dictionnaire de la Théologie catholique, Paříž, 1909, I, 96.

[97]) Quaestiones in Genesim 11—12; ML 23, 956—957.

[98]) De civitate Dei 6, 15, 1; ML 41, 495.

[99]) Liber Jubilaeorum 12.

[1]) Masoretský text čte »a vyšli s ním«, LXX, Itala a Vulgata »a vyvedl je«. Hummelauer (Comment. in Genesim, Paříž, 1895, 363) dal přednost čtení druhému, Holzinger (Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 117) a Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel. Lipsko, 1908, I, 47) navrhují opravu »a vyšli s ním«. Zdá se, že právem.

[2]) Jen Halévy (Recherches bibliques, Paříž, 1895, I, 26) se domníval, že ho doprovázel i Nachor a Melcha — i když jich Bible nejmenuje. Jistě se však přistěhovali později.

Kolik bylo vystěhovalců, nevíme, pravděpodobně kolem 3000.[3]) Celkový směr cesty můžeme určiti dosti přesně. Pochod velikou pouští do Zajordaní byl nemožný, protože by byla stáda trpěla žízní a většinou zahynula.[4]) Postupovati po pravém břehu eufratském bylo na pováženou. Pastvy tam bylo málo a cestující se vydávali v nebezpečí, že budou přepadeni kočovníky a stáda jim odebrána. Zbývala pouze veliká mezinárodní cesta, která spojovala od nepaměti Perský záliv s mořem Středozemním. Táhla se po levém břehu řeky a přes Hárán vedla do Syrie a Palestiny. Dodnes jí dávají přednost obchodní karavany.

Severně od Uru překročili Eufrat po prvé[5]) a dali se na pochod. Postupovalo se jen zvolna a každý večer se utábořili, protože se mladší zvířata brzy unavila. Kde byla hojnější pastva, zůstali několik dní, aby si stáda odpočinula. Zajímavě nám popisuje Layard stěhování takového kmene:[6]) »Dali jsme se za časného jitra na pochod. Náš obzor byl na východě lemován táhlým návrším. Když jsme dostoupili jeho vrcholu, rozhlížely se naše zraky po rovině, která se prostírala pod námi. Zdálo se, jako by pokryta byla rojem včel. Vpravdě blížili jsme se hlavnímu oddílu kmene šammarského. Jest nesnadno popsati pohled na četný kmen arabský, jako byl kmen tento, s nímž jsme se setkali, v okamžiku, kdy se stěhuje, aby sobě vyhledal nových pastvin ...

Octli jsme se brzo uprostřed stád ovcí a velbloudů, která zaujímala velikou prostoru. Pokud náš zrak jen dohlédnouti mohl, spatřovali jsme vpravo i vlevo před sebou jeden jediný houf a týž pohyb. Dlouhé řady oslů a býků, nesoucích černé stany, veliké nádoby, pestré koberce; starci a stařeny, stářím svým jsouce neschopni k pochodu, seděli nahoře na domácím nářadí; děti směstnané v sedlových pytlích vystrkovaly své malé hlavy z úzkých otvorů a měly jako protiváhu kůzlata a beránky, uvázané na druhé straně hřbetu zvířete; mladé dívky oděné pouze těsnou košilí arabskou; matky nesoucí své kojence na ramenou, děti ženoucí před sebou stáda ovcí; jezdci ozbrojení dlouhým kopím ozdobeným třepením, ohledávající pláň na čilých svých koních; mužové sedící na velbloudech, poháněící je krátkými, zakřivenými holemi a vedoucí na provaze své ušlechtilé koně; hříbata poskakující uprostřed stáda ... touto pestrou směsicí museli jsme si po několik hodin raziti cestu.« Tak asi vypadal kmen Tareův; jen koní, jak se zdá, ještě neměli. Proto trvalo to velice dlouho, nežli se dostali do Háránu, vzdáleného od Uru přes 1000 km.

[3]) Vzpomeň, že jediný Abram postavil později do boje 318 otroků.

[4]) Ještě dnes dal by každý cestovatel za stejných okolností přednost této cestě. Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 260.

[5]) Zákoník krále Hammurabi ustanovuje v odst. 234—240 přesně, jak se má převoz konati a kolik smí vlastník lodi požadovati. Sr. Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 65—67.

[6]) Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1896, I, 269—270.

V Háránu se usadili. Proč změnil Tare svůj první úmysl, Bible nepraví a starší exegeté nevěděli. Teprve moderní vykopávky nám daly uspokojivou odpověď; z nich se dovídáme, že rozhodujících příčin bylo několik. V okolí Háránu našli přistěhovalci především hojnou pastvu. Krajina byla svlažována četnými potoky a zúrodňována řekou Balihem. Podobala se veliké kotlině, chráněné se všech stran vysokými horami. Také politická situace jim přála. Jakmile překročili řeku Chabúr, byli z dosahu moci asyrské a tím i babylonské. Země byla obydlena spřízněnými Aramci,[7]) kteří se tam již dříve nastěhovali a u kterých se mohli nadíti ochrany.[8]) Tare byl zlákán asi nejvíce kultem boha Sina, kterému bylo město cele oddáno.

Až do nedávna sahaly naše zprávy o Háránu jen asi do r. 1500 př. Kristem; proto někteří[9]) kladli jeho původ asi do 17. století. V starších textech babylonských nenašli o něm ani zmínky. Nanejvýš se připouštělo, že chaldejští vystěhovalci zanesli do města kult boha Sina.[10]) Teprve objevem tak zvaných tabulek kappadockých vzešlo nám nové světlo. Z nich se dovídáme, že již r. 2231 byl Hárán městem světovým,[11]) ležel na královské cestě[12]) a honosil se proslulým chrámem boha Sina. Naboned[13]) dí dokonce s pochopitelnou nadsázkou, že chrám stál od věků. Byl zbudován podle vzoru urského a jeho čtyřhranné trosky budí dodnes obdiv cestovatelů.[14]) Skládal se z kaple boha Sina a z posvátného příbytku jeho manželky Ningal. I jména obou svatyň byla v obou městech úplně stejná. Jeho nádherné bohoslužbě neodolali ani králové asyrští a již Sargon I. (2752—2696) ustanovil svou dceru kněžkou háránského boha Sina. Vidíme ji na jednom obraze, jak vylévá právě obětní vodu na oltář.[15])

Jak dlouho zůstal Abram v Háránu, nevíme; židovská tradice udává toliko tři léta.[16]) V té době skonal stařičký Tare[17]) ve věku

[7]) Prášek, Dějiny starověkých národů východních, Praha, I, 23.

[8]) V přátelských stycích Aramců s potomky Nachorovými vidí Šanda (Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 114) nejjistější důkaz, že dějiny Abrahamovy psal spisovatel, který žil před rokem 1000 př. Kristem a čerpal z pramenů historických. Po roce 1000 byli právě Aramci největšími nepřáteli vyvoleného národa.

[9]) Böhl, Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 42 (1924), 152.

[10]) Jean, Le milieu biblique, Paříž, 1922, I, 25, pozn. 5.

[11]) Revue biblique, 1921, 627 a 1927, 433.

[12]) Charrán šarri. Sr. Revue biblique, 1928, 380.

[13]) Langdon-Zehnpfund, Die neubabylonischen Königsinschriften, Lipsko, 1912, 219.

[14]) Dornstetter, Abraham, Freiburk, 1902, 16.

[15]) Revue biblique, 1928, 383.

[16]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 19.

[17]) Mezi exegety je dosud živě probírána otázka, odešel-li Abram ještě před smrtí otcovou nebo teprve po ní. Del Rio (Pharus sacrae sapientiae, Lyon, 1608, 213), Du Clot (La sainte Bible vengée, Lyon, 1816, II, 130) a Schröder (Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 252) se rozhodli pro první výklad; svatopisec se prý zmínil o smrti Tareově jenom proto, aby ukončil

145 let[18]) a Bůh si počal připravovati Abrama pro veliké poslání, které mu ustanovil. Teprve po této průpravě dal mu rozkaz: »Vyjdi ze své země, z příbuzenstva i z domu svého otce a pojď do země, kterou ti ukáži. Učiním z tebe veliký národ, požehnám ti, zvelebím tvé jméno a budeš požehnaný. Žehnati budu těm, kdož tobě budou žehnati, zlořečiti však budu tomu, kdo by zlořečil tobě; a v tobě budou požehnána všecka pokolení lidstva.« (Gen. 12, 1—3.)

Slova tato jsou pro pozdější dějiny patriarchovy velice důležitá, proto zasluhují hlubšího rozboru. Možno je rozděliti na dvě části: v první zjevuje Bůh Abramovi svůj požadavek, v druhé slibuje odměnu. Obě myšlenky jsou vysloveny třemi[19]) skupinami pojmů, mezi nimiž pozorujeme stupňování.

Abram měl opustiti zemi, v které se zrodil a sloužil pánům tvrdým a nemilosrdným; zato dostane údělem krajinu oplývající mlékem a medem. Měl opustiti příbuzenstvo, kde se dosud marně těšil na potomka; stane se velikým národem. Zřekne se domova otcovského, kde požíval jakési vážnosti, ale Bůh ho učiní slavným a jeho potomstvo bude požehnáním pro celou zemi. Na jedno však nesmíme zapomenouti: oběť žádal Bůh hned, odměna čekala teprve v daleké budoucnosti. Šťastný výsledek mohl mu zaručiti jediné Bůh — ale právě tohoto Boha ze zkušenosti ještě plně neznal. Proto se právem obdivuje apoštol hrdinné víře Abramově (Žid. 11, 8) a nazývá ho příkladem a otcem všech věřících (Řím. 4, 11).

Abychom snáze pochopili velikost oběti Abramovy, všimněme si jednotlivostí. Pro Východ'ana je pobyt v cizině mukou, kterou Bible (2. Sam. 14, 12—17) srovnává se smrtí; šťastným se cítil jen doma (2. Král. 4, 13). Mnoho poučných dokladů vypravuje nám Musil.[20]) U Abrama byla záměna ještě bolestnější, protože rovinatá Mesopotamie vynikala velice nad hornatý Kanaan.

Avšak Bůh šel ještě dále. Aby vyzkoumal ctnost patriarchovu, nespokojil se tímto všeobecným jménem. Před duševním zrakem Abramovým vypočítával jednotlivosti a každá z nich vyvolávala v jeho srdci sladké a něžné vzpomínky.[21]) I seskupení slov bylo dů-

jeho dějiny. Naproti tomu Hummelauer (Comment. in Genesim, Paříž, 1895, 363) a Döller (Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 19) pro druhý a mohli se dovolávati Skutků apoštolských 7, 14. Ještě nejlépe snad sv. Augustin: »insolubilis quaestio« (De civit. Dei 16, 15, 1; ML 41, 494).

[18]) Dnešní text hebrejský (Gen. 11, 32) a latinský překlad mají 205 let, samaritánský Pentateuch pouze 145 a jenom tento počet je možný. Abraham se narodil, když bylo Tareovi 70 let; v svém 75. roce se vydal na cestu do Kanaanu (Gen. 12, 4).

[19]) Schott, Zeitschrift für die luther. Theologie, 1859, 234 viděl v slovech dva parallelismy; mnohem správněji Keil (Bibl. Kommentar über die Bücher Mosis[3], Lipsko, 1878, I, 164), proto mu dávám přednost.

[20]) Arabia Petraea, Vídeň, 1908, III, 132, a Mezi Šammary, Praha, 1931, 190.

[21]) Proto dí pěkně sv. Ambrož (De Abraham 1, 2; ML 14, 421): »Satis fuerat dixisse de terra tua. Ibi enim erat exire de cognatione, exire de paterna domo; sed ideo addidit singula, ut eius affectum probaret.«

myslné a stupňovalo požadavky; Bůh takřka přidával závaží za závažím, ale rekovná duše Abramova nezakolísala. Pro Boha byl ochoten zříci se náboženské, sociální i hospodářské jednoty a státi sám — opřen jediné o Boha, jenž ho volal.[22])

A ještě více. I slibovaná odměna byla taková, že nemohla sama sebou tíže oběti ulehčiti. Bůh mu ani nenaznačil, kam se má odebrati;[23]) podrobnější určení si vyhradil pro dobu pozdější.[24]) Patriarcha se měl přesvědčiti, že je lépe jíti se zavřenýma očima za hlasem Božím, nežli spoléhati na svou vlastní moudrost.[25]) Jen tak se mohl státi hlasatelem víry, která bude ukládati rozumu takové oběti.

Byla-li obět veliká, byla slibovaná odměna ještě větší. Bůh nikdy nežádá, čeho by neodplatil; skoro se zdá, že jen proto dává přikázání, aby mohl dokázati svou velkomyslnost.[26]) Význačným prvkem bohoslužby Sinovy bylo předpovídání budoucnosti; proto i Pán odkrývá před okem Abramovým tajemnou clonu a zjevuje mu jeho osudy.

Měl se státi praotcem velikého národa. Jako milá hudba zněla právě tato slova Abramovi, jenž se dosud marně těšil na potomka. Dnes si již ani nedovedeme představiti, jakou hanbou byla tehdejším lidem bezdětnost a jak vroucně si přáli míti četnou rodinu. Nabuchodonosor se modlil: »Shlédni na mne laskavě, milosrdná matko Ninmacho, a tvůj rozkaz buď mi projevem přízně! Dej mi hojně potomků, rozmnož mou rodinu a v mateřském životě mých dcer ať dorůstá ve zdraví zdárný plod!«[27])

Slavné jméno bylo odedávna tužbou všech Východanů a hrozili se myšlenky, že by jejich památka měla zaniknouti. Proto ryli svá jména do kamenů a svolávali pomstu bohů na každého, kdo by se opovážil je vymazati. Starobabylonský král Agukakrími dodává ke konci svého nápisu: »Aššur a Bilit ať zahubí v zlosti a hněvu a zničí jméno a dítky každého, kdo by tento nápis odnesl nebo nahradil moje jméno svým vlastním!«[28]) A novobabylonský král Nabuapaliddi (883—852) píše podobně: »Kdo by jakýmkoli nešlechetným způsobem tuto desku zničil . . ., ať jeho jméno zanikne, jeho rod zajde, jeho život se skončí v bídě a utrpení a jeho mrtvola leží na zemi pohozena!«

Největší důraz položil Bůh na třetí člen. Abram neměl býti jen p o ž e h n a n ý, podle původního textu měl býti p o ž e h n á n í m

[22]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 90.

[23]) Ani směr mu ještě neudal (Keil, Bibl. Kommentar über die Bücher Mosis[3], Lipsko, 1878, I, 164). Také Žid. 11, 8 tvrdí výslovně, že nevěděl, kam ho Bůh povede.

[24]) Nikdy však bych netvrdil (Schrank, Comment. litter. in Genesim, Sulzbach, 1835, 312), že Bůh novou zemi ani jmenovati nemohl, protože prý byla rozdrobena na četné nárůdky a společného jména neměla.

[25]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 265.

[26]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 265.

[27]) Schrader, Keilinschriftliche Bibliothek, Berlín, 1890, III, 2, str. 69.

[28]) Schrader, Keilinschriftliche Bibliothek, Berlín, 1892, I, 157.

a z něho se měl rozlévati tento nebeský proud po celé zemi. Zmínka o Vykupiteli nebyla ještě vyslovena úplně jasně; to se stalo teprve později, ale jistě tanula v mysli Boží. A protože slibovaný Spasitel měl býti jediným prostředníkem mezi Bohem a lidmi, plynul z toho nutně i důsledek Bohem vyslovený: »Žehnati budu těm, kdož tobě budou žehnati, zlořečiti však budu tomu, kdož by zlořečil tobě.« (Gen. 12, 3.)[29]) V Novém zákoně setkáváme se s touţéž myšlenkou několikráte, i když je po každé vyslovena jiným způsobem: podle Simeona bude Spasitel »ku pádu a povstání mnohým v Izraeli« (Luk. 2, 34). Apoštol Petr píše (1. Petr 2, 7): »Vám tedy, kteří věříte, jest (Kristus) ctí, těm však, kteří nevěří, jest kamenem ... úrazu a skalou pádu«; sv. Pavel (2. Kor. 2, 15—16): »Jsme Kristovou vůní mezi těmi, kteří bývají spaseni, i mezi těmi, kteří hynou, jedněm libou vůní smrtnou k smrti, druhým libou vůní životnou k životu.«

V původním textu jest užito imperativu: »buď požehnáním!« Exegeté správně poznali, že zastupuje futurum,[30]) ale přehlédli jednu důležitou okolnost. Imperativem je naznačeno, že postavení Abramovo bude důsledkem všemocné vůle Boží, která tak chtěla odměniti hrdinnou ctnost patriarchovu.

Racionalisté neuznávají nadpřirozena, proto vymyslili výklad jiný, který však stírá s celého místa svěžest a pel. Blahobyt Abramův bude prý příslovečný; lidé si budou přáti vzájemně takové štěstí, jakého se dostalo patriarchovi,[31]) a jeho jméno bude při té příležitosti vyslovováno.[32]) Podle Ehrlicha[33]) je křesťanský výklad nesprávným překrucováním textu, a kdo ho ještě dnes hájí, zapírá vědomě své lepší přesvědčení; je prý také nemožný, protože předpokládá pohled do budoucnosti (proroctví), kterého nelze v ě d e c k y připustiti. Myšlenka o všeobecnosti jáhvistického náboženství je prý teprve dílem Isaiášovým.[34]) Sami rozvážnější protestanté opřeli se takové zaujatosti,[35]) protože bez Vykupitele by se pohanští národové o patriarchovi ani nedověděli.[36]) Tuch[37]) pěkně upozornil, že Bible stále zdůrazňuje, čím bude Abram pro

[29]) Vulgata přeložila plurálem, v původním textu čteme singulár. Rosenmüller (Scholia in Vetus Testamentum[3], Lipsko, 1821, I, 1, 255) jej vykládal kolektivně, podle Stracka (Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 50) je jím naznačena velikost takové viny. Bůh takřka ani nečeká, že by kdo takovému dobrodinci mohl zlořečiti.

[30]) Jenom Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 47) navrhoval textovou změnu, aby mohl snáze vyloučiti vztah na budoucího Vykupitele.

[31]) Knobel, Die Genesis erklärt[3], Lipsko, 1860, 135 a Hühn, Die messianischen Weissagungen des israelitisch-jüdischen Volkes bis zu den Targumim historisch-kritisch untersucht und erläutert, Freiburk, 1899, I, 29. Řídili se jenom příkladem Jarchi (Ausführlicher Commentar über den Pentateuch, vyd. Haymann, Bonn, 1833, I, 98), o kterém je známo, jak velice nenáviděl křesťanství.

[32]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 165.

[33]) Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 47.

druhé; proto Keil[38]) varuje, abychom nestírali v překladech nástrojový smysl hebrejské předložky בְּ. Bible nikde netvrdí, že sama osoba patriarchova bude pro lidstvo požehnáním; stane se toliko nástrojem, kterým se dostane světu milosti a požehnání. Ale teprve ve světle Nového zákona vidíme, jak se slova Boží naplnila. Hřích lidstvo rozdělil, slíbený potomek Abramův je spojil a učinil z něho zase velikou rodinu Boží (Efes. 2, 14). »Požehnání« jest opravdu nejkratší a při tom nejlepší definicí vykupitelského díla Kristova; smazalo kletbu, kterou stihl Bůh celou zemi (Gen. 3, 17). Proto uslyšíme právě tato slova (požehnaní, zlořečení) při velikém závěru světových dějin v den posledního soudu. (Mat. 25, 34. 41.)[39])

Povolání Abramovo má tedy podstatnou značku všech velikých skutků Božích: počínají nepatrnou maličkostí, ale rozrůstají se v nedozírné dálky. Jakým způsobem se to však mělo státi, Abram nevěděl; teprve později poodhrnul Bůh tajemný závoj (Gen. 22, 18). Vyvolením Abramovým Pán ostatní lidstvo nezavrhl, právě naopak. Chystal jen hojivý lék, který měl zaceliti jeho těžké rány.[40])

4. Cesta do Kanaanu.

Gen. 12, 4—9.

Po rozkaze Božím Abram déle neotálel a chystal se na cestu.[1]) Proč šel právě do Kanaanu,[2]) nevíme; chtěl snad provésti bývalou myšlenku otcovu. Přidala se k němu i čeleď Lotova; Nachor, který se mezitím také přistěhoval, zůstal v Háránu. Abramovi bylo tehdy 75 let; svatopisec zmiňuje se o této podrobnosti, poněvadž počínal druhý odstavec v životě patriarchově.

Karavana měla pravděpodobně na 3000 členů[3]) a pohybovala

[34]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 165.

[35]) Na příklad Kautzsch-Socin (Die Genesis mit äusserer Unterscheidung der Quellenschriften[2], Freiburk, 1891, 22), Strack (Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 50) a Procksch (Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 91).

[36]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1883, II, 7.

[37]) Commentar über die Genesis[2], Halle, 1871, 234.

[38]) Bibl. Kommentar über die Bücher Mosis[3], Lipsko, 1878, I, 165.

[39]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 268.

[40]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 209.

[1]) Sv. Ambrož (De Abraham I, 2, 4; ML 14, 421) chválí proto velice jeho poslušnost: »Hoc autem, quod pro magno inter septem Sapientum dicta celebratur ἕπου Θεῷ, id est, sequere Deum, perfecit Abraham factoque Sapientum dicta praevenit.«

[2]) Dnes vynucují jen útrpný úsměv námitky, kterými hleděl Voltaire (Du Clot, La sainte Bible vengée, Lyon, 1816, II, 147) podkopati historický ráz cesty Abramovy. Tvrdil dokonce, že se babylonština lišila tak velice od nářečí kananejského, že si oba národové nerozuměli.

[3]) Biblická poznámka, kterou přeložil sv. Jeronym slovy »animas, quas fecerant« (Gen. 12, 5), zavdala podnět k četným sporům a dohadům. Židovští exegeté (Sanhedrin 92 b; Berešit Rabba 39, 21) vykládali je rádi o prosely-

se proto velice zvolna. Činili četné zastávky, protože slabší zvířata by byla unavující cesty nevydržela; jinde bylo málo vody a pastvy a bylo třeba dělati veliké okliky. Je možné, že trvala půl roku i déle. Její celkový směr známe dobře, protože se přidržovala veliké obchodní cesty z Háránu do Egypta. Po dvoudenním pochodu dospěli k Eufratu, který je tam široký a prudký. Překročili jej asi u bývalého Karkemiše, dnešního Biredžiku, protože tamní brod jest ještě nejpohodlnější. Možná, že použili také nákladních lodí, které se podobaly velikým prámům; byly podloženy koženými měchy, naplněnými vzduchem. Mívaly značné rozměry, některé uvezly až 60 gurů obilí (asi 180 hl). Přepravní tarify byly přesně stanoveny zvykovým právem.[4])

Odtud se obrátili k jihu a přes Arpad, Chalmon a Hamat pokračovali údolím Oronta až k Damašku. Podle starobylé tradice nesídlil patriarcha v městě; jeho stan byl asi hodinu cesty k severu, na místě dnešní osady Berzal el-Chalíl. Vypravovalo se dokonce, že tam zůstal tři léta a stal se vladařem města; odtud si prý přivedl Eliezera (Gen. 15, 2)[5]) a snad teprve na výslovný rozkaz Boží odhodlal se k další cestě. Prošel hlubokým údolím mezi oběma hřebeny libanonskými a vkročil konečně do vlastního Kanaanu.[6])

Všimněme si zatím země, která se měla státi vlastí Abramovou a dědictvím jeho potomků. Známe ji dobře z popisu egyptského uprchlíka Sinuhe, který v ní cestoval kolem r. 2100 před Kristem.

Odkud dostala jméno, nevíme; neznáme ani přesně jeho etymologii. Většina se domnívala, že souvisí s hebrejským ḳána' (býti nízký) a že se jméno vztahovalo původně jen na pobřeží, které bylo nejdříve obydleno. Čím hlouběji pronikali kolonisté do horských údolí, tím více se šířil význam slova; konečně zahrnovalo celé Předjordaní. Již Kittel[7]) pokládal tuto domněnku za málo pravděpodobnou, Moore[8]) ji prohlásil z důvodů jazykových za nemožnou. Moderní badatelé se spokojují jen tvrzením, že země dostala jméno po svém obyvatelstvu, ale jeho významu nepodávají.

Země byla osazena většinou Kananejci, kteří tam pronikli kolem

tech, které prý získal víře v jednoho Boha; z moderních učinil totéž Jeremias (Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 257). Jak poznáváme z četných míst Písma svatého (Ez. 27, 13; 1. Mach. 10, 33 a Apoc. 18, 13), označovali tím slovem otroky (Jarchi-Haymann, Ausführlicher Commentar über den Pentateuch, Bonn, 1832, I, 98; Tuch, Commentar über die Genesis[2], Halle, 1871, 235 a Siegfried-Stade, Hebr. Wörterbuch, Lipsko, 1893, 432); pozdější Řekové užívali v tomtéž smyslu slova σώματα. Podiv Bohlenův (Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 161), jak mohli »chudí« pastýři míti tolik otroků, je bezdůvodný; Abram i Lot byli přece náčelníky čeledí.

[4]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 64n.
[5]) Antiquit. 7, 2.
[6]) Driver, The Book of Genesis[9], Londýn, 1913, 146.
[7]) Geschichte des Volkes Israel[4], Gotha, 1921, I, 10.
[8]) Journal of Americal Oriental Society 15 (1890), 57—60.

r. 2500 př. Kristem;[9]) jen tu a tam uhájili si malé državy Horité a jiní národové. Města kananejská rozkládala se obyčejně na horách a bývala obehnána mohutnými hradbami, které nahánělv hodně strachu ještě Izraelitům v době Josuově; zato jejich uličky bývaly úzké a křivolaké. Skoro ani nechápeme, jak se v nich mohli pohybovati. Domy měly podobu dosti ustálenou.[10]) Vcházelo se do nekrytého dvora; na jedné straně bývalo šikmé podloubí, kam se utíkali obyvatelé před slunečním vedrem. V pozadí bývaly dveře do vlastního domu. Skládal se z 3 nebo 4 světniček, rozměrů velice malých. Mužové a ženy bydleli odděleně. Střecha bývala plochá. Pece měly podobu válcovitou; pokrmy a těsto se kladly dovnitř, topilo se zvenku.[11]) Hlavním bohatstvím byl dobytek, kterému země poskytovala hojně výborné pastvy. Z ostatních plodin jmenuje Sinuhe víno, kterého prý bylo více než vody, obilí, med, fíky a olivy.

Zato náboženské představy Kananejců byly velice nízké a bolestně zraňovaly citlivou duši patriarchovu. Studem se rdíme, čteme-li o hnusných výstřednostech, kterými uctívali hlavní bohy, Baala s Astartou; ani útlých dětí nešetřili a přinášeli je v obět krvavému Molochovi. Na jiném místě se nám naskytne vhodná příležitost zmíniti se o nich podrobněji.

Den co den čekal patriarcha na nový pokyn s nebe, ale Bůh dosud nepromluvil. Proto se ubíral zvolna dále k jihu. Prošel úrodnou rovinou Esdrelonskou a přiblížil se k Sichemu, kde se mu mělo konečně dostati zjevení. Stalo se to za okolností zcela mimořádných; proto si zaslouží, abychom jim věnovali více pozornosti.

Dříve se domnívali, že v době patriarchově město ještě nestálo a že svatopisec užil jeho jména prolepticky.[12]) Jiní tuto myšlenku zamítali;[13]) protože v době tell-amarnské bylo Sichem metropolí středního Kanaanu, třeba jeho původ hledati v době mnohem starší — a vykopávky Sellinovy[14]) jim daly za pravdu. Jimi bylo dokázáno, že Sichem leželo asi 1·5 km východně od města Nablusu, na místě dnešní vesničky Baláta. Již kolem r. 2000 se skládalo z pevnosti a nehrazeného předměstí.[15])

Nablízku města leželo proslulé kananejské obětiště,[16]) zvané »věštecký dub« (élón Móre). Dosud jej připomíná jméno vesnice

[9]) Winckler, Keilinschriften und das Alte Testament[3], Berlín, 1904, 14.

[10]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 23n.

[11]) Macalister-Hashagen, Streiflichter zur bibl. Geschichte aus der altpalästinischen Stadt Gezer, Wismar, 1907, 60—67.

[12]) Rosenmüller, Scholia in Vetus Testamentum[3], Lipsko, 1821, I, 1, str. 256 a Strack, Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 50. Mohli se dovolávati okolnosti, že nejstarší zmínka o Sichemu pochází teprve z doby faraona Sesostrise IV. (1887—1850). Meyer, Die Israeliten und ihre Nachbarstämme, Halle, 1906, 413.

[13]) Steuernagel, Die Einwanderung der israelitischen Stämme in Kanaan, Berlín, 1901, 120.

[14]) 1913—1914 a 1926—1928.

[15]) Sr. Kutal, ČKD 1932, 485—492.

[16]) Proto Bible užívá o něm slova mákóm. Sr. též Gen. 28, 11; 2. Král. 5, 11 a Esdr. 8, 17.

Baláṭa, které pochází pravděpodobně od syrského baluṭ (dub). LXX četla Rome (vysoký) místo méně známého Móre; proto přeložila »až k vysokému dubu«. Ani svatý Jeronym nebyl o mnoho šťastnější: »usque ad convallem illustrem« a dosud není mezi exegety shody, jak slovům rozuměti. Jedni[17]) pokládali za možné, že vlastníkem dubiny byl jakýsi Móre; Calmet[18]) se domníval, že jméno dal stromu teprve Abram, protože měl v jeho blízkosti vidění. V moderní době se tvrdí skoro všeobecně,[19]) že svatopisec míní posvátný dub nebo spíše posvátný háj,[20]) o kterém se mluví v Písmě svatém ještě několikráte.[21])

Zkoumání budoucnosti bylo u Kananejců velice oblíbené. V Gezeru byla objevena věštecká jeskyně, která nám prozradila, jakým způsobem podváděli prohnaní kněží prosté věřící.[22]) Podle popisu Hashagenova[23]) skládala se ze dvou částí, spojených uzoučkou a skoro v pravém úhlu lomenou chodbičkou, takže z jedné nebylo vůbec viděti do druhé. Každá část měla samostatný vchod; do první se vcházelo z venku, vchod do druhé byl pečlivě ukryt.

Zato dosud nemáme ani jediného mimobiblického dokladu, že by k podobným účelům užívali též stromů — a přece nemůžeme o jejich existenci pochybovati. Dodnes nacházíme v Syrii a v Palestině mnoho stromů, kterým bývají připisovány neobyčejné vlastnosti;[24]) Döller dokázal, že kult stromů byl význačným prvkem kananejského náboženství.

Jak si máme takovou věštbu představiti, nevíme. Stade[25]) pokládal za možné, že strom byl podle tehdejšího přesvědčení příbytkem některého boha; spíše však to bylo posvátné místo a šelestem stromu projevoval bůh svoji vůli.[26]) Buď tomu jakkoli, blízkost kananejského obětiště byla pro patriarchu velikým pokušením. Jeho budoucnost byla dosud zastřena hustým závojem a vše ho ponoukalo, aby se pokusil ji proniknouti; mohl se také domnívati, že svatyně je chrámem Boha Jahve, jenž ho právě sem přivedl.[27]) Proto Bůh předešel svého služebníka. Zjevil se mu a slavnostně prohlásil: »Tuto zemi dám tvému potomstvu.« (Gen. 12, 7.)

Jakým způsobem se to stalo, nevíme; jistě to však rozptýlilo všechny pochybnosti Abramovy. Přislíbení Boží bylo úplně jasné, i když se zdálo, že se nedá provésti. Země nebyla bez obyvatelů;

[17]) Bohlen, Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 162 a Hejčl, Bible česká, Praha, 1917, I, 63.
[18]) Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, Paříž, 1719, I, 51.
[19]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 210.
[20]) Proto Deut. 11, 30 čteme množné číslo.
[21]) Sr. Gen. 35, 4 a Soudc. 9, 6. 37.
[22]) Vincent, Canaan d'après l'exploration récente, Paříž, 1907, 118.
[23]) Ausgrabungen und Entdeckungen von R. A. Steward Macalister, Wismar, 1907, 44n.
[24]) Sachau, Reise in Syrien und Mesopotamien, Lipsko, 1883, 115.
[25]) Biblische Theologie, 111n.
[26]) Lagrange, Études sur les religions sémitiques[2], Paříž, 1905, 173—174.
[27]) Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 137.

sídlili v ní mocní Kananejci, ale patriarcha v své víře nezakolísal. Ostatně sám Bůh naznačil, že před splněním slibu uplyne ještě značná doba. Abram byl dosud bezdětný a země se mělo dostati teprve jeho potomstvu.

Zjevení Boží mělo pro patriarchu veliký význam; po prvé zaslechl z úst Božích, že jest u cíle své pouti a v zemi, kde ho chtěl míti Hospodin. Také volba místa byla velice vhodná a naplnila srdce Abramovo upřímnou radostí, protože krajinka sichemská patřila k nejkrásnějším koutkům Svaté země. Byl to takřka první pozdrav, kterým vítal Bůh Abrama v jeho nové vlasti, a patriarcha na tuto pozornost nikdy nezapomněl. Aby uchoval i potomkům přesně místo, kde se mu dostalo takové milosti, vystavěl tam oltář a přinesl první obět (Gen. 12, 7).

V okolí Sichemu nepobyl Abram dlouho. Podle všeho bylo právě léto a slunce spálilo pastvu; proto se ubíral do hor, aby se v jejich údolí stáda zotavila. Usadil se na svahu mezi městem Luz, nazvaným později Betel (Gen. 28, 19), a městem Hai, asi dnešním Chirbet Haiján. Je to pravděpodobně el-Bordž, kde dosud viděti trosky jakési pevnůstky a kostela.[28]) I na tomto místě vystavěl oltář a vzýval jméno Hospodinovo (Gen. 12, 8); ale ani tím se ještě nespokojil. Nový oltář vzbudil v okolí pochopitelný rozruch. Se všech stran přicházeli diváci, aby si stavbu prohlédli. Abram použil této vhodné příležitosti a počal jim hlásati nového Boha.[29]) Brzy se však přesvědčil, že domorodé obyvatelstvo vidělo nerado cizího přistěhovalce, který jim ubíral pastvy.[30]) Ještě více je dráždila jeho národnost. Přicházel z Babylonie a právě tehdy počalo se šířiti hnutí, které vedlo o několik let později k odboji proti nadvládě babylonské.[31]) Proto opustil po nějaké době útulnou krajinku a ubíral se dále, až dospěl do jižní Palestiny (Gen. 12, 9).

5. Do Egypta.

Gen. 12, 10—13, 4.

Již několikráte jsme měli příležitost diviti se veliké víře patriarchově; v Palestině zazářila jeho ctnost leskem ještě krásnějším.

V stanu Abramově plynul klidně den za dnem a nové objevy nám umožňují nahlédnouti nepozorovaně do jeho všedního života. Stan býval rozdělen na dvě části: v jedné přebýval patriarcha a přijímal

[28]) Guérin, Judée III, 17.

[29]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 48.

[30]) Robinson (Palästina und die südlich angrenzenden Länder, Halle, 1841, I, 300), Döller (Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 26) a Šanda (Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 110) tvrdili, že každý mohl pásti kdekoli; podle Musila (Arabia Petraea, Vídeň, 1908, III, 370) a Dhorma (Revue biblique, 1931, 365) třeba však odváděti náčelníkovi určitý poplatek.

[31]) Vigouroux, Manuel biblique[12], Paříž, 1905, I, 691.

hosty, v druhé žila Sarai se svými služkami a otrokyněmi. Jejich povinností bylo konati potřebné domácí práce a tkáti látky na oděv. Dochovalo se nám dosti vřeten, kterých užívaly. Jehly bývaly kostěné; nosily je v pouzdru, často také kostěném.[1]) Svítilo se jen málo. Lampy se zavěšovaly na stanovou tyč. Měly podobu mělkých talířů, které naplňovali tukem; na jednom konci byl zahnutý výběžek, do kterého zasazovali knot.

Brzy dolehly na patriarchu těžké starosti. Protože dlouho nepršelo, nastala v zemi neúroda a hlad. Pastvy nebylo, obilí velice podražilo.[2]) Ještě hůře bylo v jižní Palestině, kde Abram právě pobýval a kde pršívá celkem nejméně.[3]) Okolím procházely četné karavany, které se ubíraly do Egypta a sytými barvami líčily blahobyt v nilském údolí. Patriarcha dlouho se bránil této lákavé myšlence,[4]) ale neodolal. Hladu přibývalo; proto se dohodl s čeledí Lotovou a společně zamířili k hranicím egyptským.

Neměl ovšem úmyslu usaditi se trvale v říši faraonově,[5]) ale ani toto rozhodnutí nebylo mu snadné a podrobilo jeho víru trapné zkoušce. Již dříve vzpomínal často na úrodnou Mesopotamii a do duše se mu vtírala myšlenka, jednal-li dobře, když opustil její žírnou půdu a šel do hornatého Kanaanu. Těšíval se, že poslechl hlasu Božího; ale nyní byl nucen odejíti i z Kanaanu a hledati záchranu v pohanském Egyptě.[6])

Jméno tehdejšího faraona Bible neudává; nebylo to zvykem ani v pramenech egyptských.[7]) Proto nemůžeme určiti přesně dobu, kdy přišel patriarcha do Egypta. Stalo se to pravděpodobně za dlouhé vlády Sesostrise I. (1980—1939); zato o faktu nelze po-

[1]) Karge, Die Resultate der neueren Ausgrabungen und Forschungen in Palästina, Münster, 1910, 38.

[2]) Jest opravdu zajímavé, jak cena peněz neustále klesá, zato stoupají polní plodiny. V nejstarší době se dostalo za jeden šikl 250 litrů obilí, v době Abramově ještě 125 litrů, po dobytí Babylona perským vojskem již jenom 25—60 litrů. Proto již nejstarší králové zaváděli maximální ceny, aby lichvu překazili. Sr. Meissner, Die Kultur Babyloniens und Assyriens, 38n.

[3]) Halévy, Recherches bibliques, Paříž, 1895, I, 304.

[4]) Schrank, Comment. litteralis in Genesim, Sulzbach, 1835, 321 to dokazuje pěkně z biblického slovesa: praevaluerat fames.

[5]) Gen. 12, 10 praví výslovně, že chtěl býti jen »pohostinu«.

[6]) Winckler (Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1897, I, 24—41) tvrdil, že hebr. Misraim neznačí na tomto místě Egypt, nýbrž jakousi krajinu v severní Arabii. Souhlasil s ním jediný Weber (Beilage, Allgemeine Zeitung, 1903, 389); všichni ostatní se opřeli jeho vývodům. Byl-li hlad v úrodnější Palestině, zuřil v severní Arabii ještě více. Sr. Gemoll, Grundsteine zur Geschichte Israels, Lipsko, 1911, 28.

[7]) Srovnej povídku »o dvou bratřích«. Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1897, II, 40n. Proto nesprávně usuzoval Gunkel (Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 171), že »lidová pověst« měla již jen chabé představy a proto ani neznala jméno královo. Jak dokázal Spiegelberg (Recueil de travaux 21 [1899] 13) a Heyes (Bibel und Aegypten, Münster, 1904, I, 24), počali psáti jméno faraonovo teprve za Šešonka I. (945—924).

chybovati.[8]) Egypt byl odedávna útulkem východních kmenů, kdykoli jim doma hrozila neúroda. Aspoň několik dokladů: V 6. roce Sesostrise II. (1906—1888) přišlo do nilského údolí 37 Kananejců; vedl je jakýsi Abišaj. Na obraze v Beni Hassanu vidíme místodržitele Chnumhotepa, jak jim povoluje pobyt v říši faraonově.[9]) V době Haremhebově (1345—1320) odvolávali se přistěhovalci na nepamětný zvyk;[10]) o sto let později hlásil velitel pohraničních stráží faraonovi Merenptahovi (1240—1230) příchod uprchlíků edomských[11]) atd.

Čím blíže přicházela karavana k hranicím egyptským, tím chmurnější mraky se ukládaly do duše Abramovy. Trápila ho starost o Sarai, která si dosud uchovala velikou tělesnou krásu. Racionalisté hleděli tento důvod zesměšniti: podle Holzingra[12]) namáhají se exegeté marně, aby 65letou ženu učinili ještě krásnou; zapomněl však na několik důležitých okolností. Manželka Abramova se dožila 127 roků, proto byla právě v nejlepších letech. Du Clot[13]) uvádí několik historicky zaručených dokladů, že si ženy uchovaly velikou krásu i ve vysokém stáří. Vévodkyně z Valentinois měla 75 let, ale svěžestí se podobala třicetileté dívce. Blahodárně působilo i suché podnebí palestinské a neplodnost Saraina. Bylo totiž častěji pozorováno, že právě neplodné ženy vynikaly nevšední krásou.[14])

Obavy Abramovy nebyly bezdůvodné a dochované prameny mluví řečí až příliš jasnou. Je sice pravda, že cizoložství bylo v Egyptě hříchem a zemřelý byl v podsvětí tázán, zda se ho nedopustil,[15]) ale faraonové si rádi dovolovali výjimky. Byli přece »vtělením boha Ra«, proto nepodléhali zákonům jak smrtelníci obyčejní. Máme aspoň dva historické doklady, že se král nerozpakoval sáhnouti i po manželce druhého, aby ukojil svoji vášeň: jeden v povídce o dvou bratřích,[16]) druhý v pyramidovém nápise faraona Unase (kolem r. 2540). Tam čteme o jeho posmrtném životě: »Unas je muž, který smí odnímati manželky jejich manželům a voditi si je, kam libo.«[17])

U Sarai bylo toto nebezpečí tím větší, protože přicházela z Asie. Egypťanky byly snědé a krásou nevynikaly; proto bohatší Egypťané toužívali, aby měli v svém domě aspoň nějakou Asiatku. Amenofis III. (1448—1420) se chlubí, že dostal od neharinského kní-

[8]) Učinil to jediné radikální Winckler (Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1897, I, 33).

[9]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 107. Obraz otiskl Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1896, I, 312.

[10]) Breasted, Ancient records of Egypt, Chicago, 1906, III, 11.

[11]) Tamtéž, str. 638.

[12]) Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 139.

[13]) La sainte Bible vengée, Lyon, 1816, II, 157.

[14]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 160.

[15]) Budge, The Book of the Dead, Londýn, 1898, 190.

[16]) Otiskl Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1897, II, 39n.

[17]) Heyes, Bibel und Aegypten, Münster, 1904, I, 20 a Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 109.

žete Satarna jeho dceru Giluchipu a s ní 317 nejkrásnějších asijských dívek.[18]) Jerusalemský král Abdchiba připomíná faraonovi, že mu poslal jako důkaz veliké oddanosti také 21 asijských otrokyň.[19]) Tato záliba byla tak všeobecná, že slovo »asiatka« značilo v tehdejší egyptštině milostnici.[20]) To byly asi důvody, které pohnuly Abrama, aby se uchýlil ke lsti a zatajil svůj manželský poměr k Sarai. Pravil jí: »Vím, že jsi krásná žena a že Egypťané, když tě uvidí, řeknou: To je jeho žena. A zabijí mě, kdežto tebe nechají na živu. Řekni tedy, prosím tě, že jsi má sestra, abych se měl pro tebe dobře a nepřišel pro tebe o život.« (Gen. 12, 11—13.)

Slova Abramova byla posuzována velice nestejně: jedni patriarchu omlouvali, druzí mu trpce vytýkali nebezpečí, do něhož uvedl Sarai. Ke cti Písma svatého budiž zdůrazněno, že svých hrdinů nikdy neomlouvá; s dětinnou prostotou vypravuje o jejich slabostech, úsudek ponechává čtenáři nebo jej samo napovídá. Chceme-li nestranně souditi krok Abramův, musíme rozlišovati dvě věci: příbuzenství Saraino a její manželský poměr k Abramovi.

V prvním bodě mluvil patriarcha pravdu. Sarai byla vskutku jeho sestrou, řekněme lépe, polosestrou, protože s ním měla společného otce, i když se narodila z jiné matky (Gen. 20, 12). Zato druhá výpověď zavdala podnět k četným vědeckým sporům.[21]) Jedni hleděli patriarchu omluviti, svatý Ambrož[22]) spatřoval dokonce v jeho rozhodnutí hrdinný projev poslušnosti, »quia studio obeundi coelestis oraculi uxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam castimoniam conjugii defendit«. Jiní předstírali velikou touhu po slíbeném Vykupiteli: »Vir fortis non mortem timebat, sed quod eâ (morte) damnum obventurum humano generi.«[23]) Opačným směrem ubírali se druzí. Podle nich zamlčel Abram manželský poměr proto, aby více vyzískal;[24]) tak hluboko však patriarcha přece neklesl a nic nás neopravňuje, abychom mu připisovali tuto podlou myšlenku. Ostatně úkolem exegese není omývati každého, o kom se vypravuje v Písmě svatém; učinili jsme dosti, když se nám podařilo vyložiti uspokojivě důvody, které rozhodovaly. Byly asi tyto:

Jako Semita pokládal také Abram Egypťany za národ zkažený, který se nezalekne ani zločinu. Proto nepochyboval, že sáhnou i na Sarai, jen aby se zalichotili faraonovi. Zbývala mu toliko dvojí možnost: bude-li se vydávati za jejího manžela, bude násilně odklizen, aby jejich choutkám nepřekážel; bude-li vystupovati jen

[18]) Erman-Ranke, Aegypten und aegyptisches Leben², Tubinky, 1922, 88.
[19]) Winckler, Die Thontafeln von Tell-el-Amarna, Lipsko, 1896, 309.
[20]) Müller, Asien und Europa nach altägyptischen Denkmälern, Lipsko, 1893, 38, pozn. 1.
[21]) Alexander Dumas (syn) použil dokonce této události pro svoje nekalé cíle. La question du divorce[15], Paříž, 1880, 28—29. Pěkně mu odpověděl Vigouroux, Les livres saints et la critique rationaliste³, Paříž, 1891, 295—297.
[22]) De Abraham I, 2, 8; ML 14, 424.
[23]) Del Rio, Pharus sacrae sapientiae, Lyon, 1608, 218.
[24]) Též Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 27.

jako její bratr, zůstane na živu a domůže se velikých výhod. Dal proto přednost druhému a vyvolil zlo zdánlivě menší;[25]) že tak usnadnil zločin a rušil poslední překážky, které mohly Egypťany zdržovati, zůstane asi navždy temnou skvrnou v povaze Abramově — i když ho sv. Augustin hleděl omluviti.[26]) Jeho nitro posuzovati nebudeme, objektivně byl jeho krok nečestný. Vlastní prospěch byl mu milejší než posvátnost manželského svazku.[27]) Trest Boží ho za to neminul: z úst pohanského faraona musel vyslechnouti trpkou výtku, kterou mu jeho slovy učinil sám Bůh.

V novější době pokoušeli se vyložiti výrok Abramův ještě jinak. Egyptské slovo »sestra« značí též milenku nebo i vedlejší manželku.[28]) Také v biblické Velepísni (4, 9) dochovala se nám stopa tohoto zvyku: »Vulnerasti cor meum, soror mea, sponsa.« Výklad sám ovšem problém neřeší; Abram byl by tu užil zámlky, která byla sotva bez viny.

Zato s jiné stránky jsou slova patriarchova velice pozoruhodná, protože nám prozrazují hlubokou znalost lidské povahy. Právem se obával, že Sarai nebude ochotna vydati svou čest v takové nebezpečí. Proto jí lichotil zmínkou o neobyčejné kráse; narážka na možnou smrt Abramovu[29]) měla dojem ještě zvýšiti. Úskok se podařil. Sarai slíbila, že se zachová podle jeho přání.

Na hranicích se karavana zastavila, protože vstup do země byl podroben četným formalitám, které se přísně dodržovaly. Jejich důvodem byly časté nájezdy loupežných beduů, kteří bezbranné obyvatelstvo přepadávali, polní úrodu ničili a ukořistěný dobytek odháněli. Proto již v nejstarší době byla zbudována v okolí dnešního Suezu řada obranných pevností, mezi nimiž vedlo jen několik cest dobře střežených. Jejich původ sahá do vlády šesté dynastie (2549—2360); zvláště se jmenuje farao Teta a Pepi I.[30]) Smělým jednotlivcům se tu a tam podařilo proklouznouti; dobrodružný Sinuhe na př. vypravuje:[31]) »Došel jsem až ke královským pevnostem, které byly postaveny proti Asijcům, a skryl jsem se v houští; bál jsem se, aby mne nezahlédl se střechy nějaký strážce. Teprve v noci jsem šel dále a s úsvitem jsem dorazil do krajiny Petenské.« Abram se nemohl takového pokusu odvážiti, protože měl velká stáda a mnoho otroků, kteří je pásli.

Z četných památek můžeme si dobře představiti, co následovalo. Příchozí museli udati své jméno, původ a povolání, účel cesty a cíl, kam se ubírali. Svoje výpovědi museli dokázati svědky a předložiti

[25]) Sales, Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 115.
[26]) Contra Faustum 22, 35; ML 42, 422.
[27]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 211.
[28]) Erman-Ranke, Aegypten und aegyptisches Leben², Tubinky, 1922, 181.
[29]) »Zabijí mne.« Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 277.
[30]) Müller, Asien und Europa nach altägyptischen Denkmälern, Lipsko, 1893, 45.
[31]) Maspero, Contes populaires de l'Egypt ancien, Paříž, 81.

i listiny, které snad u sebe skrývali.[32]) Teprve po tomto výslechu směla karavana táhnouti dále, ale napřed dostala cestovní pas; jeden opis byl poslán civilním úřadům kraje, v kterém se chtěli usaditi. Měly dohlížeti, aby cizinci vykázaného místa neopustili.[33]) Jeden takový pas se nám dochoval; zní doslova: »Dovolili jsme beduinskému kmenu z území Adumá (Edom), aby prošli vedle pevnosti Teku a táhli směrem k jezerům Pitumským v okrese Teku. Hledají obživu pro sebe a svoje stáda na polích faraona, který je jim dobrým bohem Ra (slunce).«[34])

Při takové prohlídce povšimli si egyptští důstojníci neobyčejné krásy Sarainy[35]) a podali o tom zprávu vyšším úřadům, odkudž se dostala ke dvoru královskému. Bylo to tím snazší, protože faraonové 12. dynastie sídlili obyčejně v nepříliš vzdáleném Fajjumu, jižně od Memfidy.[36]) I zdánlivě zbytečná horlivost úřadů je skvěle dokázána povídkou »o dvou bratřích«; vypravuje, jak oddaní služebníci faraonovi hledali po celé zemi tajemnou krásku a dceru Frá-Harmachutiovu.[37])

Abram se těšil, že unikl šťastně hrozícímu nebezpečí. Brzy však se měl dočkati velikého zklamání. Nebyl ještě daleko, když ho dostihli poslové Sesostriovi a odvedli Sarai do královského harému.

Pro patriarchu měl tento krok dalekosáhlé důsledky; jako domnělý bratr byl mimořádně zahrnován přízní faraonovou. Výpočet darů je pro nás cenným pramenem; dokazuje nade vši pochybnost, že zpráva Pentateuchu pochází opravdu z doby Mojžíšovy a nemohla povstati tak pozdě, jak se domnívali racionalisté. Bible praví: »Abramovi pak k vůli ní (Sarai) dobře činili, takže dostal ovec, hovězího dobytka, oslů, služebníků, služebnic, oslic a velbloudů« (Gen. 12, 16). Racionalisté popírali historický ráz této události. Tak psal na př. Bohlen:[38]) »Er (farao) gibt ihm keine Pferde, welche im Nilthale recht heimisch waren, dagegen aber Schafe, welche so wenig wie Kamele in den Marschländern Aegyptens vorkommen.« Moderní objevy dokázaly skvěle pravdivost Písma svatého; co mělo býti nejtěžší obžalobou Bible, stalo se její nejvážnější obranou. Jakkoli neznáme dosud podrobně egyptskou

[32]) Erman-Ranke, Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum², Tubinky, 1922, 645.

[33]) Bergmann, Zeitschrift für ägyptische Sprache 27 (1889) 125—127.

[34]) Müller, Asien und Europa nach altägyptischen Denkmälern, Lipsko, 1893, 135.

[35]) Židovští exegeté (Jarchi-Haymann, Ausführlicher Commentar über den Pentateuch, Bonn, 1833, I, 101) bájili, že Abram chtěl převézti manželku v bedně, ale byl polapen.

[36]) Erman-Ranke, Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum², Tubinky, 1922, 43.

[37]) Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1897, II, 47n.

[38]) Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 164.

zoologii, přece víme, že tam žila všechna zvířata, která vypočítává Bible.[39]) Všimněme si proto jednotlivostí!

Existenci ovec popíral Bohlen[40]) a poukazoval na to, že je není nikdy viděti na obrazech. Dnes můžeme jeho smělé tvrzení vyvrátiti nepopiratelnými fakty. Z nich plyne, že ovce byla v Egyptě odedávna;[41]) v době Abramově znali aspoň dva druhy.[42]) První (Ovis longipes palaeoaegyptiaca) je pravděpodobně původu domácího;[43]) děje se o ní zmínka již v nejstarších památkách, ale nikdy nebyla zobrazována; proč, nevíme.[44]) Jiný druh (Ovis platyura aegyptiaca) vyskytuje se teprve ke konci staré říše (kolem r. 2500), rychle se šíří a za vlády 18. dynastie (1580—1350) zatlačuje úplně ovci domácí. Byla asi zavedena z Palestiny, protože se velice podobá ovci tučnoocasé; také její jméno sus je původu semitského.[45])

Existenci hovězího dobytka nepopíral nikdo; zato osel a velbloud nenašli milosti u racionalistů. Obě zvířata byla prý pro svoji barvu v Egyptě v největším opovržení.[46]) A přece patřil osel k nejstarším domácím zvířatům a odpor k němu povstal teprve po vypuzení Hyksů, kteří v něm uctívali boha Seta;[47]) osly brávali se zálibou do náboženských průvodů[48]) a v náhrobních obrazech jich vídáme veliká stáda. Šafra-Ankh se chlubí dávno před Abramem, že jich měl 760.[49])

Poněkud jinak tomu bylo s velbloudem. Až dosud neznáme ani jediného obrazu tohoto zvířete, ani nevíme, jak je v Egyptě nazývali; proto se mnozí domnívali, že staří Egypťané velblouda ani neznali. Z četných stoupenců této překvapující myšlenky jmenuji aspoň Maspero,[50]) Holzingra[51]) a Erman-Ranke.[52]) Tento závěr je jistě nesprávný, jak lze dokázati několikerým způsobem: Egyptem probíhaly nejdůležitější obchodní cesty, proto je nemožné, aby tak důležitého zvířete ani neviděli. Faraonové vedli četné války s loupežnými beduiny, kteří přijížděli obyčejně na velbloudech, jak vi-

[39]) Hartmann, Zeitschrift für ägyptische Sprache 2 (1864) 7—12 a Heyes, Bibel und Aegypten, Münster, 1904, I, 25.

[40]) Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 164.

[41]) Wiedemann, Herodots zweites Buch, 196—197.

[42]) Thilenius, Das ägyptische Hausschaf, Recueil de travaux 22 (1900) 199—212 a Dürst-Gaillard, Recueil de travaux 24 (1902) 44—76.

[43]) Heyes, Bibel und Aegypten, Münster, 1904, I, 26.

[44]) Erman-Ranke, Aegypten und ägyptisches Leben im Altertum², Tubinky, 1922, 528.

[45]) Spiegelberg, Recueil de travaux 22 (1900) 212—214 je srovnává s asyrským šu'u a hebr. se.

[46]) Bohlen, Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 164.

[47]) Dornstetter, Abraham, Freiburk, 1902, 113.

[48]) Erman-Ranke, Aegypten und ägyptisches Leben im Altertum², Tubinky, 1922, 583.

[49]) Dornstetter, Abraham, Freiburk, 1902, 112.

[50]) Histoire ancienne, I, 32.

[51]) Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 139.

[52]) Erman-Ranke, Aegypten und ägyptisches Leben im Altertum², Tubinky, 1922, 586.

díme na obrazech asyrských.[53]) Egyptská vojska pronikla několikráte až k Eufratu a takových výprav si nelze bez velbloudů pomysliti. Proto nijak nepřekvapuje, že právě v Egyptě byly nalezeny již v nejstarších vrstvách kosti tohoto zvířete.[54]) Podle toho znali Egypťané velbloudy velice dobře, ale měli určité důvody, proč je nezobrazovali ani jejich jméno nevyslovovali. Tuto domněnku nám potvrzuje ještě jiná okolnost. Máme neklamné doklady, že v posledních stoletích před Kristem bylo v Egyptě velice mnoho velbloudů[55]) — a přece je nenacházíme ani na obrazech tehdejších.

Jaké důvody zdržovaly egyptské umělce, nevíme a jsme odkázáni na pouhé dohady. Sotva rozhodoval krasocit, jak se domníval na př. Dornstetter;[56]) daleko nemotornější hroch a žirafa jejich vkus neuráželi.[57]) Moderní badatelé[58]) jsou přesvědčeni, že hlavním důvodem byly jakési ohledy náboženské — nám dnes již neznámé.[59]) Snad byl velbloud zasvěcen zlému bohu Setovi;[60]) aspoň v staré knize Mrtvých se vypravuje, že se tento bůh kdysi zjevil v podobě zvířete; z udaných vlastností vidíme, že tímto zvířetem byl velbloud.

Tím bychom si také vyložili, proč se Egypťané tak úzkostlivě vyhýbali i jeho jménu; dosud nevíme, jak jej v Egyptě nazývali. Brugsch[61]) a Houghton[62]) se domnívali, že našli aspoň egyptský přepis (kamaair) jeho semitského jména.[63]) Jejich radost byla však předčasná; jak dokázali Erman[64]) a Wiedemann,[65]) shoduje se toto záhadné slovo s hebr. בְּהֵמָה a značí: jako bůh. Jinde nacházeli jméno zvířete, které Chabas[66]) četl kamali (velbloud) — avšak jeho popis se na velblouda nehodí: je prý učelivé,[67]) brzy umí tan-

[53]) Chabas, Études sur l'antiquité historique, 402—403.
[54]) Ebers, Aegypten und die Bücher Mose's, Lipsko, 1868, I, 269; Keller, Thiere des classischen Alterthums, 1887, 23 a Heyes, Bibel und Aegypten, Münster, 1904, I, 29.
[55]) Wiedemann, Proceedings of the Society of Biblical Archeology 13 (1890) 32.
[56]) Abraham, Freiburk, 1902, 117.
[57]) Wilkinson-Birch, Manners and customs of the ancient Egyptians, Londýn, 1878, I, tab. 2.
[58]) Strack, Die Genesis², Mnichov, 1905, 51 a Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 30.
[59]) Wiedemann, Geschichte von Alt-Aegypten, 1891, 78.
[60]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 30.
[61]) Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch, 4, 1495 a 7, 1277.
[62]) Was the Kamel known to early Egyptians, Proceedings of the Society of Biblical Archeology 12 (1889) 83.
[63]) Papyrus Anast. I, 25, 5.
[64]) Zeitschrift für ägyptische Sprache 15 (1877) 36.
[65]) Proceedings of the Society of Biblical Archeology 13 (1890) 33.
[66]) Études sur l'antiquité historique, 404n.
[67]) Papyr. Bologna 1094, 3, 8; přel. Lincke, Beiträge zur Kenntnis der altägypt. Briefliteratur, 1879, 17.

čiti[68]) a nositi hůl.[69]) Z toho vidíme, že třeba čísti kai[70]) a přeložiti slovem opice.[71])

Dnes víme, že takových zvířat bylo více, třebaže nemůžeme uspokojivě vyložiti, proč je nemalovali. Nikdy nebývá zobrazována slepice, jakkoli máme doklady, že ji znali,[72]) a Capart[73]) otiskl dokonce její polovypuklinu, nalezenou Petriem Flindersem. Právě tak bývá málo zobrazován vepř a přece jediný velekněz Reuni z El-Kabu jich měl na 1500.[74])

Ostatně dnes již nemůžeme tvrditi, že bychom neměli žádné obrazy velblouda. Bylo nalezeno několik sošek tohoto zvířete; jsou z pálené hlíny. Některé pocházejí teprve z doby řecké,[75]) jednu klade Bissing[76]) aspoň do jedenáctého století př. Kristem. Velbloudí hlava z Abydu pochází až z r. 4000 př. Kristem;[77]) tento objev je tím důležitější, protože je z doby dávno před Abramem. Proto dobře praví Erman:[78]) »Je na pováženou upírati Egypťanům znalost některé věci jen proto, že ji na památnících nenacházíme.« Ostatně Bible nikde netvrdí, že Egypťané s a m i velbloudy pěstovali; stačí, když je znali a měli.

Ještě jinak hleděli racionalisté usvědčiti svatopisce z nevědomosti: kdyby auktorem Pentateuchu byl Mojžíš, odchovaný v Egyptě, nemohl by prý mezi dary vynechati koně, které počítali k nejlepším zvířatům a které tak draho kupoval později Šalomoun (3. Král. 10, 28—29). Teprve moderní objevy obhájily skvěle pravdivost Pentateuchu; farao nemohl dáti Abramovi koně, protože jich t e h d y v Egyptě ještě nebylo. Přivedli je teprve Hyksové (1680 až 1580).[79]) Ještě přesněji mluví Zippelius.[80]) V době předhistorické žil kůň také v Egyptě, ale později úplně vyhynul; teprve Hyksové jej znova zavedli. Spolu se zvířetem přijali Egypťané i jeho jméno (ses-it) a také název válečného vozu (markabuta). Přesnost Bible překvapuje tím více, protože spisovatel Pentateuchu věděl dobře, že v jeho době — po odchodu Hyksů — Egypťané koně měli a velice si jich vážili.[81])

[68]) Papyr. Anast. 3, 4, 1.
[69]) Papyr. Bulaq 4, 23, 4. Sr. Zeitschrift für ägyptische Sprache 10 (1872) 49.
[70]) Müller, Asien und Europa nach altägyptischen Denkmälern, Lipsko, 1893, 370, pozn. 2.
[71]) Wiedemann, Proceedings of the Society of Biblical Archeology 13 (1890) 32.
[72]) Ebers, Aegypten und die Bücher Mose's, Lipsko, 1868, I, 268 a Müller, Asien und Europa nach altägyptischen Denkmälern, Lipsko, 1893, 142.
[73]) Les débuts de l'art en Egypte, Brusel, 1904, 231.
[74]) Brugsch, Thesaurus inscriptionum Aegyptiacarum, 1538—1539.
[75]) Heyes, Bibel und Aegypten, Münster, 1904, I, 27.
[76]) Zeitschrift für ägyptische Sprache 38 (1900) 68—69.
[77]) Flinders Petrie, Abydos, Londýn, 1903, II, 27 a tab. 10, č. 224.
[78]) Aegypten und ägyptisches Leben, 10.
[79]) Lenormant, Die Anfänge der Kultur, 1875, I, 203.
[80]) Zeitschrift für Pferdekunde und Pferdezucht 17 (1901) 125.
[81]) Srv. Gen. 47, 17; Ex. 9, 3 a Deut. 17, 16.

Mnohé překvapilo, že otroci a otrokyně jsou jmenováni mezi zvířaty a hleděli to rozličně vyložiti. Jedni[82]) se domnívali, že pořad jmen byl při opisování porušen, jiní[83]) pokládali slova ta za pozdější dodatek nebo připomínali nevážnost, v jaké bývali otroci.[84]) Možná že tento poslední výklad jest ještě nejsprávnější a Mojžíš přejal jen doslova zprávu některého staršího spisovatele.

Postavení otroků bylo v Egyptě opravdu velice smutné. Jakýsi písař[85]) líčí nám jejich osud těmito drastickými slovy: »Dítě (otroka) se narodilo, aby bylo vyrváno z náručí matčina; když dospívá v muže, rozbíjejí mu kosti jak oslovi. Vodí ho, protože sám nemá v těle srdce (svobodné vůle).« Otroci byli buď soukromí nebo státní. Jejich počet se doplňoval koupí a zajetím ve válce; mnoho výprav bylo podniknuto jen proto, aby stát nabyl laciných pracovních sil. Otroků bylo neuvěřitelně mnoho; Ramses III. se chlubí, že za své třicetileté vlády daroval chrámům v Thébách, Heliopoli a Memfidě na 113.433 státních otroků.[86]) Bývali zapisováni do zvláštních listin, obyčejně s poznámkou, odkud pocházejí.[87]) Aby nemohli uprchnouti, bývalo jim vpalováno do těla zvláštní znamení, často jméno vládnoucího faraona.[88])

O zlatě a stříbře se Bible výslovně nezmiňuje; z dalšího líčení (Gen. 13, 2) se dovídáme, že je dostal také.[89]) byly to dary tím důležitější, protože těchto kovů v jižní Palestině nebylo.

Exegeté kladou Abramovi právem za vinu, že dary přijímal a tím utvrzoval faraona v přesvědčení, že je pouze bratrem Sarainým. Jakousi omluvou mohla tu býti jen okolnost, že bylo velice nebezpečno odmítnouti.[90]) Avšak Bůh nemlčel a jeho odpověď Abrama velice překvapila; pohanský král byl povolán, aby poučil židovského patriarchu o velikosti hříchu, kterého se dopouštěl.

Sarai byla již delší dobu v královském harému,[91]) ale faraonovi štěstí nepřinesla. Sám Bůh se ujal ženy, již vlastní manžel zbaběle opustil, a stihal krále i s jeho domem[92]) stálými nehodami (Gen. 12, 17). O jejich povaze Písmo svaté nemluví; proto se jí jen dohadujeme. Calmet[93]) tvrdil jen všeobecně, že rány měly jakýsi vztah k Sarai; podle Creliera[94]) chránily s jedné strany manželku

[82]) Sievers, Metrische Studien, 1904, II, 265.
[83]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 171.
[84]) Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1899, 139.
[85]) Papyr. Anast. 5, 10, 6—8.
[86]) Erman-Ranke, Aegypten und ägyptisches Leben im Altertum[2], Tubinky, 1922, 340—341.
[87]) Zeitschrift für ägyptische Sprache 31 (1900) 15—18.
[88]) Zeitschrift für ägyptische Sprache 14 (1876) 35—38.
[89]) Dornstetter, Abraham, Freiburk, 1902, 109.
[90]) Keil, Biblischer Kommentar über die Bücher Mose's[3], Lipsko, 1878, I, 168.
[91]) Schrank, Comment. litteralis in Genesim, Sulzbach, 1835, 323.
[92]) Kautzsch-Socin (Die Genesis mit äusserer Unterscheidung der Quellenschriften[2], Freiburk, 1891, 55) a Gunkel (Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 171) pokládají zbytečně toto slovo za pozdější dodatek.
[93]) Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, Paříž, 1719, I, 53.
[94]) La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 162.

Abramovu, s druhé strany napovídaly faraonovi, proč jim propadl. Knobel[95]) upozorňuje, že Písmo svaté užívá slov »velká rána« nejčastěji o moru a malomocenství.[96]) Gorion[97]) a většina moderních spisovatelů[98]) se rozhodla pro nemoci pohlavní. Tak mohl král ještě nejsnáze poznati trestný ráz domácích nehod. (Sr. Gen. 20, 17.) Byla-li Sarai opravdu zneuctěna, nemůžeme rozhodnouti, záporná odpověď je však pravděpodobnější. Jak se dovídáme z knihy Ester (4, 11), mívali králové tolik žen, že trvalo dosti dlouho, než na ně došla řada. Podle sv. Jeronyma[99]) předcházela dlouhá příprava; skoro šest měsíců byly natírány vonným olejem myrtovým. V té době asi propukly nehody v domě faraonově.

Farao nemohl si s počátku vyložiti tak neobyčejný obrat; podle sv. Jan Zlat.[100]) dostalo se mu od Boha zjevení, podle jiných[101]) tázal se hadačů, kteří mluvili tentokráte pravdu. Od nich se dověděl, že se dopustil násilí na cizí manželce; podrobnějším vyšetřováním se zjistilo, že touto ženou byla Sarai.

Král byl nečekanou odpovědí velice překvapen. Bez meškání povolal Abrama a trpce mu vytýkal skutek, jehož se dopustil. Pravil: »Co jsi mi to učinil? Proč jsi mi neoznámil, že je to tvá manželka? Proč jsi pravil, že je to tvá sestra, takže jsem ji pojal za manželku?« (Gen. 12, 18—19.) Abram neodpověděl; svoji obavu faraonovi prozraditi nesměl, aby krále ještě více nepopudil, a jiných důvodů neměl. Proto raději mlčel a vinu uznal. Farao byl jednáním patriarchovým mravně rozhořčen a naše sympatie jsou na jeho straně a s námi souhlasí svatopisec. Nebyl slepý ani k největším pokleskům svých praotců a mlčky odsoudil, co zasloužilo pokárání.[102]) Manželka byla u všech národů pro cizího muže nedotknutelná a v egyptských pramenech se dočítáme častěji o přísných trestech, kterými stíhali zpronevěru. Cizoložná manželka Uabanerova byla na rozkaz faraonův spálena a její popel vmeten do vody;[103]) mrtvý odpovídal v záhrobí také na otázku, zdali nehřešil s ženou cizího muže.[104])

Farao kázal přivésti Sarai a rozmrzen ukončil rozhovor slovy: »Nyní tedy, hle, jest to tvá manželka; vezmi ji a jdi!« (Gen. 12, 19.) Poslední věta je neobyčejně odměřená a král měl k tomu vážné důvody. Prospěchářské jednání Abramovo ho pohoršilo a urazilo. Ale také pro faraona byl to příklad velice poučný. Poznal z vlast-

[95]) Die Genesis erklärt[2], Lipsko, 1860, 138.
[96]) Na př. Ex. 11, 1; 1. Sam. 6, 9; 2. Král. 15, 5 a Job 19, 21.
[97]) Historiae judaicae libri sex, Oxoniae, 1706, 379.
[98]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 29 a Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 96.
[99]) Quaestiones Hebr. in Genesim 12, 15; ML 23, 1007.
[100]) In Genesim hom. 32, 7; MG 53, 302.
[101]) Josef Flavius, Antiquit. 1, 8, 1 a Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 172.
[102]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 212.
[103]) Maspero, Les contes populaires[4], Paříž, 28.
[104]) Lepsius, Das aegyptische Totenbuch, 1842, 125, 14.

ní zkušenosti, že nesmí beztrestně porušovati posvátná práva bezbranného cizince. Viděl, že za Abramem stojí jakási tajemná bytost, kterou nechtěl po druhé dráždit. Aby se uchránil možných zápletek, postaral se o bezpečný průvod, který měl dovésti patriarchu na zemské hranice. Toto opatření nebylo zbytečné. Z četných příběhů se dovídáme, jak bylo tehdy nebezpečné konati delší cestu. Babylonský král Burraburiáš stěžuje si Amenofisovi IV., že jeho poslové byli v Kanaanu přepadeni, oloupeni a pobiti.[105]) Arabové vrhají se dodnes nejraději na obchodní karavany, protože u nich čekají bohatou kořist a nejmenší odpor.[106]) Proto bývají karavany provázeny několika vojíny (1. Esdr. 8, 22), nebo si hledají tak zvaného »bratříčka«, který by je chránil před soukmenovci.[107]) Poslové mívali aspoň doporučující listy; několik se jich dochovalo dodnes. Jeden zní doslova: »Králům kananejským, vasalům mého bratra (faraona), vzkazuje veliký král (babylonský): Tohoto posla Alkiu jsem poslal k svému bratru, králi egyptskému. Ať ho proto nikdo nezdržuje! Ve zdraví ho doprovoďte do Egypta a spěšně ho přiveďte až do egyptského města Suchli! Nečiňte mu nic zlého!«[108])

S Abramem opustila Egypt i čeleď Lotova; podle Bollandistů[109]) pobyli v Egyptě devět až deset měsíců.[110])

6. Abramova mírumilovnost.

Gen. 13, 1—18.

Z obavy před vlastní škodou vydal patriarcha v nebezpečí čest Sarainu. Zasloužený trest ho neminul; netrvalo to dlouho a nejúrodnější pruhy slibované země kananejské byly proň zdánlivě ztraceny.

Z Egypta šel patriarcha napřed směrem severovýchodním, snad po samém břehu mořském, až konečně dospěl do jižní Palestiny, zvané Negeb.[1]) Známe ji dobře z popisů egyptských; mluví o ní

[105]) Knudtzon, Die El-Amarnatafeln, Lipsko, 1907, 87.
[106]) Musil, Arabia Petraea, Vídeň, 1908, III, 370.
[107]) Musil, V posvátném Hedžázu, Praha, 1929, 210.
[108]) Winckler, Die Thontafeln von Tell-el-Amarna, Berlín, 1896, 29.
[109]) Acta Sanctorum, Paříž, 1866, sv. 52, 625.
[110]) Jenom Artapan (Eusebius, Praeparat. evangelica 9, 18; MG 21, 710) tvrdil, že žil v nilském údolí celých dvacet let.

[1]) Jakými prostředky bojovali francouzští encyklopedisté proti Bibli, vidíme nejlépe z Voltairovy poznámky k tomuto verši: »Puisqu' Abraham revenait d'Egypte dans le Chanaan, il est clair qu'il remontait juste vers le nord, et non pas vers le midi.« (Du Clot, La sainte Bible vengée, Lyon, 1816, II, 160.) Jízlivý filosof se ani nepodíval do původního textu; byl by se přesvědčil, že slova Vulgaty »ad australem plagam« neznačí směr cesty, nýbrž jižní část Palestiny.

na př. Amenhotep, velitel Totmesa III. (1501—1447).[2]) Jméno Negeb (poušť) dostala proto, poněvadž byla z veliké části vyprahlou pouští a jen v době dešťů se zazelenala.

Abram na jihu dlouho nepobyl, bylo tam málo pastvy. Po jižních hranicích palestinských táhl napřed směrem severovýchodním, potom se obrátil k severu a postupoval po západním břehu jordanském. V denních pochodech ubíral se jen zvolna kupředu a se zálibou vyhledával tábořiště, na kterých stál jeho stan cestou do Egypta.[3]) V Evropě této biblické poznámky ani nechápeme; názorně nám popisuje Musil[4]) takový okamžik: »V poledne jsme se ubírali starým tábořištěm, jež moji průvodcové bedlivě zkoumali. Stopy a výkaly zvěstují, zda to bylo ležení beduů či chovatelů koz a ovcí, jakož i bylo-li ležení opuštěno před nedávnem nebo před měsíci, ba i lety. Velikost míst, na nichž velbloudi za noci odpočívají, jakož i stopy koní povídají, kde tábořil náčelník. Velikost a tvar ohniště hlásají jeho jméno. Jakmile návštěvníci takového opuštěného tábořiště vyzkoumali jméno náčelníkovo, vědí, kdo s ním tábořil a hledají stany jednotlivých rodin. Znajíce přibližně počet velbloudů jednotlivých hospodářů, prohlížejí si místa pro velbloudy, ohlížejí se po kamenech, na něž stavějí ženy kotel a jež každá zvláštním způsobem v zemi upevňuje, měří velikost oddělení určeného pro muže, pozorují hloubku ohniště, v němž se vaří káva, a určují majetníky. Pak se vynořují vzpomínky na obyvatele stanů, na dostaveníčka, na přepady a pod. Trvá to dlouho a dlouho, než se vyčerpá látka poskytnutá takovým opuštěným ležením.«

Ani Abram nešel stále; kde bylo více pastvy, zůstal i několik dní. Vyhnul se území sichemskému, protože bylo obydleno bojovnou čeledí kananejskou, a dorazil konečně k oltáři, který kdysi (Gen. 12, 8) postavil mezi Betelem a Haiem (Gen. 13, 4). Chtěl poděkovati Bohu za ochranu, jíž se mu dostalo, a přinesl četné oběti.

Při této příležitosti vypravuje nám svatopisec o velikém bohatství obou příbuzných, protože právě pro ně došlo brzy k trapné roztržce. U Abrama zdůrazňuje především stáda,[5]) zlato a stříbro, u Lota kromě toho veliké množství stanů. Tato poznámka je velice důležitá. Protože stan je dosud nutným předpokladem samostatné rodiny,[6]) byl kmen Lotův velice četný a měl mnoho příslušníků.

Jak se zdá, měli oba příbuzní pevný úmysl zůstati pospolu, protože byli bezpečnější a mohli se snáze ubrániti[7]) — ale okolnosti byly silnější než jejich dobrá vůle. Nebyli v Palestině sami, země byla dosti hustě obydlena. V městech sídlili Kananejci, po venkově Ferezejci, kteří snad patřili k původnímu obyvatelstvu a zabírali

[2]) Müller, Asien und Europe nach altägyptischen Denkmälern, Lipsko, 1893, 149.
[3]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 213.
[4]) Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 308.
[5]) Vulgata přeložila poněkud nepřesně slovem »possessio«.
[6]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 267.
[7]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 98.

nejlepší pastviny.[8]) Mezi pastýři Abramovými a Lotovými docházelo proto k četným sporům, snad i k násilnostem a nemůžeme se jim ani příliš diviti.

Podle zákoníka Hammurabiho,[9]) který jen kodifikoval ustálené právo zvykové, ručil pastýř za všecky škody, které stádo utrpělo. Výjimku tvořila jen vis maior. § 266. prohlašoval: »Vypukne-li v stádě boží dopuštění (nemoc, mor) nebo je přepadne lev, očistí se pastýř přísahou a co zahynulo, je ztrátou pánovou.« V jiných případech ručil za škodu sám; § 263 praví: »Zahynul-li svěřený dobytek nebo brav vinou pastýřovou, nahradí svému pánovi každý jednotlivý kus.« Ještě nebezpečnější byly jiné dva odstavce: § 264: »Dostal-li pastýř, kterému byl svěřen skot nebo brav, smluvenou mzdu, ale potom se ukázalo, že bylo méně dorostu, má škodu nahraditi«; § 267: »Byl-li pastýř nedbalý a dovolil úbytek stáda, je povinen úbytek nahraditi a pána odškodniti.« Proto bývala s pastýři spisována přesná smlouva; dochovalo se nám několik exemplářů. Jeden pochází z doby Abramovy, totiž z desátého roku krále Arioka, a zní doslova:[10])

»Bélitijův pastýř Achušum dostal od Šimišménila na starost 183 dospělých ovec, 178 dospělých beranů, 30 mladých oveček, 35 mladých beránků a 20 velkých beranů, celkem 446 ovec. Zajde-li některá, bude povinen ji nahraditi, jak přisahal při životě králově. V měsíci nisanu, v roce, kdy byla postavena veliká hradba urská.«

Následují podpisy svědků a pečet najatého pastýře:

»Před Sinšemem,
před Átanachilem,
před Sinérišem,
před Garúbem,
před Bítumsémem,
před Achišagišem,
před Erinannou.

Pečeť Achušuma, syna Imgur-Sinova.«

Ještě ožehavější byl nedostatek vody. Nebylo dosti vhodných napajedel, protože okolní hory jsou pusté; mnohé studnice si snad rozhněvaní pastýři vzájemně zasypávali kamením. K jakým potyčkám docházelo u studní, líčí názorně Musil:[11]) »Dospěvše k studnicím, našli jsme u nich pouze dvě mladé ženy, jednoho muže, jednoho chlapce a dvanáct oslů, které chtěl muž právě napájeti. To mu překazil Mizel (průvodce Musilův), poněvadž by byl vyčerpal všechnu vodu ze studnic a pro nás by nebylo zbylo nic. Muž se proto na nás velmi rozhněval. Měl nás za kupce velbloudů,

[8]) Strack, Die Genesis[2]), Mnichov, 1905, 52.
[9]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 70n.
[10]) Koschaker-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1923, 36.
[11]) Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 203.

proklínal mě a mé druhy a přál nám, aby nás přepadli lupiči a vzali nám vše.«

Takové výstupy opakovaly se čím dále, tím častěji v okolí betelském a zraňovaly hluboce jemnou duši Abramovu. Čteme-li biblickou zprávu pozorně, skoro se zdá, že Lot schvaloval sobecké jednání svých pastýřů. Roztržka mohla se státi oběma stranám velice nebezpečnou, protože domácí obyvatelstvo hledělo nevraživě na cizí přistěhovalce, kteří mu ubírali pastvy. Patriarcha však také věděl, že pouhá dobrá vůle nepomůže, dokud neucpe jedovatého pramene. Proto se odhodlal k hrdinnému kroku, jehož velikost dovede pochopiti nejlépe Orientálec. Navštívil Lota a pravil mu: »Prosím, ať není sváru mezi mnou a tebou, mezi pastýři mými a tvými, vždyť jsme bratři. Hle, celá země jest ti volná; odluč se, prosím, ode mne; půjdeš-li nalevo, já si podržím pravou stranu; vybereš-li si ty stranu pravou, půjdu já na levou.« (Gen. 13, 8-9).

Abramova slova jsou dojemně krásná a svatí Otcové viděli v nich právem zářící vzor smířlivosti. Jakkoli byl starší, ustupuje skromně do pozadí a jedná s Lotem jako se sobě rovným.[12]) Aby přítele neurazil, jmenuje na prvním místě sám sebe a svoje pastýře; ačkoli jemu byla slíbena země kananejská, ponechává Lotovi volbu krajiny.[13])

Na velikomyslnou nabídku patriarchovu odpověděl Lot dosti sobecky.[14]) Chutě se chopil podávané příležitosti a volil bez ohledu na staršího strýce. Nemusel ani mnoho mluviti; jeho oči prozrazovaly, jak se rozhodne. S výšiny, na které stáli, bylo viděti dobře hornaté vnitrozemí i úrodné údolí jordanské s četnými studnicemi a prameny. Táhlo se po obou stranách řeky od jezera Genezaretského až daleko na jih k Mrtvému moři. Na jeho severovýchodním cípu rozkládalo se smutně proslulé Pětiměstí: Sodoma, Gomorrha, Adama, Seboim a Bala, pojmenovaná později Segorem.[15]) Svatopisec chtěl nám naznačiti krásu tohoto pruhu Palestiny. Pro svoje četné stromy a bujnou zeleň podobalo se zahradě,[16]) podle jiných samému ráji.[17]) Tím ovšem pověděl svým čtenářům velice málo,

[12]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 283.

[13]) Protože se Východ'ané obraceli při určování světových stran k východu, značila by levice sever, pravice jih. Je však velice málo pravděpodobné, chtěl-li Abram označiti svými slovy světové strany. Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 22.

[14]) Sv. Ambrož, De Abraham, II, 6, 33; ML 14, 470.

[15]) O jejich poloze zmíním se podrobněji při jiné příležitosti. Tu jen upozorňuji na veliký omyl, kterého se dopustili někteří exegeté. Biblické Şoar zaměnili v Şoan a přeložili jménem egyptského města Tanis.

[16]) Lamy (Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 23) a Tappehorn (Erklärung der Genesis, Paderborn, 1888, 205). Méně vhodně vykládal Grotius (Annotationes in Vetus Testamentum, vyd. Vogel, Halle, 1775, I, 24) o Mesopotamii nebo Schrank (Comment. literalis in Genesim, Sulzbach, 1835, 332) o přepychových parcích východních boháčů.

[17]) Tuch, Comment. über die Genesis², Halle, 1871, 242; Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 99 a Hejčl, Bible česká, Praha, 1917, I, 65.

protože ráj nikdo z nich neviděl. Proto jim připomněl Egypt, z kterého právě odcházeli. Ještě dnes — pod ničivou vládou tureckou — patří okolí Mrtvého moře k nejkrásnějším koutům Palestiny: »Tu se daří veškeré tropické rostliny, čarokrásné palmové háje, mohutné stromy sidrové, obráceným deštníkům podobné šomar, ověšené krvavě rudými květy různých lijan a mezi nimi růžové a bílé koberce v zimě v létě kvetoucích oleandrů. Kde člověk oseje pšenici a ječmen, má užitek až padesáteronásobný a kukuřice zraje dvakrát za rok.[18])

Lota snad lákala i bohatá města, která slibovala více požitků. Byl již unaven potulným životem, jaký dosud vedl, a zatoužil po větším pohodlí.[19]) Nezadržela ho ani špatná pověst, v jaké byli tamní obyvatelé. Uchoval si ovšem víru v jediného Boha a Písmo svaté (2. Petr. 2, 7) ho nazývá mužem spravedlivým; zato na jeho dcerách vidíme zhoubný vliv pohanského okolí.

Oba příbuzní se tedy rozešli. Lot se odstěhoval do Zajordaní a na jeho úrodných nivách popásal svoje četná stáda. Občas docházel do Sodomy, později si tam vystavěl i domek a častěji v něm přebýval. Jenom pastýři zůstávali u stád a chránili je proti nepřátelům.[20])

Abram osaměl. Odchodem Lotovým se jeho situace velice zhoršila a mimoděk se tázal, jak bude dále. Několikráte vystoupil na horu za Betelem — snad to byl El-Burdž, odkud lze přehlédnouti veliký díl země,[21]) a starostlivě se díval za odcházejícím příbuzným. Při jedné takové příležitosti zjevil se mu Bůh, aby potěšil svého ctitele,[22]) a pravil: »Pozvedni očí svých a pohleď s místa, na němž nyní jsi, na sever, na jih, na východ a na západ. Všecku zemi, kterou vidíš, dám tobě a potomstvu tvému až na věky. A rozmnožím potomstvo tvé jako prach země; může-li kdo z lidí sčísti prach země, bude moci také spočítati tvoje potomstvo. Vstaň a procházej tuto zemi na délku i na šířku, neb hodlám ti ji dáti.« (Gen. 13, 14—17).

Slova ta jsou velice důležitá a znamenají pokrok v dějinách patriarchálního zjevení. Bůh přišel, aby potěšil Abrama a bohatě odměnil obět, kterou právě přinesl. Je jistě velikou výhodou, jsou-li bratři svorni a vzájemně se podporují; rozloučení je však lepší, když jeden brání druhému jíti za volajícím hlasem Božím. Teprve odchodem Lotovým splnil Abram dokonale rozkaz, aby se oddělil

[18]) Musil, Vychovatelské listy, 1906, 261.
[19]) Vigouroux, Manuel biblique[12], Paříž, 1905, I, 703.
[20]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 166.
[21]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 99.
[22]) Protože se Bible o zjevení výslovně nezmiňuje, domnívali se četní exegeté, že slova Boží slyšel patriarcha jen ve snu. Poukazovali i na to, že od Betelu nelze přehlédnouti celou Svatou zemi — ale oba důvody málo přesvědčují. Sr. Bollandisté, Acta Sanctorum, Paříž, 1866, sv. 52, 626. Pěkně upozorňuje Halévy (Recherches bibliques, Paříž, 1895, I, 375), že při nočním vidění přirovnal by Bůh jeho potomky spíše ke hvězdám.

od své rodiny. Předpověď obsahuje dva nové prvky: patriarcha bude míti četné potomstvo a Kanaan se stane jeho trvalým majetkem. Snad ani netřeba zdůrazňovati, že takové sliby bývají spojeny se zamlčenou, ale samozřejmou podmínkou, aby jeho synové zůstali věrnými ctiteli Božími.[23]) Ostatně hebrejské slovo »na věky« značí jen dlouhé trvání, jehož konce nelze dosud přesně stanoviti. Srovnání s prachem je poněkud hyperbolické, ale přece dosti obvyklé; můžeme je však vykládati doslova, počítáme-li k dítkám Abramovým i jeho duchovní potomky.

Na rozkaz Boží měl patriarcha projíti Palestinu a tak naznačiti svoje panství. Také odjinud[24]) se dovídáme o symbolickém významu tohoto úkonu a sám Josue (24, 3) jej připomenul v své poslední řeči k vyvolenému národu. Dodnes je svobodná pastva v některém území nejjistějším důkazem majetkového práva.[25])

Patriarcha uposlechl a bez váhání se vydal na cestu. Po dlouhé době dorazil do Kirjat-Arbe, nazvaného později Hebronem a usadil se na výšině, ležící asi 3 km severně od města. Byl tam mohutný dub — podle jiných[26]) terebint, pojmenovaný podle Amorrhity Mamrea; snad byl jeho vlastníkem a postoupil jej Abramovi. Protože měl širokou a hustou korunu, hodil se dobře za tábořiště. Bylo jej viděti zdaleka; proto lákal pocestné, aby se dovolávali pohostinství pánova. Obyvatelé pouště spatřují v tom dodnes veliký projev lásky bliženské. Musil[27]) vypravuje o náčelníku Abu-Dachile: »Nikdy nezřídil svého stanu v dolině, vždy na návrší, aby jej bylo zdaleka viděti. Za noci před ním udržoval vysoký oheň. Měl ozařovati cestu každému hladovému poutníku.« Proto ho dnes uctívají jako světce. Zdá se, že tentýž důvod vedl i Abrama, aby se usadil právě na této výšině. Nedaleko odtud vystavěl patriarcha oltář a přinášel četné oběti; také vykopal studnu, která ho zásobovala dobrou vodou.[28]) Nablízku byl Betlem a patriarcha pásal častěji na jeho nivách, snad se i skryl v jeskyni, která se měla státi později tak památnou. Netušil ještě, že právě odtud vyjde potomek, v němž měla býti požehnána všechna pokolení světa.

Aby byl bezpečnější, uzavřel přátelskou smlouvu s okolními kmeny; výslovně se jmenuje náčelník Mamre a jeho dva bratři, Aner a Eškol (Gen. 14, 13). Slíbili si vzájemnou pomoc při možném přepadu.

Pobytem Abramovým místo velice proslulo. Podle židovské[29]) a řecké[30]) tradice stál posvátný strom ještě na počátku křesťanství;

[23]) Lev. 26, 21—33 a Deut. 4, 25—40; 6, 18 a 19, 8.
[24]) Tosefta Baba bathra 2 a Kiddušim 1, 3.
[25]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 385 a V roklích edomských, Praha, 1932, 111.
[26]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 100.
[27]) Za Mrtvým mořem, Praha, 1931, 36.
[28]) Sozomenus, Historia Eccles. 2, 4; MG 67, 943.
[29]) Antiquit. 1, 10, 4 a Bellum 4, 9, 7.
[30]) Sozomenus, Historia Eccles. 2, 4; MG 67, 943.

teprve císař Konstantin jej kázal povaliti, protože se stal předmětem ohavné modloslužby, a na jeho místě vystavěl krásnou basiliku.[31])

7. Vítězný boj.

(Gen. 14, 1—24.)

Patriarcha žil již delší dobu[1]) v Hebronu, když byl nenadále stržen do válečné vřavy. Kapitola tato je tím důležitější, protože nám ukazuje Abrama s jiné stránky; nebyl jen vroucím ctitelem Božím, ale kde bylo třeba, dovedl i mávati mečem. Abychom tomuto vypravování dobře rozuměli, napřed několik poznámek; omezím se na nejdůležitější.

Když patriarcha opustil město Ur, vládl v Babyloně Sinmuballit (1985—1966). Nebyl úplně samostatný; byl nedobrovolným spojencem krále Rim-Sina z Larsy a proto uznával i nadvládu jeho otce, elamského krále Kudurmabuga. Tento poměr trval i na počátku vlády Hammurabiovy (1965—1923).[2]) Říše Kudurmabugova byla velice rozsáhlá; v svých nápisech nazývá se chlubně »adda Martu«[3]) — knížetem zemí, pojmenovaných později Syrií a Palestinou.[4]) Po jeho smrti nastoupil slabší Kudurlagamar;[5]) jak se zdá, byla změna vlády provázena domácími bouřemi. Této vhodné příležitosti použily četné kmeny v Zajordaní, kolem Mrtvého moře a na jihu Palestiny, aby střásly nenáviděné jho elamské. Po dvanáctileté porobě vypověděly slíbený poplatek a chystaly se k válce. Bible jmenuje v Zajordaní Rafaimské, Zuzimské a Emimské, u Mrtvého moře spojené krále Pentapole, na jihu Palestiny Chorrejské, Amalekity a některé čeledi amorrhejské (Gen. 14, 5—7).

Ani Kudurlagamar nelenil. Nemohl přece nechati důležitou obchodní cestu z Babylonie k Rudému moři v rukou povstalců. Již příštího roku podnikl trestní výpravu. Jeho tři spojence známe dosti dobře; škoda jenom, že jména opisováním tolik utrpěla.

[31]) Eusebius, Vita Constantini 3, 51n; MG 20, 1111n.

[1]) Podle Bollandistů (Acta Sanctorum, Paříž, 1866, sv. 52, 627) sedm let; je však velice pochybné, jsou-li jejich předpoklady správné.

[2]) Bible nazývá Amrafela (Gen. 14, 1) králem sennaarským; stal se jím teprve později.

[3]) Martu byl bohem západu (Deimel, Pantheon Babylonicum, Řím, 1914, 177) a slul semitsky Amurru; právě tak nazývali Babyloňané Kanaan.

[4]) Šanda, M. ses und der Pentateuch, Münster, 1924, 112.

[5]) Dosud nemáme jediného klínového nápisu, který by nám potvrzoval existenci tohoto krále. Někteří se domnívali, že našli jeho jméno v jednom dopise Hammurabiově (Jean, Les lettres de Hammurabi à Sinidinnam, Paříž, 1913, 89); ukázalo se, že neprávem (Dhorme, Revue biblique, 1908, 209). Jméno královo je však jistě elamské a znamená služebníka bohyně Lagamary (Deimel, Pantheon Babylonicum, Řím, 1914, 161). Smitt (Zeitschrift für ägyptische Sprache 1868, 116) a Halévy (Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 343) pokládali Kudurmabuga a Kudurlagamara za tutéž osobu; nenašli však stoupenců.

Prvního krále nazývá Bible Amrafel,[6]) v klínových nápisech[7]) slove Hammurabi nebo podle novější výslovnosti Hammurapi.[8]) Panoval v l. 1965—1923. Význam jeho jména je dnes dosti ustálen a shoduje se v podstatě se jménem Abramovým: »Můj (božský) strýc je vznešený.«[9]) Slovo »strýc« znamená mezi arabskými kočovníky pána, kterého musí sluhové a otroci poslouchati.[10]) Proto hrozil Musil[11]) svému sluhovi: »Ty, Abdalláhu, věz, že jsem já, to jest Músa, po dobu tvého pobytu u mne tvým strýčkem a ty mým otrokem. Budeš-li si toho vědom, dobře pro tebe. Měl-li bys na to zapomenouti, připomenu ti to citelně.«

Zato koncové l (Amrafel) nebylo dosud uspokojivě vyloženo. Winckler je pokládal za dativovou částici לְ, která by patřila k následujícímu slovu, ale jeho myšlenka se neujala.[12]) Druzí tvrdili, že v klínové předloze bylo užito značky, kterou možno čísti bil i bi,[13]) jiní se kloní k záměně s písmenem jod.[14]) Většina vidí v l určovatele, jejž kladli na konec slova, aby naznačili povahu nebo význam jmenované osoby; v našem jméně ilu (bůh).[15]) Je to tím pravděpodobnější, protože mnoho babylonských králů bylo prohlášeno za bohy a sám Hammurabi se nazývá v svých nápisech »božským králem« (ilu šarru).[16])

Druhého spojence jmenuje Bible Ariokem. Sv. Jeronym jej nazval králem pontským, protože se dal zlákati překladem Symmachovým[17]) a stejně tvořenými jmény pozdějších pontských králů: Ariates, Ariobarzanes.[18]) Podle původního textu a LXX vládl v Ellassaru; v klínových nápisech Larsam, dnes Senkere, asi 190 km jihovýchodně od Babylona. Tato výpověď Bible nebyla dlouho bez obtíží. Jak vypravují současné prameny, nazýval se tehdejší král města Larsy Rim-Sin.[19]) Bylo vymyšleno mnoho způsobů, jak zdán-

[6]) Protože vůdcem výpravy byl jistě Kudurlagamar, překvapovalo, že událost sama je datována podle vlády Hammurabiovy. Tento zdánlivý rozpor si možno vyložiti jen tak, že Hammurabi byl ze všech čtyř králů nejznámější (Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 215).

[7]) King, Chronicles concerning early babylonian Kings, Londýn, 1907, I, 22 a Kyle, Bibliotheca sacra, 70 (1913), 528—531.

[8]) Böhl, Die Sprache der Amarnabriefe, Lipsko, 1909, 15, pozn. 2; Ungnad, Zeitschrift für Assyriologie 22 (1909) 7—13 a Jean, Les lettres de Hammurabi à Sinidinnam, Paříž, 1913, I, 62.

[9]) Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 258 a Dhorme, Revue biblique, 1928, 70.

[10]) Musil, Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 307.

[11]) Tamtéž, str. 256.

[12]) Piller, Proceedings of the Society of Biblical Archeology 35 (1913), 244.

[13]) Piller, tamtéž str. 171—186.

[14]) Prince, Journal of Biblical Literature 29 (1910), 21—23.

[15]) Jirku, Orientalistische Literaturzeitung 14 (1910), 204n.

[16]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 111.

[17]) Montfaucon, Origenis Hexaplorum quae supersunt, Gen. 14, 1; MG 15, 213.

[18]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 36.

[19]) Vorderasiatische Bibliothek, Lipsko, 1907, I, 1, str. 219.

livý rozpor překlenouti; teprve novější objevy záhadu uspokojivě rozřešily. Jak dokázal jesuita Deimel,[20]) značí druhá polovina jistě jméno měsíčního boha (Sin) a psávala se také A-Ku.[21]) Znělo tedy jméno královo Rim-A-Ku a protože m se často vyslovovalo jako v, Riv-A-KU; s předloženým alefem Ariv-A-KU a v masoretské výslovnosti Ariok.[22])

Posledním spojencem byl podle hebr. textu Tid'al; v překladech Thadal. Jeho etymologii neznáme; zdá se, že je to semitský přepis jména Tudchulu, které se vyskytuje často v královské rodině hettitské.[23]) Známe je však i z okolí elamského; aspoň jeden babylonský text popisuje vpád elamského krále Kudurnachchunty a mezi účastníky jmenuje také jakéhosi Tudchulu.[24]) Zpráva pochází sice teprve z třetího století př. Kristem, je však přepisem starší předlohy.[25]) V historických památkách jsme o něm dosud nenašli ani zmínky. Jeho říše byla v úpadku a sloužila věrně Elamu; proto elamští králové neměli důvodu, aby o něm psali.

Ani další slova nebyla bez obtíží. Dnešní hebrejský text nazývá Tid'ala králem Národů (Gójím) a vykladatelé se dlouho marně pokoušeli záhadu tu rozřešiti. Starší exegeté[26]) mysleli dokonce na obyvatele Galileje, kterou Bible jmenuje častěji[27]) »Galilaea gentium«. Sayce[28]) viděl v slově překlad »ummamanda« (tlupy) a vysvětloval je o předcích Peršanů. Halévy[29]) navrhoval čísti Kévi; tak označovali Egypťané kraje syrofenické. Teprve novější objevy nám daly uspokojivou odpověď. Hebrejské Gójím je jistě chybným přepisem původního Gútím, o kterých se tolikrát dočítáme ve válečných kronikách asyrsko-babylonských.[30]) Bydleli severozápadně od Elamu; kolem r. 1700 př. Kristem nacházíme je v severní Mesopotamii, kde proti nim bojoval kissijský dobyvatel Agumkakrímí. Kdysi byli obávanými útočníky a kolem r. 3000 př. Kristem nazýval se jejich král Lasirab »mocným« a chlubil se velikou rozlohou své říše.[31]) Pro Agumkakríma jsou však brzy po Abramovi již jen »nevzdělaným a hloupým národem.«[32])

Kapitola 14. byla do nedávna jediným svědkem, který nám vy-

[20]) Pantheon Babylonicum, Řím, 1914, 49.
[21]) Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum, 19, 19. 2, 51.
[22]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 111.
[23]) Landersdorfer, Theologie und Glaube, 15 (1923), 89.
[24]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 111.
[25]) Jeremias, Orientalistische Studien zu Ehren Hommels, 1917, 65n.
[26]) Calmet, Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, Paříž, 1719, I, 55; Schumann, Genesis Hebraice et Graece, Lipsko, 1829, 235.
[27]) Jos. 12, 23; Is. 8, 23 a 9, 1; Mat. 4, 15.
[28]) Orientalistische Literaturzeitung 1910, 489.
[29]) Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 33.
[30]) Nikel, Genesis und die Keilschriftforschung, Freiburk, 1903, 223.
[31]) Thureau-Dangin, Die sumerischen und akkadischen Königsinschriften, Lipsko, 1907, 171.
[32]) Prášek, Dějiny starověkých národů východních, Praha, I, 73.

pravoval o poměru Elamska k Babylonu. A protože mluvila o područí Babylona, stala se terčem nejprudších útoků racionalistických. Také výprava čtyř králů byla pokládána za pohádku. Voltaire[33]) na př. namítal: »Il n'est pas aisé de comprendre, comment cinq (!) grandrois si puissants se liguèrent pour venir attaquer une horde d'Arabes dans un coin de terre si sauvage« a jeho vývody opakovali v rozmanitých variacích četní epigoni.[34]) Jiní aspoň rozlišovali mezi původním jádrem a pozdějšími dodatky.[35]) Dnes se můžeme jejich útokům jen útrpně usmívati. Mimochodem podotýkám, že se »veliký« francouzský filosof ani nepodíval, kolik spojenců proti Pentapoli přitáhlo; proto mluví o pěti. Područí Babylona máme dnes dokázáno tolika nápisy současných panovníků, že o něm ani nelze pochybovati. Písmo svaté nikde netvrdí, že se východní králové zúčastnili boje osobně.[36]) Čteme-li chlubný popis veliké výpravy proti Azotu z r. 711, domnívali bychom se, že Sargon řídil válečné operace osobně;[37]) z Isaiáše (20, 1) se však dovídáme, že vojsko vedl jen jeho generál. Král sám bojoval v téže době proti Gangumu.

Ještě méně smíme mluviti o »spojených armádách«. Byla to jen trestní výprava, možná že čítala pouze několik tisíc jezdců, kterých po každé bitvě ubývalo. Také není pravda, že hlavním účelem bylo pokoření Pentapole; byla to jen nepatrná epizoda v celkovém plánu. Svatopisec o ní vypravuje podrobněji, protože měla takový význam v dějinách Abramových. Průběh výpravy popisuje Bible jen v hlavních obrysech; ale právě tato okolnost zavdala podnět k četným námitkám. Racionalisté se pozastavovali nad celkovým směrem výpravy; čekali, že spojenci vtrhnou do vlastní Palestiny, a Gunkel[38]) prohlásil za nemožné, aby větší vojsko proniklo těmito pouštěmi. A přece stejně postupoval později Assurbanipal[39]) a četní jiní vojevůdci. Řídili se velkou obchodní cestou, která spojovala Damašek s přístavem Elatským u Rudého moře.[40]) Vlastnímu Kanaanu se vyhnuli, aby nedráždili zbytečně faraona.

Spojení králové napadli především Rafaimské, kteří vynikali tělesným vzrůstem a ovládali skoro celé Zajordaní.[41]) Nacházíme je také ve vlastní Palestině. Jižně od Jerusalema slulo po nich jedno údolí,[42]) byli též na horách efraimských (Jos. 17, 5). Od nich po-

[33]) Du Clot, La sainte Bible vengée, Lyon, 1816, II, 161.

[34]) Na př. Bohlen, Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 168—170 a Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 146.

[35]) König, Neue kirchliche Zeitschrift 23 (1912) 425—464.

[36]) Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[2], Lipsko, 1906, 345 a Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 36.

[37]) Sr. Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1899, III, 601.

[38]) Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 282.

[39]) Sr. Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1902, IV, 119n.

[40]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 37 a Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 112.

[41]) Deut. 2, 20 a 3, 11. 13; Jos. 12, 4 a 13, 12.

[42]) Jos. 15, 8 a 18, 16.

cházejí pravděpodobně kyklopské dolmeny v Zajordaní.[43]) Jejich jméno je dosud záhadou, protože znamená současně obyvatele palestinské i duše v podsvětí. Snad ještě nejspíše má pravdu Lagrange,[44]) když překládá »mocní, silní«; když byli poraženi a stali se bezvýznamným činitelem, přeneseno jejich jméno i na duše v podsvětí.[45])

U města Astarot-Karnaim došlo k rozhodné bitvě; Rafaimští byli poraženi a znova uznali nadvládu elamskou. Město samo dostalo jméno od svatyně dvourohé Astarty, která tam byla uctívána,[46]) a znělo pravděpodobně Bét-Aštarot-Karnaim;[47]) zato jeho poloha je dosud velice sporná. Hejčl[48]) je klade do Tell Ašárí, 18 km severozápadně od Der'atu;[49]) většina exegetů je hledá poněkud severněji v Tell Aštara, asi 30 km východně od jezera Genezaretského.[50]) Dodnes se tam uchovaly veliké trosky, okolní krajina je hojně zavlažována, proto mohla živiti četnější obyvatelstvo.

Vítězné vojsko se nezdržovalo dobýváním pevností, nýbrž táhlo k jihu po východním svahu pohoří galaadského. U města Hamu[51]) střetli se s vojskem zuzimským, které rozprášili, a jejich území obsadili. Škoda jen, že nemůžeme udati s naprostou jistotou jeho polohu. Většina exegetů se rozhodla pro pozdější Rabbat Ammon, římskou Filadelfii, dnešní Ammán. Leží asi 100 km jižně od Astarot-Karnaimu. Tento dohad je velice pravděpodobný. Do pozdějšího Ammonska klade také Bible (Deut. 2, 20) Zamzumy; je to týž národ jako Zuzimové.[52]) Nanejvýš možno připustiti, že delší jméno Zamzum mu dali vítězní Ammonové.[53]) Jejich jméno se uchovalo dosud v poutnické stanici Kal'at Zízá.[54]) Zmiňuje se o ní i zeměpisec Ptolomej,[55]) protože byla sídlem římské posádky, která chránila vojenskou silnici z Bosry do Keraku.

Po velikém vítězství chvátali spojení králové ještě dále k jihu a v okolí města Save-Kariataim napadli Emimské, kteří sídlili v pozdějším Moabsku (Deut. 2, 10n); byla tedy bitva svedena u biblického Kirjataimu (Num. 32, 37), dnešního Kurejátu. Leží pod údolím Vádí Zerka Ma'in a jihovýchodně od Džebel Attárusu.[56])

[43]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 171.
[44]) Études sur les religions sémitiques, Paříž, 1905, 718.
[45]) Přísl. 2, 18; Is. 14, 9 a Job 26, 5.
[46]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt³, Göttinky, 1910, 281.
[47]) Grelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 171.
[48]) Bible česká, Praha, 1917, I, 66.
[49]) I když při tom užívá jména Tell Aštara.
[50]) Strack, Die Genesis², Mnichov, 1905, 54.
[51]) Sv. Jeronym četl בָּהֶם, proto přeložil »s nimi«.
[52]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 31 a Halévy, Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 30.
[53]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 171.
[54]) Robinson, Palästina und die südlich angrenzenden Länder, Berlín, 1842, 923 a Knobel, Die Genesis erklärt², Lipsko, 1860, 146.
[55]) Geograph. 5, 17, 6.
[56]) Halévy, Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 30.

Ještě jižněji přebývali Chorrejští. Zabírali pozdější Edomsko, ale mnohé čeledi kočovaly až nedaleko pohraničních pevností egyptských. V egyptských pramenech slovou Charru;[57]) lidová etymologie viděla ve jménu narážku na jeskyně (chór), v kterých přebývali.[58]) Právě v těchto končinách nacházíme mnoho dolmenů a megalitických staveb, které předpokládají silné obyvatelstvo.[59]) Údolím Araby pronikli spojenci až k El-Faranu,[60]) pozdějšímu Ailatu při zálivu akabském[61]) a stanuli na pobřeží Rudého moře.

Odtud se obrátili k severovýchodu a postupovali k věšteckému pramenu Mišpat,[62]) u biblického Kadišu, dnešního 'Ain Kadis, 80 km jižně od Bersaby.[63]) Pohubili rozsáhlé území Amaleků[64]) a po západní straně Mrtvého moře spěchali do Asason-Tamaru, proslulého četnými palmami; odtud i jeho jméno. Mnozí spisovatelé je kladli do dnešního Kurnubu mezi Kadišem a jižním cípem Mrtvého moře.[65]) Vycházeli od nesprávného předpokladu, že Pětiměstí leželo na jižním konci Mrtvého moře. Z 2. Par. 20, 2 se však dovídáme, že Asason-Tamar bylo v místech pozdějšího Engaddi, dnešního 'Ain Džiddi.[66]) Tam přemohli usedlé čeledi amorrhejské a po západní straně Mrtvého moře se blížili k Pentapoli.

Tu je konečně vhodná příležitost zmíniti se podrobněji o poloze Pětiměstí. Až do nedávna byli skoro všichni přesvědčeni, že Sodoma a Gomorrha ležely na jižním okraji Mrtvého moře.[67]) Jejich domněnka měla veliké obtíže a bylo nesnadné srovnati ji s výroky biblickými — ale nebylo lepší. Obrat nastal teprve r. 1929. Dne 17. ledna podnikl jesuita Aleš Mallon vědeckou cestu do severovýchodního okolí Mrtvého moře.[68]) Jeho pozornost upoutala skupina pahorků, v jakých se obyčejně skrývají starobylá města. Okol-

[57]) Meyer, Die Israeliten und ihre Nachbarstämme, Halle, 1906, 330.

[58]) Kittel, Geschichte des Volkes Israel[4], Gotha, 1921, I, 38n.

[59]) Palmer, Der Schauplatz der vierzigjährigen Wüstenwanderung Israels, Gotha, 1876, 224.

[60]) Vulgata nesprávně: campestria Pharan. Sr. Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 172.

[61]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 112.

[62]) Proč se nazýval pramenem »soudním«, nevíme. Jedni (Kautzsch, Biblische Theologie des Alten Testamentes, Tubinky, 1911, 16) pokládali za možné, že snad Mojžíš tam rozhodoval rozepře svých soukmenovců, druzí (Lagrange, Études sur les religions sémitiques[2], Paříž, 1905, 160) myslí spíše na věštecký pramen pohanský. Těžko říci, kdo má pravdu.

[63]) Strack, Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 54.

[64]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 54 nazývá tato jména »velikým anachronismem«, protože Amalek byl podle Bible (Gen. 36, 12. 16) teprve vnukem Esauovým. Jak pěkně upozornil Šanda (Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 21), užívá svatopisec se zálibou jmen, jaká byla v jeho době, aby mu čtenáři dobře rozuměli.

[65]) Robinson, Palästina und die südlich angrenzenden Länder, Berlín, 1842, II, 442 a 481; Knobel, Die Genesis erklärt, Lipsko, 1860, 147.

[66]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 112.

[67]) Ještě Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 249 a Musil, Za Mrtvým mořem, Praha, 1931, 142.

[68]) Biblica 1929, 217—218.

ní domorodci ji nazývali Teleilát Ghassul. Okolní krajina byla pokryta střepinami nádob z první doby bronzové (2500—2000 př. Kristem); po pozdějších kulturách nebylo ani stopy. Podle toho zanikla města někdy kolem r. 2000 a již nikdy nebyla obnovena. V listopadu vykonány první vykopávky[69]) a jejich úspěch byl nečekaný. Vše nasvědčovalo tomu, že se nám podařilo najíti Bohem zničenou Pentapoli.[70]) Tuto domněnku potvrzovaly až 50 cm silné vrstvy popela, které pokrývaly celou krajinu, a zbytky staveb spálených prudkým ohněm.[71]) Novější vykopávky[72]) učinily dohad ještě pravděpodobnější. O blahobytu zničených měst svědčí ozdobné předměty a freskové malby tam objevené.[73]) Je pochopitelné, že takový obrat se neobešel bez boje. P. Lagrange[74]) postavil se rozhodně proti novému výkladu, ale jeho důvody málo přesvědčují. Slyšme aspoň některé myšlenky P. Mallona:

Jakmile nastal spor mezi pastýři Abramovými a Lotovými, nabídl patriarcha svému příbuznému dobrovolný rozchod. Byli právě v okolí betelském, odkud je dobře viděti severní cíp Mrtvého moře, nelze však spatřiti jeho jižní konec. Tentýž důsledek vyplývá z popisu, jaký nám dochoval prorok Isaiáš (15, 1—8) o vpádu edomského vojska do území moabského. Nepřítel postupoval od jihu k severu až k Segoru, které tedy třeba hledati nablízku Teleilát Ghassul.

Bible nám zachovala i jména jednotlivých králů Pentapole. V Sodomě panoval Bera', v Gomorře Birša', v Adamě Šin'ab, v Seboim Šem'eber. Jejich význam můžeme dnes přibližně určiti:[75]) první překládají »vynikající«, druhé »mocný«. Třetí znamená doslova: »Bůh měsíce (Sin) jest otec« a dochovalo se nám i v babylonských listinách z doby Hammurabiovy ve formě Sinabum.[76]) Poslední překládají: »Jméno (boha) je mocné.« Král segorský jmenován není. Právě z této okolnosti dokazují četní badatelé,[77]) že spisovatel pracoval velice svědomitě a nedoplňoval libovolně, čeho v pramenech nenašel.

Zdá se, že všech pět panovníků tvořilo jakýsi spolek. Z dějin se dovídáme, že to bylo v Kanaanu ve zvyku, a také kniha Moudrosti (10, 6) mluví výslovně o Pentapoli. Zatím co spojení králové drtili jednoho nepřítele po druhém, konali v Pětiměstí horlivé přípravy k boji. Jakkoli Sodoma byla pevností a proto měla i brány (Gen. 19, 1), rozhodli se pro bitvu v otevřeném poli; města měla

[69]) Biblica 1930, 3—22 a 129—148.
[70]) Biblica 1930, 23—62 a 149—182. Sr. ČKD 1931, 716—725.
[71]) Biblica 1931, 157—161.
[72]) Biblica 1931, 257—270 a 1932, 6—27.
[73]) Biblica 1932, 284—292.
[74]) Revue biblique, 1932, 489—514.
[75]) Piller, Proceedings of the Society of Biblical Archeology 35 (1913), 205—226.
[76]) Koschaker-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1923, VI, 15 a 47.
[77]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 280 a Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 111.

býti jen útulkem, kdyby snad byli poraženi. Vojsko rozestavili v údolí Siddim. Jeho přesné polohy udati nemůžeme, ani nevíme, proč se tak jmenovalo. Schröder[78]) je odvozoval od hebr. sáde (pole, rovina), většina moderních[79]) viděla v něm narážku na kult pozemních duchů (šédím), kterým tam snad obětovali. Musilovy cestopisy jsou plny báječných zkazek, v kterých vystupují pozemní duchové.[80]) Nejraději prý bydlí v bažinách nebo v hlubokých jeskyních. Zato Bible nám zachovala důvod, proč se králové rozhodli právě pro toto údolí. Bylo v něm mnoho asfaltových studnic; podobaly se dosti hlubokým jamám a ztěžovaly útok cizímu nepříteli.

Došlo k bitvě, která měla katastrofální důsledky. Vojsko Pentapole bylo poraženo a dalo se na zmatený útěk. Bera' a Birša' skryli se ve vyhloubené asfaltové jámě a čekali, až nepřátelské vojsko odejde,[81]) ostatní uprchli do hor moabských a skryli se v četných jeskyních. Nehájená města padla do rukou vítězů, kteří je vyplenili, obyvatelstvo zajali, stáda pobrali a s bohatou kořistí vraceli se jordanským údolím k severu. Stejný osud potkal Lota i jeho majetek.

Ábram popásal stáda v okolí Hebronu, když byl náhle vyrušen ze svého klidu. Přichvátal jakýsi uprchlík a živými barvami líčil pohromu, jaká stihla Pentapoli a jeho příbuzného. Patriarcha nelenil; učinil totéž, co by dodnes udělal každý čestný náčelník. Vyptal se, kterým směrem spojení králové odtáhli, a rozhodl se, že je bude pronásledovati. Vzkázal třem spřáteleným čeledím amorrhejským (Gen. 14, 13) a požádal je o pomoc. Sám svolal narychlo svých 318 bojovníků, většinou sluhů a otroků, a rozdal jim zbraně a potřebnou potravu. Vsedli na velbloudy a vydali se za nepřítelem. Bylo jich asi k tisíci.

Na tomto místě budiž mi dovoleno vložiti několik poznámek. Vypravování Písma svatého narazilo na tuhý odpor racionalistů: vytýkali především slovo chanikím, kterým označuje Bible Abramovy bojovníky. A ještě více je překvapil hebrejský výraz, kterým pojmenoval svatopisec válečné přípravy patriarchovy. Opět však se ukázala pravdivost Písma svatého a ještě jasněji vynikl jeho božský původ.

[78]) Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 288.

[79]) Strack, Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 54; Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 37 a Deimel, Pantheon Babylonicum, Řím, 1914, 255, č. 3107.

[80]) Sr. na př. V roklích edomských, Praha, 1932, 161 a 335.

[81]) Odedávna přeli se exegeté o význam slov »davše se na útěk padli tam«. (Gen. 14, 10.) Někteří se domnívali, že padli do jam nešťastnou náhodou (Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 173; Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 282 a Sales, Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 119); veliká většina tvrdí, že se v nich skryli úmyslně. Tak Rosenmüller (Scholia in Vetus Testamentum[3], Lipsko, 1821, I, 1, 280), Schumann (Genesis Hebraice et Graece, Lipsko, 1829, 240), Erbt (Die Hebräer, Lipsko, 1906, 64), Döller (Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, str. 39) a Šanda (Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 112). Sloveso náfal mívá někdy opravdu takový význam (Gen. 25, 18 a Soudc. 7, 12).

Se slovem chanikím nevěděli si exegeté dlouho rady. Někteří[82]) se domnívali, že text byl porušen, a navrhovali různé opravy; Dillmann,[83]) Halévy[84]) a Gunkel[85]) viděli v slově pojem osvědčených bojovníků. Většina racionalistů tušila v domnělých bojovnících členy jakési náboženské společnosti, kteří bývali přijímáni tajemnými obřady.[86]) Jeremias[87]) pokládal dokonce za možné, že jejich střediskem byla svatyně Baal berít a jejich velekněžem sám Melchisedech. Teprve Sellin[88]) upozornil na asyrské channaku (vojín), ale byl s počátku umlčen. V novější době našlo se však tolik dokladů, že o správnosti jeho domněnky není možno pochybovati.[89])

Ani počet 318 se racionalistům nezamlouval; jedni popírali jeho historičnost, druhým se zdál příliš veliký, třetím směšně malý.

Podnět k prvnímu dohadu zavdala okolnost, že číselná hodnota jména Eliezerova je také 318. Proto tvrdil již Jarchi,[90]) že patriarcha ozbrojil jen Eliezera; teprve kabbalistickou gematrií byl prý z jeho jména vyvozen počet bojovníků. Jeho myšlenku přejali četní protestanté[91]) a jejím leskem dali se zlákati i někteří katolíci. Döller[92]) se zdráhá uznati shodu jen nahodilou, Šanda[93]) pokládá výklad aspoň za možný. Taková povolnost se mi zdá velice nemístná. Protože stejný počet uvádí LXX i Pentateuch samaritánský, museli bychom klásti vznik gematrie aspoň do 7. století př. Kristem; tento předpoklad je však nedokázanou domněnkou a velice málo pravděpodobný. Jen pro zajímavost zmiňuji se o bizzarní myšlence Winklerově[94]) a Stuckenově:[95]) Abram je prý bohem měsíce a 318 je počet dní, v kterých je měsíc v roce viditelný. Právem se jim vysmáli sami racionalisté Lotz[96]) a Gunkel.[97])

Jiným se zdál počet bojovníků příliš veliký a přece ani dnes nejsou podobné nájezdy arabských kočovníků žádnou zvláštností.[98]) Gunkel[99]) píše ironicky o malém počtu, kterým patriarcha překonal »tři veliká vojska«, a diví se, jak přesně znal Abram počet svých

[82]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 57.
[83]) Die Genesis erklärt[4], Lipsko, 1882, 238.
[84]) Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 334.
[85]) Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 283.
[86]) Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 144.
[87]) Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 264.
[88]) Keilinschriftliche Bibliothek III, 1, str. 206.
[89]) Jirku, Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 39 (1921), 155.
[90]) Ausführlicher Commentar über den Pentateuch, vyd. Haymann, Bonn, 1833, I, 112.
[91]) Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 144 a König, Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 40 (1922), 55.
[92]) Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 39.
[93]) Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 345.
[94]) Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1901, II, 87.
[95]) Astralmythen 89n.
[96]) Abraham, Isaak und Jakob, Berlín, 1910, 20.
[97]) Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 284.
[98]) Sr. Musil, Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 79.
[99]) Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 259.

bojovníků. Nejlepší odpověď daly Gunkelovi nové objevy. Z nich se dovídáme, že již v druhém tisíciletí před Kristem znala knížata přesně počet i jména svých bojovníků.[100]) S druhé strany vidíme, jak málo tehdy stačilo, aby se kdo směl odvážiti na výpravu. Tyrský král Abimilki prosil faraona o dvacet vojínů; když jich nedostal, žádal aspoň deset, konečně se spokojil čtyřmi. Lakišský vladař chtěl podniknouti úspěšný boj, dostane-li 3 luky, 3 dýky a 3 meče.[101]) Ostatně jsem již upozornil, že nesmíme počet nepřátel přespříliš zveličovati; také nešlo o pravidelnou bitvu. Abram přepadl vojsko v noci, kdy bylo nemožné rozeznati přítele od nepřítele.[102])

Jiné konečně překvapovalo hebrejské sloveso vajjárek, kterého užívá Bible o válečných přípravách Abramových a které znamená doslova: »jako šípy z toulu vysypati.« Stačí jen přečísti si Musilovy cestopisy, abychom poznali jeho pravý smysl. Na jednom místě[103]) vypravuje, jak se náčelník Eben Rachís dověděl od uprchlíků poplašnou zprávu, že spřátelený kníže Eben Rašíd padl a jeho vojsko bylo rozprášeno. Co následovalo, líčí Musil těmito slovy: »Ó jezdci, ó jezdci, já jsem bratr Núry,« zvolal Eben Rachís bitevním pokřikem na své soukmenovce, kteří k němu se všech stran se zbraní spěchali. »Vezměte nejnutnější potravu, vody na 3 dni, osedlejte své velbloudice a pojedeme emírovi na pomoc. Zahynul-li, usnadníme útěk jeho druhům; nezahynul-li, pomůžeme jemu a ostatním Šammarům, vždyť jsme také Šammarové.« Ze svého ležení vyslal tři posly na rychlých velbloudicích k jiným táborům, aby je varoval a ku pomoci vybídl.

Čteme-li tyto řádky, zdá se nám, že vidíme patriarchu, jak se chystá k veliké výpravě; tak se vše shoduje.

Zatím se vracela trestní výprava jordanským údolím k severu. Stáda šla za nimi pomaleji a provázel je toliko menší oddíl. Po jejich stopách hnal se Abram se svými druhy. V několika dnech projel vlastním Kanaanem; dohonil je teprve u města Lais, nazvaného později Dan (Jos. 19, 47), dnes Tell el-Kádí.[104]) Tam se totiž zastavili, aby se stáda v úrodném okolí poněkud zotavila.

Také patriarcha odpočíval; i jeho mužstvo potřebovalo oddechu a zvířata byla již unavena. Zato jeho zvědové plížili se krajem, aby vyšetřili přesný počet nepřátel a rozdělení stád. Jejich zprávy Abrama rozradostnily. Většina nepřátel již odtáhla; ostatní byli tak bezpečni, že skoro ani neměli stráží. Proto bylo rozhodnuto, že hned následující noci je přepadnou. Jakmile slunce zašlo, rozdělil Abram své spojence na několik skupin a určil, odkud má každá

[100]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 38.
[101]) Karge, Rephaim, Paderborn, 1917, 41.
[102]) Riehm-Baethgen, Handwörterbuch des bibl. Altertums², Bielefeld, 1893, I, 11.
[103]) Mezi Šammary, Praha, 1931, 74—75.
[104]) Nesprávně je kladli Schröder (Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 292), Lamy (Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 33) a Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 174) do Zajordaní a ztotožňovali s Dan-Jahanem (2. Sam. 24, 6).

útočiti. Život v táboře zvolna tichl, ohně pohasly, vše usnulo. V tom okamžiku povelel patriarcha. S bitevním křikem vrhly se jednotlivé skupiny na tábor, v kterém povstala nepopsatelná vřava. Ve tmě nebylo viděti, kolik je útočníků, proto na obranu nikdo ani nepomýšlel. Přestrašení vojíni dali se na zmatený útěk. Abram je pronásledoval skoro 70 km a vyrval jim všecku kořist, kterou odváděli. Zastavil se teprve u Hoby, půl hodiny severně od Damašku. Egyptské prameny znaly tam také krajinu Ób,[105]) v listech tell-amarnských slula Ubi,[106]) dnes Al-Kabún.

Evropským spisovatelům zdály se biblické údaje velice málo pravděpodobné. Nevěřili, že se patriarcha odvážil tak daleko nebo že mohl dostihnouti odcházející vojsko. I po této stránce nám prokázal dr. Musil neocenitelné služby: Vypravuje na příklad[107]) o nájezdu 110 bojovníků do kraje vzdáleného přes 150 km. O rychlosti a vytrvalosti velbloudů dovídáme se věci zrovna neuvěřitelné. Jakýsi Arab urazil za 15—16 hodin 300 km, jiný ve dvou dnech za největšího vedra 500 km.[108]) Rozděliti bojovníky na několik skupin je dosud oblíbenou taktikou arabských kočovníků.[109]) Tak to učinil Gedeon Madianským (Soudc. 7, 16) a Saul Ammonským (1. Sam. 11, 11); proto jest úplně zbytečné hledati s Jeremiasem[110]) v této okolnosti motivy mythologické.

Vítězové bývají v táboře dodnes slavnostně vítáni a ženy skládají na jejich počest oslavné písně. Také Abramovi přišel naproti sodomský král Bera' s jerusalemským[111]) králem Melchisedechem. Nepřišli sami, provázela je veliká skupina bojovníků, kteří se zatím vzpamatovali ze své porážky. Melchisedech mu chtěl asi poděkovati, že uchránil vlastní Kanaan před zpustošením, Bera' se ucházel o část kořisti. Jako místo setkání udává Bible (Gen. 14, 17) údolí Save neboli Královské. Jeho přesnou polohu neznáme, jistě nesprávně je kladl Schuman[112]) do okolí sodomského; podle verše 18. bylo nablízku Jerusalema. Ještě nejlépe je ztotožňovali s pozdějším údolím Josafatským, protože se také nazývalo Královským (2. Sam. 18, 18).

V tomto slavnostním okamžiku obětoval Melchisedech chléb a víno a požehnal velikému vítězi. Odedávna pokoušeli se četní protestanté[113]) setříti s celé události ráz náboženský; podle nich

[105]) Müller, Asien und Europa nach altägyptischen Denkmälern, Lipsko, 1893, 396.

[106]) Klauss, Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins 30 (1907), 63n.

[107]) Mezi Šammary, Praha, 1931, 342.

[108]) Tamtéž 230—231.

[109]) Tamtéž 352.

[110]) Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes², Lipsko, 1906, 348.

[111]) Sv. Jeronym (Ep. 73, 7; ML 22, 680) ztotožňoval město Melchisedechovo se Salimem, u kterého křtil později sv. Jan (Jan 3, 23); z novějších to učinil Dhorme (Revue biblique, 1931, 514).

[112]) Genesis Hebraice et Graece, Lipsko, 1829, 244.

[113]) Na př. Grotius, Annotationes in Vetus Testamentum, vyd. Vogel, Halle, 1775, I, 25 a Rosenmüller, Scholia in Vetus Testamentum³, Lipsko, 1821, I, 1, 286.

nabídl Melchisedech unavenému patriarchovi občerstvení, o jakém se zmiňuje na př. kananejský král Ḳatna v svém dopise Amenhotepovi III. (1414—1380): »Když přišli bojovníci a vozy pánovy, byly doneseny pokrmy, opojné nápoje . . . dobytek a olej byly přineseny před bojovníky a vozy mého pána.«[114]) Svoji myšlenku hleděli podepříti četnými důvody: hebrejského slova hóçí neužívá se nikdy o oběti; kóhén neznamená nutně kněze, jak vidíme na synech Davidových (2. Král. 8, 18); u židů bylo opravdu zvykem vycházeti vítězům v ústrety a nabídnouti jim chléb (Soudc. 8, 5). V tomto přesvědčení je utvrzovala výpověď Josefa Flavia[115]) a tradice některých židovských exegetů.[116])

Ještě dále zašla škola Wellhausenova; popřela historickou existenci Melchisedechovu. V biblické zprávě spatřovala jen výplod šovinismu, který chtěl oslaviti židovského velekněze a jeho úřad. Zdánlivě mohli se dovolávati slov apoštola Pavla (Žid. 7, 3), že Melchisedech byl »sine patre, sine matre«. Zapomněli, že se podobná rčení vyskytují v klínových nápisech častěji a znamenají naše »z milosti Boží«. Tak volal dávno před Abramem k jakési bohyni král Gudea: »Nemám matky, ty jsi mou matkou, nemám otce, ty jsi mým otcem; na posvátném místě ty jsi mne zrodila.«[117]) Wellhausenovi odpověděl nejlépe racionalista Gunkel:[118]) »Es ist sehr unwahrscheinlich, dass die spätere, gegen alles Heidnische, zumal das Kananäische eingenommene Gemeinde das Bild des Hohenpriesters von sich aus in einem Kananäer gesucht hätte. Auch hatte man die Gestalt des Aaron, was braucht man da Melchisedech?«

Všechny výklady, které vylučují oběť, jsou jistě nesprávné. Nepopíráme, že Melchisedech nabídl vojínům také občerstvení; je možné, že k tomu použil i samé oběti. Chceme jen dokázati, že náboženský úkon vyloučiti nelze. Každá důležitější událost v životě patriarchově byla provázena obětí;[119]) lze si mysliti, že na ni zapomněl v nejkrásnějším okamžiku svého života? Rádi uznáváme, že sloveso hóçí není obvyklý výraz pro oběti, jak ho užíval později zákon Mojžíšův. Nesmíme však zapomenouti, že zprávu psal původně cizinec a Mojžíš ji jen přejal; a jen tak si uspokojivě vyložíme, jak mohl Abrama nazvati Hebrejem (Gen. 14, 13). Židé o sobě tohoto jména neužívali.

Etymologie slova kóhén jest ovšem dosud tajemstvím.[120]) Ještě nejspíše znamená muže, který zastával vynikající úřad a byl proto ve veliké vážnosti; ale brzy počali slovo omezovati jediné na kněze.[121]) Již v sinajských nápisech, které pocházejí jistě z druhého

[114]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 112.
[115]) Antiquit. 1, 10.
[116]) Jarchi, Ausführlicher Commentar über den Pentateuch, vyd. Haymann, Bonn, 1833, I, 115.
[117]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 41.
[118]) Genesis übersetzt und erklärt[3], Lipsko, 1910, 261.
[119]) Sr. Gen. 12, 7; 13, 4; 13, 8 atd.
[120]) Lagrange, Études sur les religions sémitiques[2], Paříž, 1905, 218n.
[121]) Srovnej naše kníže a kněz!

tisíciletí před Kristem, bývá kněz označován důsledně tímto jménem. Námitce Holzingrově,[122]) že titul »král a kněz« je teprve výplodem doby machabejské, musíme se dnes jenom usmáti. Právě novější objevy nám dokázaly, že již nejstarší vladaři spojovali v jedné osobě důstojnost královskou i kněžskou. Na důkaz uvádím aspoň Lugalzag-gisi, krále z Erechu, který panoval v l. 2677—2653,[123]) podle jiných dokonce v l. 2777—2753.[124]) Kněžskou důstojnost Melchisedechovu předpokládá nutně poznámka, že »byl knězem Boha nejvyššího.« ('El 'eljón.)

Je pravda, z pouhého jména 'El-'eljón nemohli bychom ještě dokazovati Melchisedechův monotheismus, protože ho užívali i četní polytheisté. Filo z Byblu[125]) vypravuje, že Feničané ctili Boha *Ἑλιοῦν καλούμενον ὕψιστος*; i nejstarší nápisy mesopotamské mluvívají o šar-iláni (králi bohů) nebo Bíl-iláni (pánu bohů). Přesto nikdo nepochybuje, že Melchisedech si uchoval víru v jediného Boha; nemůžeme si ani pomysliti, že by Starý zákon sliboval budoucího Vykupitele v obraze pohanského velekněze.[126]) Jen tak rozumíme nadšené chvále, jakou mu vzdává apoštol Pavel (Žid. 7, 1—3) a jak mohl Abram přisahati při Bohu Melchisedechově. (Gen. 14, 22).

Pravdivost katolické exegese lze však dokázati ještě jinak. Melchisedech dal Abramovi požehnání, které bylo výlučným právem kněžovým.[127]) Všimněme si jeho slov podrobněji:

»Požehnán budiž Abram od Boha nejvyššího,
jenž stvořil nebe i zemi;
a požehnán buď Bůh nejvyšší,
jehož (ochranným) působením
dostali se nepřátelé do tvé moci.« (Gen. 14, 19—20).

Požehnání samo je podáno ve formě básnické; proto je sestaveno v parallelismu. Mile dojímá, že Melchisedech nechválí přímo Abrama; spíše upozorňuje na starostlivou lásku, s jakou Bůh provázel jeho kroky.

Abram se odvděčil Melchisedechovi tím, že mu dal desátky z celé kořisti. Racionalisté popírali historickou pravdivost i této zprávy; nemáme prý ani jediného dokladu, že by již tehdy byli znali desátek. Jejich pochybnost se ukázala bezdůvodnou; o desátcích mluví již jeden z Abramových protivníků — král Hammurabi.[128]) Protože Písmo svaté nejmenuje výslovně osobu, která desátek odvedla, rozestoupili se exegeté ve dva tábory: Erbt[129]) a Böhl[130]) se

[122]) Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 145.
[123]) Meyer, Die ältere Chronologie, 1925, 33.
[124]) Zeitschrift für Assyriologie 36 (1925), 122 a Revue biblique, 1926, 230.
[125]) Eusebius, Praeparat. evangelica 1, 10; MG 21, 82.
[126]) Žalm 109, 4 a Strack, Die Genesis², Mnichov, 1905, 56.
[127]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt³, Lipsko, 1910, 260.
[128]) Jirku, Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 39 (1921), 156.
[129]) Die Hebräer, Lipsko, 1906, 66.
[130]) Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 36 (1916), 72.

rozhodli pro Melchisedecha, poněvadž podnět obou veršů je prý stejný; všichni ostatní[131]) pro Abrama. Podobně tomu rozuměla židovská exegese[132]) i apoštol Pavel (Žid. 7, 2). Jen tento výklad je možný; jen tak pochopíme poznámku, že »dal desátek ze všeho.[133])

Při této příležitosti vypravuje Písmo svaté o episodě, které jsme dosud dobře nerozuměli. Na východě byla důležitá vždy otázka, jak rozděliti získanou kořist, a rozhodovalo se napřed. Již ve spojenecké smlouvě hettitského krále Muršiliše II. s králem Šumaššurem čteme ustanovení: »Cokoli ukořistí vojsko slunce (hettitské), vezme si vojsko slunce; a co ukořistí vojsko Šumaššurovo, vezme si vojsko Šumaššurovo.«[134]) Proto dodnes umlouvají se před nájezdem arabští bojovníci, jak se rozdělí o kořist.[135]) Protože před touto výpravou žádné úmluvy nebylo, patřila všechna kořist Abramovi a jeho druhům. Toho se asi zalekl sodomský král, proto pravil: »Dej mi služebný lid,[136]) ostatek si vezmi!« Avšak východní zdvořilost zakazovala, aby si patriarcha dal svůj dobrý skutek zaplatiti. Proto odpověděl: »Zvedám ruku svoji k Hospodinu Bohu nejvyššímu, vládci nebe i země, že ani nitky ze šatu ani řemínku z obuvi ze všeho tvého majetku nepřijmu, abys nemohl říci: Já jsem obohatil Abrama; vyjma jen to, co snědlo mužstvo a podíly mužů, kteří táhli se mnou, Anera, Eškola a Mambra; ti ať obdrží své podíly.« (Gen. 14, 22—24.) Skoro stejný příběh vypravuje z moderní doby Musil.[137])

8. Smlouva Boží s Abramem.

(Gen. 15, 1—21.)

Vítězný Abram vrátil se znova do tichého údolí Mambre. Jeho vážnost velice vzrostla a potulní básníci opěvovali v oslavných básních jeho hrdinské skutky. A přece mu bývalo v duši bolestně smutno. Čekal najisto, že poražení králové přitáhnou znova, aby pomstili nehodu, jaká je potkala; netušil, že byli zapleteni do krvavé války o nadvládu v jižní Babylonii. Mnohem více však trápila ho myšlenka, kdo bude po jeho smrti dědicem rozsáhlého majetku. Let přibývalo a s nimi mizela i naděje na potomka. V takových

[131]) Na př. Kurtz, Geschichte des Alten Bundes², Berlín, 1853, I, 175; Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 40 a König, Geschichte der alttest. Religion, Gütersloh, 1912, I, 100.

[132]) Antiquit. 1, 18.

[133]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 37.

[134]) Jirku, Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 39 (1921), 156.

[135]) Sr. Musil, V roklích edomských, Praha, 1932, 208.

[136]) Vulgata ponechala původní »animas«; z nápisů se dovídáme, že slovo znamenalo v tehdejší mluvě poddaný lid, sluhy a otroky.

[137]) Tajemná Amra, Praha, 1932, 42—44.

okamžicích prchal do samoty a v bezesných nocích oddával se svému bolu.

Kolikráte si již vzpomněl na slavný slib Boží o velikém národě, jehož měl být praotcem — ale očekávaný syn nepřicházel. Snad Hospodin odvolal pro jeho hříchy své slovo; proto bylo třeba postarati se o dědice. V duchu probíral jednotlivé možnosti a po každé se rozhodl pro Eliezera.[1])

Jeho osobnost vyvolala mezi exegety mnoho prudkých bojů a dosud nemůžeme říci, že by se nám bylo podařilo odpověděti úplně uspokojivě.

Starší badatelé pokládali Eliezera za rodáka damašského a mohli se dovolávati nejenom četných překladů, nýbrž i dochovaného textu hebrejského. Avšak již nejistota LXX nám prozrazuje rozpaky překladatelovy;[2]) proto moderní pokládají velikou většinou hebrejské čtení za porušené. Překládají:[3]) »Avšak dědicem po mně bude Eliezer, syn na svobodu propuštěného správce mého domu.«[4])

Kdysi přepadly patriarchu opět trudné myšlenky. Za večerního ticha seděl právě v svém stanu.[5]) Kolem dokola panoval hluboký klid, na čistém nebi zářily miliony hvězd, jenom v duši Abramově

[1]) Podobných jmen známe z tehdejších nápisů dosti; připomínám jen Iliáziri (Kohler-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1910, IV, 7) nebo Iliḫaziri (Jean, Les lettres de Hammurabi à Sinidinnam, Paříž, 1913, 127).

[2]) LXX pokládala nepochopitelným způsobem hebr. Méšeq za jméno služky, z které se narodil Eliezer. Z toho usuzoval zlomyslně Gunkel (Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 180), že otrok »neměl« otce, protože se o něm nevědělo nebo věděti nesmělo.

[3]) Vaccari, Il Pentateuco, Milán, 1923, 23.

[4]) Bylo by velice nevděčné, kdybych měl kriticky rozebírati všechny dohady, které se časem vyskytly. Někteří pokládali opravdu za možné, že Eliezer pocházel z Damašku; moslimská pověst učinila ho dokonce zakladatelem města (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 16, 701). Většina moderních badatelů se však domnívá, že tvar Damméšeq povstal jen omylem opisovačů. Nerozuměli prý slovu méšeq, protože se v hebrejštině užívalo obyčejně tvaru méšek. Byl tedy otec Eliezerův propuštěncem (muškenu), o jakých se tolikrát zmiňuje zákoník Hammurabiův (Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 306). Proto netřeba skládati malomyslně zbraň, jak učinil na př. Gunkel (Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 179): »Méšeq, ἅπαξ λεγόμενον, Bedeutung unbekannt. Der Satz ist sinnlos, die Versionen oder moderne Verbesserungen des Textes helfen nicht weiter; auch nicht einmal der ungefähre Sinn ist anzugeben.«

[5]) Mezi exegety se vedl dlouho boj, byla-li vypravovaná událost jenom prorockým snem či byl-li Abram ve stavu bdělém. První hájili Rosenmüller (Scholia in Vetus Testamentum[3], Lipsko, 1921, I, 1, 297), Bohlen (Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 177), Strack (Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 58) a Procksch (Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 102); snad právě proto, aby mohli snáze popříti nadpřirozený ráz události. Katoličtí exegeté (Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 40 a Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 179) se rozhodli pro druhou možnost a zdá se, že právem. Aspoň Písmo svaté nikde nemluví o spánku Abramově; také bychom si těžko vyložili, jak mohla býti víra patriarchova tak záslužná, nebyla-li provázena rozumem a svobodnou vůlí.

se nechtělo vyjasniti. Náhle se mu zjevil Bůh a pravil: »Neboj se, Abrame, já jsem ochráncem tvým; odměna tvoje[6]) bude velmi veliká.« (Gen. 15, 1.)[7])

Duši patriarchovu naplnila sladká radost, ale jen na chvíli. Jeho starost ji znova přehlušila. Proto odpověděl: »Pane Bože, co mi můžeš[8]) dáti. Já odejdu bez dětí a Eliezer, syn na svobodu propuštěného správce mého domu . . .« (Gen. 15, 2.) Nedomluvil, bolest mu sevřela hrdlo. Teprve po chvíli pokračoval: »Mně však nedal jsi potomstvo, takže, hle, můj domorodý služebník bude mým dědicem.« (Gen. 15, 3.)

Bůh dopouští, ale neopouští. Právě proto přišel, aby osušil slzy svého věrného služebníka. Proto pravil: »Nebude on tvým dědicem, nýbrž toho budeš míti dědicem, jenž vyjde z tvého lůna.« (Gen. 15, 4.) A protože Bůh dává obyčejně více než jsme očekávali, vyvedl Abrama ze stanu, ukázal na jasné nebe, na kterém se třpytily miliony hvězd, a slavnostně pravil: »Vzhlédni k nebi a spočítej hvězdy, můžeš-li. Tak četné bude tvé potomstvo.« (Gen. 15, 5.)

Bůh domluvil a patriarcha se zamyslil. Mimoděk vzpomněl si na neplodnou Sarai a svoje vlastní stáří; rozumové důvody ho podlamovaly a přece nezakolísal. Neklamná výpověď Boží rozhodla a patriarcha uvěřil; jak praví apoštol Pavel (Řím. 4, 18): »doufal proti naději« a Bůh mu připočetl jeho víru k veliké zásluze. (Gen. 15, 6.)[9]) S nekonečnou láskou hleděl na věrného služebníka a rozhodl se dáti mu ještě makavější důkazy své veliké přízně. Připomněl mu cesty, po kterých ho dosud vedl: »Já jsem Hospodin, jenž jsem tě vyvedl z Uru chaldejského, abych ti dal tuto zemi v majetek.« (Gen. 15, 7.) Patriarcha tomu věřil, ale jako člověk si přál míti jakousi viditelnou záruku; snad by byl také rád nahlédl v tajemné zákulisí a vyzvěděl, jakým způsobem hodlá Bůh splniti svoje slova.[10]) Bůh mu nemusí teprve dokazovati, že dostane syna; o tom nepochybuje.[11]) Nechápe však, jak se stane pánem Palestiny, kterou obývalo tolik vojensky zdatných kmenů. Odtud jeho otázka: »Hospodine, Bože, po čem mohu poznati, že bude mým majetkem?« (Gen. 15, 8.) Bůh odpověděl: »Přichystej

[6]) Bezdůvodně tvrdí Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 57), že patriarcha později litoval velikomyslnosti, s jakou se zřekl válečné kořisti, a že Bůh mu sliboval náhradu.

[7]) Starší exegeté překládali rádi: »Já jsem ochráncem tvým a tvou velikou odměnou.« Z novějších ještě Tappehorn (Erklärung der Genesis, Paderborn, 1888, 212). V původním textu není vůbec spojky.

[8]) S Königem (Die Genesis, Gütersloh, 1921, 484) dávám přednost smyslu potenciálnímu.

[9]) Při této příležitosti rozebírají obyčejně otázku, dostal-li Abram milost posvěcující (justificatio prima) či byla-li v něm pouze rozmnožena (justificatio secunda). Sám ji neprobírám, protože vybočuje z historického rámce tohoto článku.

[10]) Tak většina exegetů. Z protestantů jmenuji aspoň Schranka (Comment. literalis in Genesim, Sulzbach, 1835, 366), z katolíků Döllera (Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 42).

[11]) Strack, Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 59.

mi[12]) tříletou krávu, tříletou kozu, tříletého berana, hrdličku a holubici.« (Gen. 15, 9.) Po těchto slovech vidění zmizelo, ale patriarcha rozuměl dobře; Bůh s ním chtěl uzavříti smlouvu.

Smlouvy bývaly v staré době provázeny úkony náboženskými; o některých se zmiňuje i Bible: společná hostina na posvátném místě (Gen. 31, 54) nebo pokropení krví obětovaného zvířete (Ex. 24, 8). Dočítáme se však o zvycích ještě slavnějších. Smlouva bývala stvrzována symbolickým zabitím nějakého zvířete; obě strany svolávaly při tom na sebe tresty Boží, kdyby slíbený závazek porušily. Odtud povstalo rčení kárat berít, foedus ferire, ὅρκια τέμνειν. Názorně nám popisuje Livius[13]) smlouvu Římanů s Albánci. Přisluhující kněz zabíjel vepře a svůj skutek provázel slovy: »Si prior defexit (odpadne) publico consilio, dolo malo, tum tu, ille Diespater, populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hic feriam. Tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque.« Ještě starší doklad vypisuje Peiser;[14]) úmyslně se o něm zmiňuji podrobněji, protože nám prozrazuje posvátnou hrůzu, s jakou hleděli i pohané na přísahy:

Hettitský král Mati'ilu uzavíral smlouvu s asyrským Aššurnirarim IV. (754—746); při tom prohlašoval nad zabitým a rozsekaným kozlem:

»Tento kozel nebyl ze stáda přinesen proto, aby byl obětován Istaře statečné a boj milující nebo Istaře pokojné; byl přinesen proto, aby nad ním složil Mati'ilu přísahu pro asyrského krále Aššurnirara.

Jako tento kozel byl ze stáda odnesen a k svému stádu se již nevrátí a v jeho čelo se nepostaví, tak ať je vyveden ze své země Mati'ilu, jeho synové, jeho dcery a jeho lid, ať se do své říše nenavrátí a v jejím čele nestojí, proviní-li se proti svým přísahám.

Tato hlava neznamená tedy hlavu kozlovu; zastupuje hlavu Mati'ilovu a hlavy jeho dětí, hlavy velmožů a hlavy jeho lidu. Jako byla kozlovi hlava useknuta, ať useknou hlavu Mati'ilovi, proviní-li se proti svým přísahám.

Tato přední pravá noha neznamená tedy nohu kozlovu; zastupuje pravici Mati'ilovu a pravice jeho synů, jeho velmožů a pravice lidu jeho země. Jako byla kozlovi useknuta tato přední noha, tak ať useknou pravici Mati'ilovi a jeho synům, jestliže se proviní proti svým přísahám.«

O nejslavnějším způsobu vypravuje nám prorok Jeremiáš (34, 8). Rozsekali vybraná zvířata a z jejich polovin utvořili jakousi uličku, kterou obě smluvní strany procházely. Při tom svolávali na sebe trest Boží, jestliže slíbený závazek nezachovají. A právě tohoto způsobu užil v své lásce milosrdný Bůh, když uzavíral smlouvu s Abramem.[15])

[12]) Protože na nich chtěl dokázati pravdu svých slov.
[13]) 1, 24.
[14]) Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft, 1898, 228n.
[15]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 180—181.

Přes den chystal patriarcha[16]) vyjmenovaná zvířata, rozpůlil je a jednotlivé díly položil proti sobě tak, aby povstala ulička. Ptáky nedělil; na jednu stranu dal hrdličku, proti ní holubici.[17]) Protože Bůh neurčil dobu, kdy se zjeví, zůstal Abram u zabitých zvířat. Draví ptáci zpozorovali brzy vítanou kořist a slétali se, avšak patriarcha je zaháněl.[18])

Ani tato zdánlivě nepatrná poznámka není bez hlubokého významu. Objevení se dravce bývalo Babyloňanům znamením nepříznivým. Ungnad[19]) vypisuje dvě babylonské pranostiky, v jakých byl vychován i patriarcha: »Vlétne-li sokol do domu některého muže, zemře jeho žena. Vlétne-li sokol do domu a něco odnese, majetník domu těžce onemocní a skoná.« Ptáci, kteří se živili mršinami, byli pokládáni za nečisté (Lev. 11, 13n) a jejich dotek byl by obětní maso poskvrnil; dodnes vidí četní Arabové v supovi znamení zlověstné.[20]) Podle toho symbolisovaly útoky dravých ptáků veliké překážky, které se budou stavěti v cestu splnění Božího slibu. Potomci Abramovi budou míti mnoho nepřátel, ale láska Boží k patriarchovi bude jim záštitou. Proti vůli Nejvyššího nezmohou nic ani hrdí Egypťané.

Když se slunce klonilo k západu, posadil se Abram, ale brzy upadl v tajemný spánek. Zmocnila se ho veliká hrůza, jaká provázela v Starém zákoně zjevení Boží.[21]) U Abrama naznačovala také budoucí soužení jeho potomků.[22]) Při tom slyšel patriarcha jasně hlas Boží: »Věz napřed, že potomstvo tvé bude hostem v cizí zemi, bude podrobeno a utiskováno čtyři sta let. Ale já budu souditi národ, kterému budou sloužiti, a potom vytáhnou s velikým jměním. Ty však se odebéřeš v pokoji k otcům svým a pochován budeš u vysokém stáří. Ve čtvrtém koleně se sem potomci tvoji navrátí; neboť dosud nejsou nepravosti Amorrhejských dovršeny. (Gen. 15, 13—16.)

Slova Boží jsou velice důležitá, proto aspoň několik poznámek. Hospodin nemohl dokázati lépe splnění svého slibu, než když dal patriarchovi nahlédnouti do budoucích dějin vyvoleného národa.[23]) Po prvé tu byla naznačena zásada, že jenom křížem a utrpením lze dojíti štěstí[24]) — ale teprve na největším potomku Abramově měla se splniti v celém rozsahu (Luk. 24, 26). Trvání egyptské poroby

[16]) Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 59) se domníval, že zvířata rozpůlil sám Bůh, ale jeho důvody jsou velice chabé.

[17]) Nedělili jich ani později v bohoslužbě Mojžíšově. Lev. 1, 17.

[18]) Úplně zbytečně opravuje původní text Winckler (Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1902, III, 413) a Jeremias (Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 274); Abram prý »pozoroval« let ptáků a z něho hleděl vyzkoumati budoucnost.

[19]) Die Religion der Babylonier und Assyrier, Jena, 1921, 324.

[20]) Musil, Arabia Petraea, Vídeň, 1908, III, 311.

[21]) Sr. Job 4, 14; 33, 15; Is. 21, 3—4 a Dan. 10, 7.

[22]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 60.

[23]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 42.

[24]) Tappehorn, Erklärung der Genesis, Paderborn, 1888, 217.

jest udáno jen číslem zaokrouhleným, jak bývalo zvykem u proroků.[25]) Je však pozoruhodné, že Bůh Egypt ani nejmenoval; snad nechtěl brzditi vývoj událostí. Ran nezamlčel, protože zpráva o nich měla býti utiskovaným Izraelitům zárukou lepší budoucnosti.[26]) Poroba nepřijde najednou, patriarcha se jí ani nedočká, jakkoli bude žíti ještě hodně dlouho.[27]) Dolehne teprve na jeho potomky.

A ještě na jedno třeba důtklivě upozorniti: patriarcha věřil v nesmrtelnost duše a její trvání za hrobem. Jen tak si vyložíme, jak mohl »jíti k otcům«, jakkoli i podle předpovědi Boží měl býti pochován v zemi kananejské.[28]) Jestliže Bohlen[29]) pokládal toto rčení za pozdější dodatek, prozradil jen obavu o zamilovanou thesi racionalistů, že patriarchové nesmrtelnost duše ještě neznali. Je však zajímavé, jak něžným obrazem opsal Duch svatý tuto trpkou pravdu. Dítě se neleká cesty k dobrému otci; také smrt spravedlivých je radostným shledáním s těmi, kteří nás předešli.[30])

Ani poslední slova Boží nejsou bez významu. Jmenují jen Amorrhejské, protože byli z tehdejších obyvatelů palestinských nejdůležitější.[31]) Dovídáme se však, že Izraelité neměli — po lidsku mluveno — žádných nároků na Svatou zemi; jestliže ji přece dostali, byla nezaslouženým darem Božím. Jako jednotlivci mají i celí národové přesně stanovenu míru hříchů; jestliže ji dovrší, nastupuje neuprosná Boží spravedlnost. Zbožnost není ani v životě národů prvkem vedlejším, na kterém by nic nezáleželo. Na kladném nebo záporném poměru k Bohu záleží štěstí a neštěstí národa; také Izraelitům bude Bůh častěji připomínati, že poctivá služba Boží národy vyvyšuje, zato hřích že je vrhá do bídy a neštěstí (Přís. 14, 34).

Po těchto poznámkách vypravujme opět dějiny patriarchovy! Slunce zapadlo úplně a zemi pokryla hluboká tma. Ukázal se ohnivý sloup,[32]) který symbolisoval Boha a prošel uličkou mezi zvířaty.[33]) Při tom bylo slyšeti slova: »Potomstvu tvému dám tuto zemi od Egyptského potoka až po veletok Eufrat, zemi Kinejských a Kenezejských, Kedmonejských, Hetejských, Ferezejských, Rafaimských,

[25]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 183 a Strack, Die Genesis², Mnichov, 1905, 59. Sr. Jer. 25, 11 a 29, 11; Is. 16, 14. Proto netřeba vztahovati s Lamy (Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 46) číslovku k počátku Božího soudu nad Egyptem.

[26]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 309—310.

[27]) Sales, Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 123.

[28]) Strack, Die Genesis², Mnichov, 1905, 59.

[29]) Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 181.

[30]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 310.

[31]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 184.

[32]) Písmo svaté praví: »kouřící pec a ohnivý plamen.« Protože tehdejší pece mívaly podobu kuželovitou a z otevřeného vrcholu šlehal plamen, překládám »ohnivý sloup«.

[33]) Bylo-li však plamenem připravené maso stráveno (Jan Zlat., In Genes. hom. 37, 4; MG 53, 347 a Tappehorn, Erklärung der Genesis, Paderborn, 1888, 218), neodvažuji se tvrditi. Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 184) to popírá.

Amorrhejských, Kananejských, Gergesejských a Jebusitů.« (Gen. 15, 18—21.)[34])

Také k těmto slovům třeba několik poznámek. Bůh slíbil patriarchovi území mezi potokem Egyptským a řekou Eufratem. Někteří exegeté[35]) ztotožňovali Egyptský potok s řekou Nilem[36]) a vytýkali Bohu, že svého slova nesplnil.[37]) Dnes máme neklamné důkazy,[38]) že potok Egyptský tekl východně od Nilu. O jeho přesné poloze není dosud shody. Většina jej pokládala za Vádí el Ariš. Táhne se od severu k jihu, sbírá dešťové vody a nedaleko bývalého Rhinokoluru vlévá se do moře Středozemního. Musil[39]) a Hejčl[40]) hledají jej větším právem v údolí En-Nahr, asi 70 km severněji, nedaleko města Abde. Až tam sahala opravdu říše Izraelská v době svého největšího rozkvětu za Šalomouna (3. Král. 8, 3n).

Prošel-li mezi zvířaty také patriarcha, Bible nepraví;[41]) záporná odpověď je pravděpodobnější, protože Bůh nežádal dosud od Abrama žádného závazku[42]) a svatopisec by sotva zamlčel tak důležitou podrobnost.

Tak uzavřel Bůh památnou smlouvu se svým služebníkem a zajistil mu nehynoucí památku po všechny věky.

9. Narození Ismaelovo.

(Gen. 16, 1—16.)

Počínáme nový oddíl v životě patriarchově; je tím důležitější, protože jeho krok byl rozličně posuzován i odsuzován. Podle Bohlena[1]) chtěl spisovatel vyložiti původ kmene Agarenů, o kte-

[34]) Také Babyloňané procházeli s pochodní v ruce mezi rozdělenými zvířaty a volali: »Bůh dej, abych neskončil, jako tato zvířata!« (Meyer, Die Israeliten und ihre Nachbarstämme, Halle, 1906, 560 a Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 42.)

[35]) Dillmann, Die Genesis erklärt[4], Lipsko, 1882, 252; Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 150 a Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Lipsko, 1910, 167.

[36]) Hlavním důvodem jim bylo, že Bible mluví v tomto verši o »řece« (náhár); ale také jinde (Gen. 36, 37; 1. Král. 5, 12; Job 14, 11 a 28, 11) značívá náhár jen malý potůček. Sr. Knobel, Die Genesis erklärt[2], Lipsko, 1860, 155.

[37]) »Dann ist der Zusatz zugleich eine grosse Uebertreibung.« Holzinger, Die Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 150.

[38]) Ebers, Aegypten und die Bücher Mose's, Lipsko, 1868, I, 277; Müller, Asien und Europa nach altägyptischen Denkmälern, Lipsko, 1893, 134; Buhl, Geographie des alten Palästina, Freiburk, 1896, 66 a Heyes, Bibel und Aegypten, Münster, 1904, I, 44.

[39]) V roklích edomských, Praha, 1932, 282.

[40]) Bible česká, Praha, 1917, I, 69.

[41]) Sales, Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 123.

[42]) To se stalo teprve Gen. 17, 1. Sr. Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 43.

[1]) Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 183.

rých se zmiňuje také kniha žalmů (82, 7). Je to prý tím ošklivější, protože lidé, kteří židům nikdy neublížili, jsou snižováni na potomky Abramovy souložnice. Naproti tomu bývali církevní spisovatelé v trapných rozpacích, jak srovnati jednání patriarchovo se zásadami katolické mravouky. Někteří přejali myšlenku Josefa Flavia,[2]) podle něhož dostal Abram výslovný rozkaz Boží, aby Sarai poslechl.[3]) Jiní ho omlouvali rádi odkazem na předobraznou povahu události,[4]) o které se zmiňuje také apoštol Pavel (Gal. 4, 21n).

Ani moderním exegetům se nevedlo lépe, dokud nebyl objeven babylonský zákoník krále Hammurabiho. Proto tvrdil na př. Lamy,[5]) že patriarcha uzavřel napřed s Hagarou formální manželství. Jiní takových skrupulí neměli a vmetli Abramovi do tváře výtku cizoložství.[6]) Teprve novější objevy nám ukázaly, jak máme rozuměti 16. kapitole Genese...

Po slavné smlouvě Boží bylo v stanu Abramově slunněji. Jasná předpověď naplnila 85letého starce novou nadějí. Vzpomínal na deset dlouhých let,[7]) která prožil v Kanaanu, a těšil se na slíbeného potomka. Měl se dočkati trpkého zklamání. Měsíc plynul za měsícem a Sarai zůstala neplodná jako dříve.

Oba manželé přemýšleli často o slovech Božích, ale marně se tázali, proč se neplní. Teprve později si povšimli, že Bůh nikde nejmenoval matku, z které se měl toužený potomek naroditi. Sarai byla dosti velkomyslná, aby ustoupila a tak usnadnila Bohu splnění daného slova.

Babylonský zákoník krále Hammurabiho a zvykové právo, v němž vyrostla, jí napovídaly dvojí možnost. Podle § 145. směla dovoliti Abramovi, aby pojal vedlejší manželku;[8]) neměla by stejná práva, ale smutná zkušenost dokazovala opak. Muž se přiklonil obyčejně láskou k ženě, která mu darovala dítě, a v rodině docházelo k trapným výstupům. Proto Sarai tuto možnost rozhodně zamítla.

Měla však ještě jinou cestu, která se jí zdála schůdnější a nebyla tolik nebezpečná. Podle § 144. směla nabídnouti mužovi některou ze svých otrokyň. Nestávala se tak jeho manželkou a nepřestávala býti otrokyní. Její dítě se připisovalo neplodné manželce; jak to pěkně pověděla později Rachel o své otrokyni Bale: »rodila na klín své paní.« (Gen. 30, 3.)

[2]) Antiquit. 1, 10, 4.
[3]) Sv. Augustin, Contra Faustum 22, 32; ML 42, 421.
[4]) Sv. Ambrož, De Abraham I, 4, 28; ML 14, 433: »Haec, quae in figuram contingebant, illis crimini non erant.«
[5]) Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 52.
[6]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 315: »So wurde der theokratische Abraham durch sein Weib zum Ehebrecher.«
[7]) Protože Bible zdůrazňuje při této příležitosti desítiletý pobyt v Kanaanu, dovolovali židovští učenci (Jarchi-Haymann, Ausführlicher Kommentar über den Pentateuch, Bonn, 1833, I, 128), aby muž pojal jinou ženu, jestliže mu dosavadní manželka za deset let neporodila dítě.
[8]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 42.

Sarai se rozhodla pro tento způsob.[9]) Přišla kdysi k Abramovi a pravila: »Hle, Hospodin mě zavřel, abych nerodila; vstup k mé otrokyni, zda se mi snad aspoň z ní dostane synů.«[10]) (Gen. 16, 2.) Otrokyni nejmenovala, protože volba byla jejím výhradním právem.[11]) Patriarcha povolil a Sarai se rozhodla pro Hagaru.[12])

Se strany Abramovy to byl jistě poklesek proti důvěře v Boha, kterou ještě před nedávnem tak hrdinsky osvědčil. Právem mu vytýkal Sales,[13]) že se s Bohem neradil; dal se strhnouti lidskou vypočítavostí, proto byl citelně potrestán a příčinou utrpení stala se právě Hagar. Čím kdo hřeší, tím bývá i trestán.

O vlast Hagařinu rozpoutal se mezi exegety prudký boj. Starší badatelé neměli pochybností, protože znali jediný význam hebrejského slova Misraim (Egypt). Podle nich dostala Sarai Hagaru od faraona, když byla propuštěna z jeho harému.[14]) Mohla jí však nabýti také jinak. Při čilém obchodním styku, jaký panoval mezi Egyptem a zeměmi asijskými, nebyly egyptské otrokyně v Asii zjevem neobyčejným. Z papyrusů Golenišových se dovídáme, že na knížecím dvoře v Byblu sloužil egyptský otrok Pen-Amen a zpěvačka Tent-nut.[15]) Státní moc viděla takové přesuny obyvatelstva velice nerada a panovníci se zavazovali smlouvami, že si vzájemně vymění cizí otroky[16]) — ale zabrániti jim nemohli.

Teprve r. 1898 vyslovil Winckler[17]) domněnku, že vlastí Hagařinou byla severní Arabie. S počátku se mohl dovolávati jen jihozápadního směru, kterým potrestaná otrokyně utíkala; pozdější objevy učinily jeho dohad aspoň poněkud pravděpodobným. Jak

[9]) Schumann (Genesis Hebraice et Graece, Lipsko, 1829, 257) se domníval, že svatopisec vložil tato slova do úst Sarai proto, aby ochránil pověst Abramovu. Ze zákoníku Hammurabiho se však dovídáme, že toto právo příslušelo opravdu jen manželce.

[10]) Jarchi-Haymann (Ausführlicher Kommentar über den Pentateuch, Bonn, 1833, I, 128) a Halévy (Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 393) tvrdili, že jsme slovům zarmoucené manželky dosud nerozuměli; doufala prý, že za svou povolnost bude od Boha odměněna vlastními dětmi. Důvodů nemají žádných.

[11]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 42.

[12]) Protože jméno znamená »uprchlici«, je možné, že se původně otrokyně jmenovala jinak; Hagarou ji snad nazval teprve anděl a toto jméno jí zůstalo. Tak Schumann (Genesis Hebraice et Graece, Lipsko, 1829, 257) a Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 186). Strack (Die Genesis², Mnichov, 1905, 62) je odvozuje od arabského hagara, Döller (Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 12) upozorňuje na proslulý útěk (hedžra) Mohamedův.

[13]) Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 124.

[14]) Židovská exegese pokročila ovšem ještě dále, aby oslavila pramatku vyvoleného národa. Jarchi (Ausführlicher Kommentar über den Pentateuch, vyd. Haymann, Bonn, 1833, I, 127—128) tvrdil na příklad, že Hagar byla dcerou samého faraona. Když viděl zázraky, jakými chránil Bůh čest Sarainu, řekl prý: »Je lépe, aby moje dcera byla v takovém domě otrokyní než jinde paní.«

[15]) Zeitschrift für ägyptische Sprache 38 (1900) 11—13.

[16]) Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft 7 (1902), 213—229.

[17]) Tamtéž 1898, 1—4.

plyne z nápisů Glaserových (č. 1155), byla v severní Arabii opravdu krajina Muṣri. Zabírala pobřežní pás mezi proláklinou Arabou a egyptským okresem Leukokomos a shodovala se celkem s pozdějším Madianskem.[18]) Proto i někteří katolíci[19]) pokládali myšlenku Winckerovu aspoň za možnou; omyl by byli zavinili opisovači, kteří místo zašlého jména Muṣri čtli známější Miṣraim (Egypt).

A přece není vážného důvodu, abychom tradiční výklad opouštěli, protože slovo »egyptský« mohlo míti i širší význam: zahrnovalo také severoarabské kraje, pokud podléhaly nadvládě faraonově.[20]) Ostatně egyptský původ Hagařin je v Bibli tolikrát zdůrazňován, že o něm nelze ani vážně pochybovati.[21]) Je tedy docela možné, že Hagar byla otrokyní egyptskou, jakkoli její vlast ležela na půdě asijské. Také její jméno je jistě semitské; v egyptských pramenech dosud nalezeno nebylo.[22]) Ani jihozápadní směr, kterým prchala, nevyvrací našeho výkladu; právě tuto cestu vyhledávali nejraději uprchlíci, kteří se chtěli dostati nepozorovaně do Egypta.[23]) Podle Guthe[24]) vycházela tato cesta z Hebronu, šla do Bersaby, pokračovala napřed směrem jihozápadním, minula Džebel Jelek a obracela se k západu. Procházela pouští Súr a nedaleko dnešní osady Ismailie vcházela do Egypta. Hagar jí dala přednost před známou cestou po břehu mořském; čekala najisto, že ji patriarcha bude hledati a pronásledovati.

Tuto otrokyni přivedla tedy Sarai Abramovi a Hagar stala se zanedlouho matkou (Gen. 16, 4). Snadno si představíme, s jakou radostí přijal patriarcha tuto zvěst, a je přirozené, že se mezi ním a Hagarou vytvořil něžnější poměr, který těžce zkoušenou Sarai dráždil a popuzoval. Mělo však býti ještě hůře. Otrokyně si počala připisovati větší nezávislost a je možné, že ji patriarcha po každé nepokáral;[25]) vždyť nosila pod srdcem jeho největší naději. Mezi oběma ženami docházelo proto k slovním přestřelkám a Hagar nemlčela. V nestřežené chvíli vyčtla své paní neplodnost, která byla všeobecně pokládána za trest Boží.[26]) Ostatně Hagar nemusila ani mnoho mluviti a Sarai přece vypozorovala, že je pokládána za tajnou hříšnici, kterou stihá Boží kletba.[27]) V otrockém duchu vyrostlá Hagar nedovedla oceniti obět, jakou přinesla Sarai, a splatila

[18]) Hommel, Aufsätze und Abhandlungen, Mnichov, 1892, III, 304.
[19]) Landersdorfer, Die Bibel und die südarabische Altertumsforschung, Münster, 1910, 40.
[20]) Revue biblique, 1902, 263.
[21]) Alt, Israel und Aegypten, Lipsko, 1909, 9.
[22]) Lieblein, Dictionnaire de noms hieroglyphiques, Lipsko, 1871, č. 1303.
[23]) Heyes, Bibel und Aegypten, Münster, 1904, I, 47.
[24]) Zeitschrift des Deutschen Palästinavereins 8 (1895), 216n.
[25]) Tuch-Arnold, Commentar über die Genesis², Halle, 1871, 295.
[26]) Sr. Lev. 20, 20n. Jak uměly otrokyně ztrpčovati osud takovým ženám, dovídáme se z knihy Tobiášovy (3, 7n.).
[27]) Halévy, Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 393.

její velkomyslnost černým nevděkem.[28]) Také v rodině Abramově se splnilo, co napsal později skladatel Přísloví (30, 21—23):

»Pro tři věci chvěje se země
a čtvrté nelze jí snésti:
Pro otroka, když se králem stane,
pro blázna, který oplývá blahobytem,
pro ženu zapuzenou, vdá-li se znova,
a pro děvku, která zdědí místo své paní.«

Sarai mlčela dlouho před patriarchou, ale zlost násilně utajovaná konečně propukla. Zahrnula manžela trpkými výčitkami: »Pomsta za bezpráví, které trpím, musí na tebe přijíti;[29]) já jsem dala svou otrokyni do tvého klína a ta, vidouc, že počala, pohrdá mnou. Sudiž Hospodin mezi mnou a tebou!« (Gen. 16, 5.)

Vášeň nemyslí a slov neodvažuje. Sarai úplně zapomíná, že sama navrhla patriarchovi tuto cestu a sama zvolila Hagaru. Aby ho donutila k ráznějším krokům, dovolává se Božího soudu, jak byla zvyklá z Babylonie; ani ji nenapadlo, že by Bůh mohl rozhodnouti v její neprospěch, protože použila kolísající víry patriarchovy a svedla ho tak k osudnému kroku. Sarai mohla podle zákoníku Hammurabiova potrestati služku sama. Neučinila to; trest diktovaný Abramem bude pro Hagaru citelnější a Sarai se přesvědčí, zdali již vyhasla v jeho duši láska k neplodné manželce.[30])

Sarai se velice mýlila, jestliže patriarchu podezřívala. Nemíchal se sice do sporu obou žen,[31]) ale odpověděl: »Hle, otrokyně tvá je v tvé moci, nalož s ní po libosti.« (Gen. 16, 6.) Jednal přesně podle §146. zákoníku Hammurabiova: »Jestliže se muž zasnoubil s nějakou ženou a tato žena (zůstala bez dětí a proto) dala svému manželu některou otrokyni a ta porodila; ale potom se začala pro své děti nad paní vynášeti, nesmí ji paní prodati za peníze, může ji však zase zařaditi mezi otrokyně.«[32]) Právem se obdivuje sv. Augustin[33]) velikomyslnosti patriarchově: »Cum ancilla gravida, dominâ sterili, superbiret, etiam ibi demonstravit Abraham non se amatorem servum, sed liberum fuisse genitorem, et in Agar Sarae conjugi pudicitiam custodisse; nec voluptatem suam, sed voluntatem illius implevisse; accepisse, nec petiisse, accessisse, nec haesisse; seminasse, non amasse. Ait enim: Ecce ancilla tua in manibus tuis, utere ea, quomodo tibi placuerit. O virum, viriliter utentem

[28]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 187.

[29]) Překlad LXX a Vulg. je poněkud nepřesný. Sarai nevytýká patriarchovi, že by ji sám křivdil; je však vinen troufalostí otrokyně. Rosenmüller, Scholia in Vetus Testamentum[3], Lipsko, 1821, I, 1, 306.

[30]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 185.

[31]) Prockschovi (Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 108) se zdálo jednání Abramovo málo rytířské; obětoval prý mladou ženu i dítě, aby zachoval rodinný pokoj. Ve skutečnosti prozradil jen německý racionalista svou nevědomost.

[32]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 42.

[33]) De civitate Dei 16, 25.

feminis, conjuge temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter.«

Sarai použila tedy práva, jaké jí dával zákon, a zařadila Hagaru opět mezi ostatní otrokyně,[34]) ale tento krok se jí velice vymstil. Nezkrocená povaha otrokyně se vzepřela; je také možné, že se její posměch stal od té doby ještě ostřejší a potupnější. Konečně se rozhodla, že uprchne a vrátí se do Egypta; bude to největší zklamání pro staré manžely, kteří se tolik těšili na její dítě.

Jednoho dne svou myšlenku provedla. Zvolila cestu směrem jihozápadním, která vedla do pouště Súr.[35]) Doufala, že najde nějakou karavanu a v jejím průvodě bude bezpečnější. Brzy se však přesvědčila, že skutečnost byla drsnější než luzný obraz, který si v duchu malovala. Dostala se až k dnešnímu prameni Muveile mezi Ain Kadisem a údolím Baredským, ale karavany nezastihla. Zásob ubývalo a nejvíce trápila žízeň. Proto meškala v okolí pramene, kde se ještě nejspíše mohla setkati s kočovníky. Znova a znova litovala svého nerozvážného kroku a toužila po stanu, kde měla všeho hojnost. V takových myšlenkách ji zastihl anděl; tím si snáze vyložíme náhlý obrat v jejím smýšlení.[36])

Již byli potrestáni všichni, kteří se provinili; proto znova nad nimi zazářilo slunko Božího milosrdenství a napravilo, co sami pokazili.[37]) Hagaře zjevil se anděl Boží[38]) a pravil: »Hagaro,[39]) otrokyně Saraina, odkud přicházíš a kam jdeš?« Pohlédla naň udiveně,[40]) ale jeho vědomosti ji zmátly. Neodvážila se zapírati: »Utíkám před Sarai, svou paní.«

Uznala tedy, že není v právu, proto anděl pokračoval: »Vrať se k své paní a podrob se její ruce!« (Gen. 16, 9.) A hned slibuje velikou odměnu, učiní-li, co káže: »Velice rozmnožím tvé potomstvo, takže nebude moci býti pro množství spočítáno. Hle, počala jsi a porodíš syna a nazveš jméno jeho Ismael, poněvadž slyšel Hospodin bolestné vzdechy tvé.[41]) Bude (svobody milovný) jako di-

[34]) Gen. 16, 6 to vyjadřuje slovy: »Když ji utiskovala.«

[35]) Nazývala se tak proto, poněvadž sousedila s egyptskou řadou pohraničních pevností, které měly býti ochrannou zdí (šúr) proti útokům Asiatů. Strack, Die Genesis[2], Mnichov, 1905, 62.

[36]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 188.

[37]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 318.

[38]) Nemohu rozebírati otázku, koho označuje Písmo svaté tímto tajemným jménem.

[39]) Je možné, že anděl užil slova jako jména obecného (uprchlice); teprve později bylo by se stalo jejím jménem vlastním.

[40]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 108, se domníval, že se anděl zjevil v podobě beduina; ale tu by zněla otázka Hagařina jistě jinak.

[41]) V babylonských pramenech Išme-ilu (Růžička, Biblische Zeitschrift, 1913, 345) nebo Išmá-ilu (Jean, Le milieu biblique, Paříž, 1922, I, 25, pozn. 4). Obdobně tvořených jmen nacházíme mnoho. Jeden muž asi z téže doby slul Išme-dagan (Chronicles concerning early Babylonian Kings, Londýn, 1907, I, 127), jiný Išmi-Sin (Peiser, Texte juristischen und geschäftlichen Inhalts, Berlín, 1896, 11).

voký osel, ruce jeho proti všem a ruce všech proti němu a nablízku bratří svých bude vztyčovati své stany« (Gen. 16, 10—12).

Všimněme si podrobněji slov andělových, protože se dotýkají nejjemnějších strun mateřského srdce. Připomíná jí úpěnlivé prosby o záchranu, když jí hrozila v poušti odevšad smrt. Nezemře, bude šťastnou matkou Ismaele. Sama se má pokorně podrobiti, ale svou obětí vykoupí lepší budoucnost pro svého syna; její potomci nesnesou nad sebou pána. Proto je srovnává s divokým oslem, který se prohání volně po široké poušti.[42]) Obraz neznamená krutost, protože pravý beduin jen nerad prolévá krev: »Vážím si velice krve, ani kapky bych zbytečně neprolil,« vyznává arabský průvodce Musilův.[43]) Tato povaha se dosud nezměnila a Nazel[44]) nebyl jistě jediný, který si posteskl v hornatém kraji, kde nebylo rozhledu: »Ó Alláh, proč jsi mne uvedl do tohoto kraje? Kde jste, nekonečné roviny, po nichž jsem se projížděl jako svobodný sokol, pátraje daleko široko svým zrakem po nepříteli. Je-li peklo takové jako tento kraj, prosím tě, ó Alláh, s pláčem a budu tě prositi na kolenou, abys mi odpustil všechny moje známé i neznámé hříchy a mne do takového kraje ani ve snu neuvedl.«

Poslední slova andělova jsou nejsprávnější charakteristikou arabských potomků Hagařiných. Přečtěte si cestopisy Musilovy a dáte mi za pravdu. Arab nežije skoro nikdy v úplném pokoji se svými sousedy; kdyby se to náhodou stalo, zná kmeny vzdálenější, které lze přepadnouti a kořistiti. Jmenovaný Nazel[45]) vyznává upřímně: »Bez války, bez boje, bych, Muso (Musile), nemohl žíti. Ve válce, v boji mohu ukázati svou lest, vytrvalost, odvahu a zmužilost... Vášeň vzdorovati nebezpečí a ukázati svou převahu je vlastní příčinou, proč u nás války nastávají. Některé kmeny se navzájem nenávidí, ať si třeba nejsou úplně cizí. Mnohdy odvozují svůj původ od společného předka a přece ustavičně spolu zápasí. Mír mezi nimi nemívá dlouhého trvání. Náčelníci se mohou spřáteliti, mohou se namáhati sebe víc, aby zabezpečili mír, jejich lidé se přes to vzájemně přepadávají a olupují. S kmeny usedlými na pomezí pouště... my trvalého míru nikdy neuzavíráme...«

Anděl zmizel a Hagar vyslovila svůj podiv nad velikým štěstím, jakého se jí dostalo. Bohužel, je hebrejský text tak nejasný a bylo vymyšleno tolik různých oprav, že je nemožné všechny vypočítati. Ještě nejlépe se mi zamlouvá překlad Halévyho[46]) a Königův:[47]) »Proto nazvala jméno Hospodina, který s ní mluvil: Ty jsi Bůh vidění. Myslila si totiž: Neviděla jsem tu Žijícího, který na mne shlédl?« (Gen. 16, 13.) Na památku této události byl pojmenován

[42]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 109.
[43]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 23.
[44]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 191.
[45]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 23.
[46]) Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 396n.
[47]) Die Genesis, Gütersloh, 1919, 494.

pramen Chai roi (studní Žijícího, který mne vidí). Je to dnešní Ain Muveile.[48]) Smíme-li věřiti Ritterovi,[49]) ukazují Arabové nablízku jeskyni, kterou jmenují Beit-Hagar.

Hagar se vrátila opravdu do stanu Abramova a vypověděla, proč přichází. Byla přijata s velikou láskou; po bouři nastal zase klid.[50]) Po čase porodila syna a patriarcha[51]) jej pojmenoval Ismael. Při této příležitosti mluví Bohlen[52]) o velikém rozporu. Podle slibu andělova (Gen. 16, 11) měla dáti jméno Ismaelovi Hagar, podle svatopisce to učinil Abram. Dobře mu odpověděl Tuch,[53]) že pojmenování dítěte bývá společným úkonem obou rodičů; proto je lhostejné, kterého z nich Bible zdůrazňuje. Mimo to byla Hagar jen otrokyní, proto neměla vlastního práva.[54])

Abramovi bylo tehdy 86 let (Gen. 16, 16).

10. Obřízka.

(Gen. 17, 1—26.)

Bůh nemusí chvátati, aby dosáhl cíle, »protože jeden den jest u Pána jako tisíc let a tisíc let jako den jeden« (2. Petr. 3, 8). Přes zdánlivé překážky vede své věrné tam, kde je chtěl míti . . .

Ismael rostl a patriarcha byl přesvědčen, že na něm splnil Bůh svoje přislíbení. Ani si nepovšiml, že smlouva byla dosud jen jednostranná a neukládala mu žádných povinností. Teprve po 13 letech zjevil se mu Bůh znova[1]) a pravil: »Já jsem Bůh všemohoucí,[2])

[48]) Armstrong-Wilson-Conder, Names and Places in the Old Testament[2] Londýn, 1895, 25 a Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 189.

[49]) Erdkunde 14, 1086.

[50]) Efrem, Opera omnia, Řím, 1742, I, 66.

[51]) Židovští exegeté (Jarchi-Haymann, Ausführlicher Kommentar über den Pentateuch, Bonn, 1833, I, 132) tvrdili, že jméno synovo bylo Abramovi zjeveno. Nemohla mu je pověděti Hagar?

[52]) Die Genesis historisch-kritisch erläutert, Královec, 1835, 187.

[53]) Commentar über die Genesis[2], Halle, 1871, 299.

[54]) Halévy, Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques, Paříž, 1883, 398.

[1]) Jistě viditelně, protože Bible ani neprozrazuje opak. Sr. Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 64.

[2]) V původním textu 'el šaddaj. Etymologii slova dosud neznáme. Ještě nejlépe je odvozují (Oleaster, Comment. in Moysi Pentateuchum, Antverpy, 1569, 39 a Robert, Revue biblique, 1894, 162n.) od slovesa šádáh, v hojnosti vylévati. Podle toho jevil se Bůh »comme la source des tous les biens temporels, c'est à dire comme la cause de l'accroissement et de la prospérité de familles, de la fécondité des troupeaux et de la fertilité des champs« (Robert, Muséon, 1891, 361—374). S tím by se pěkně srovnávalo Aquilovo ἱκανός nebo αὐτάρκης (soběstačný) a překlad παντοκράτωρ (LXX) a omnipotens (Vulg.).

choď přede mnou[3]) a buď dokonalý. Provedu[4]) svou smlouvu mezi mnou a tebou a rozmnožím tě velice velmi« (Gen. 17, 2).

Slova tato jsou velice důležitá a připravují vhodně na splnění smlouvy, které mělo následovati. Bůh počíná odkazem na svou všemohoucnost a nevyčerpatelné bohatství, kterým vládne. Jest opravdu počátkem a koncem dějin patriarchových.[5]) Avšak ani Bůh nedává svých darů zbytečně. Protože se chystal učiniti pro patriarchu, čeho si jen mohl přáti, žádal, aby též Abram učinil pro něho vše. Bůh je svatost sama; proto patriarcha se má snažiti, aby se mu podobal aspoň vůlí.[6]) Jeho víra nesmí zůstati planým citem, musí se projevovati zbožným životem.[7]) Nutným předpokladem bude stálá vzpomínka na Boha všudypřítomného.

Patriarcha se poklonil až k zemi.[8]) Byla to nejkrásnější odpověď na slova Boží. Uznal svou naprostou závislost na Bohu a projevil ochotu plniti svatou vůli Boží. Nepromluvil ani slova a přece mu dobře rozumíme.[9]) Proto Bůh pokračoval: »Já jsem to, jenž má s tebou úmluvu, že budeš otcem četných národů. Nebude již tvé jméno zníti Abram, nýbrž slouti budeš Abraham, poněvadž otcem mnohých národů jsem tě ustanovil. Způsobím, že obrovsky vzrosteš, učiním z tebe národy a králové z tebe vzejdou. Ustanovuji smlouvu (svou) mezi mnou a tebou a mezi pokoleními tvého potomstva, které po tobě vzejde, že budu podle věčné smlouvy Bohem tvým a Bohem tvého potomstva, které přijde po tobě. A dám tobě a potomstvu tvému zemi, v které jsi hostem, celou zemi Kanaan ve věčný majetek a budu jejich Bohem« (Gen. 17, 4—8).

V této slavnostní chvíli změnil Bůh jméno patriarchovo.[10]) My, kteří jsme vyrostli v docela jiných poměrech, ani nechápeme, jak dalekosáhlé důsledky měla pro Východ'ana tato okolnost.[11]) Jméno mu nebylo planým zvukem; mělo hluboký vztah k jeho osobě a podle jeho názoru často podmiňovalo i jeho štěstí a zdar.[12])

[3]) Slova jsou úplně jasná a nařizují mravní bezúhonnost; proto nechápu, jak o nich mohl napsati Holzinger (Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 126): »ein rein formaler, inhaltlich unbestimmter Ausdruck.«

[4]) Nemůžeme překládati s Vulgatou »uzavru«; to se stalo již dříve. Bůh se však rozhodl smlouvu provésti. Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 191 a Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 33.

[5]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 328.

[6]) Tamtéž 327.

[7]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 191. Proto nesprávně přeložil Holzinger (Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 126): »Choď přede mnou a budeš bez trestu.«

[8]) Ale hned povstal, protože ve v. 17. padá k zemi znova. O takové pokloně dovídáme se často z listů tell-amarnských.

[9]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 328.

[10]) Proto při obřízce dostávalo židovské dítě jméno. Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 43.

[11]) Kautzsch, Biblische Theologie des Alten Testamentes, Tubinky, 1911, 91.

[12]) Giesebrecht, Die alttest. Schätzung des Gottesnamens, Královec, 1901, 94.

Zato Mojžíšova etymologie vvvolala v řadách badatelů prudký odpor. Ehrlich[13]) vytýkal spisovateli »neúctu a netaktnost«, protože se odvážil vložiti do úst samého Boha tak nepodařený pokus. Hommel[14]) a Dhorme[15]) pokládali oba tvary za totožné; zdánlivý rozdíl povstal prý tím, že pomocné ה pokládali za samostatnou souhlásku. Jest ovšem pravda, že biblická hebrejština nezná již kmen raham ve významu množství; dochoval se však v arabském ruham.[16])

Předpověď Boží o četných národech se naplnila doslova: od patriarchy odvozovali svůj původ nejen Izraelité (Mat. 3, 9), nýbrž i četné kmeny arabské a edomské. I k pohanům pronikla zpráva o jeho velikosti.[17]) Zajímavá je však podmínka, na kterou váže Bůh splnění svého slibu o zemi kananejské: »budu Bohem tvým a tvého potomstva.« Jakmile Izraelité propadli modloslužbě, pozbyli práva na výhody ze smlouvy plynoucí a Bůh jim odňal na čas slíbené dědictví; když zavrhli jeho vlastního Syna a milosrdnou lásku mu splatili bolestnou smrtí na kříži, rozptýlil je do celého světa a teprve na konci času uvede zase zbytky vyvoleného národa do Palestiny.[18])

Avšak ještě jinak můžeme vyložiti věčné trvání smlouvy. Mezi slibovanými potomky byl také Ježíš Kristus, o němž napsal apoštol Pavel nadšená slova: »Ipse heri et hodie, ipse et in saecula« (Žid. 13, 8). A protože duchovní povaha Nového zákona předpokládá duchovní říši, bylo nám slíbeno nebe, které nekonečně převyšuje zemi kananejskou.[19])

Až dosud líčil Bůh, k čemu se sám zavazoval; ale také patriarcha měl přijmouti určité povinnosti. Proto pravil Hospodin: »Také ty však šetřiti budeš mé úmluvy i rody potomstva tvého, které po tobě vzejde. Toto jest závazek plynoucí ze smlouvy uzavřené mezi mnou a vámi a mezi potomstvem tvým, jež po tobě vzejde, závazek to, který budete zachovávati: obřezán budiž každý z vás, kdo jest mužského rodu; obřežte maso předkožky vaší, aby to bylo znamením naší vzájemné smlouvy. Osmidenní nemluvně budiž mezi vámi obřezáno; každý mužský příslušník vašich rodů; obřezán budiž také každý otrok domorodý i za peníze koupený, třebas není z vaší krve. Bude pak úmluva má na těle vašem (vyřezaná) úmluvou věčnou. Chlapec, jehož předkožky maso nebude obřezáno, budiž z národa vyhlazen, poněvadž smlouvu moji porušil« (Gen. 17, 9—14).

Po prvé jmenuje Písmo svaté obřízku, která se měla státi tak

[13]) Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 66.
[14]) Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft, 1897, 271.
[15]) Revue biblique, 1908, 218.
[16]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 191 a Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 7.
[17]) Antiquit. 1, 7, 2 a Eusebius, Praeparat. evangelica 9, 16—20; MG 21, 705—713.
[18]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 66.
[19]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 330.

důležitým činitelem v dějinách vyvoleného národa. Proto jí třeba věnovati aspoň několik poznámek.

Herodot[20]) nám dochoval zprávu, že původně měli obřízku Egypťané a Ethiopové; nepodařilo se mu však vypátrati, u kterého z obou národů povstala nejdříve. Moderní objevy potvrdily v celku správnost jeho výpovědí; ukázaly však také několik nepřesností řeckého dějepisce. Obřízka byla známa v Egyptě opravdu již dávno před Abrahamem; nejstarší doklady sahají do vlády čtvrté dynastie (4240—3950 př. Kristem).[21]) Nikdy však nebyla pravidlem; přijímali ji toliko kněží a mužové, kteří chtěli vniknouti hlouběji do chrámových mysterií. Tak tvrdili četní staří spisovatelé[22]) a nalezené mumie daly jim za pravdu.[23]) Proto se vyskytuje dosti zřídka.[24])

Racionalistům byly podobné zprávy velice vítány, protože mohli odvozovati původ hebrejské obřízky z Egypta. Můžeme pokládati za velice pravděpodobné, že teprve v Egyptě poznal patriarcha obřízku z vlastního názoru,[25]) ale nedal se zlákati, aby ji přijal. To se stalo teprve o dvacet let později na výslovný rozkaz Boží. Proto židovská obřízka neměla nikdy důvodů zdravotních, její význam byl náboženský:[26]) měla býti odlišujícím znamením vyvoleného národa nebo, jak pěkně praví apoštol Pavel, »pečetí« (Řím. 4, 11) smlouvy, kterou uzavřel Bůh s patriarchou.

Na které části těla se měla obřízka udělovati, bylo úkonem svobodné vůle Boží; přece však můžeme udati několik důvodů, proč se Bůh rozhodl pro úd pohlavní:[27]) Je pozoruhodné, že smutné následky prvního hříchu projevily se nejdříve zlou žádostivostí a porušená přirozenost lidská přenášela se na potomky pohlavním úkonem mužovým. Obřízka byla tedy jaksi počátkem vykoupení a předobrazovala duchovní znovuzrození člověka na křtu svatém. Proto také odpouštěla hřích dědičný a udělovala milost posvěcující — ne sama sebou, nýbrž pro budoucí zásluhy Vykupitelovy. Pěkně to vysvětluje sv. Tomáš:[28]) »In circumcisione conferebatur gratia quantum ad omnes gratiae effectus; aliter tamen quam in baptismo. Nam in baptismo confertur gratia ex virtute ipsius baptismi, quam habet, in quantum est instrumentum passionis Christi jam peractae; in circumcisione autem conferebatur gratia non ex virtute circum-

[20]) Hist. II, 37, 104.

[21]) Sr. Ebers, Aegypten und die Bücher Moses, Lipsko, 1868, I, 279.

[22]) Josef Flavius, Contra Appionem 2, 13 a Origenes, Comment. in epist. ad Rom. 1, 2, 13; MG 14, 910.

[23]) Reitzenstein, Zwei religionsgeschichtliche Fragen nach ungedruckten griechischen Texten der Strassburger Bibliothek, 45.

[24]) Lagrange, Études sur les religions sémitiques, 2. vyd., Paříž, 1905, 242n.

[25]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 69.

[26]) Teprve později hleděl Filo dokázati její výhodnost i důvody rozumovými; byl to jen vliv řecké filosofie a snaha přizpůsobiti řeckému duchu náboženské zvyky židovské.

[27]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 72.

[28]) III, qu. 70, art. 4.

cisionis, sed ex virtute fidei passionis Christi, cuius signum erat circumcisio.«

Jakými obřady měla býti provázena, jakým nástrojem udělována a kdo ji měl vykonávati, ponechal Bůh pozdějšímu vývoji.[29]) Obřízka měla z vůle Boží zůstati navždy a již sv. Otcové byli nuceni zabývati se otázkou, proč byla zrušena. Sv. Ambrož[30]) na příklad píše: »Quo loco plerosque moveri scio: si enim bona est circumcisio, hodieque teneri debuit; si inutilis, mandari non debuit, divino praesertim oraculo.« A sám pěkně odpovídá: »Quia Abraham s i g n u m accepit circumcisionis (Řím. 4, 11): utique signum, non ipsa res, sed alterius rei est, hoc est, non veritas, sed indicium veritatis. Unde non incongrue intelligimus, quia circumcisio corporalis signum circumcisionis est spiritualis. Ergo signum mansit, d o n e c v e n i r e t v e r i t a s.« Nebyla tedy obřízka v Novém zákoně zrušena; byla jen produševněna a posvěcena. Na místo tělesné obřízky nastoupila »obřízka srdce« (Řím. 2, 29) jako na místo tělesného původu od Abrahama nastoupilo duchovní znovuzrození z vody a Ducha svatého.

Obřízka byla nařízena pod trestem: »budiž z národa vyhlazen.« (Gen. 17, 14). O jeho smyslu nebylo mezi exegety shody. Jedni[31] viděli v něm skutečný trest smrti, druzí[32]) jen vyloučení z náboženského a národního svazku vyvoleného národa. Důvody těchto druhých exegetů jsou velice vážné; kdekoli se jedná o smrt, Bible to výslovně zdůrazňuje.[33])

Až dosud mluvil Bůh toliko k Abrahamovi; další slova se týkají jeho manželky: »Sarai, manželku svou, nebudeš nazývati Sarai, nýbrž Sára. Požehnám jí a dám ti z ní syna, jemuž hodlám požehnati; vzniknou z něho národové a králové národů z něho vyjdou« (Gen. 17, 15—16).

Při těchto slovech sklonil se patriarcha až k zemi; ale mimoděk ho napadla myšlenka: »Narodí se stoletému syn a devadesátiletá Sára porodí?« (Gen. 17, 17) a jeho rty se stáhly k bezděčnému úsměvu. Nemusíme jíti s omluvou tak daleko, jak učinil sv. Augustin.[34]) Byl to jen přirozený souboj chladně myslícího rozumu a nadpřirozené víry. S počátku vítězil rozum, nakonec ovládla víra.[35]) Patriarcha byl spokojen s Ismaelem, na něhož si již na-

[29]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 66.

[30]) De Abraham, 1, 4, 29; ML 14, 433.

[31]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 334; Knobel, Die Genesis erklärt², Lipsko, 1860, 163 a Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 193.

[32]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 45; Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 68 a Sales, Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 127.

[33]) Sr. Ex. 31, 14n.

[34]) De civitate Dei 16, 26, 2: »Risus Abrahae exultatio est gratulantis, non irrisio diffidentis. Verba quoque eius illa in animo suo non sunt dubitantis, sed admirantis.«

[35]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 336.

vykl, a bylo mu těžko vmysliti se v novou situaci. Snad si také uvědomil, jak velice se provinil proti důvěře v Boha právě při narození Ismaelově, a v duši ho mučila obava, aby snad Bůh tohoto syna nezavrhl.[36]) Proto povstal a pravil: »Kéž by Ismael před tebou zůstal na živu!« (Gen. 17, 18).

Ale Pán ještě důrazněji opakoval svůj neobyčejný slib a přidal mnoho podrobností, aby utvrdil víru patriarchovu: »Sára, manželka tvá, porodí ti syna a nazveš jméno jeho Izák a učiním smlouvu svou smlouvou věčnou pro něho i pro potomstvo jeho, které po něm přijde« (Gen. 17, 19). Aby se však nebál, že ztratí dorůstajícího Ismaele, dodal Bůh: »Také v příčině Ismaele jsem tě vyslyšel; hle, požehnám mu a rozmnožím ho a rozplodím velice; dvanácte knížat zplodí a učiním z něho národ veliký. Smlouvu svou však uzavru s Izákem, jejž ti porodí Sára za rok o těchto dobách« (Gen. 17, 20—21).

Bůh domluvil, vznesl se do výše a zmizel s očí patriarchových (Gen. 17, 22). Abraham neváhal; ještě téhož dne obřezal všechny mužské příslušníky svého kmene. Patriarchovi bylo 99 let, Ismael dokončil třináctý rok (Gen. 17, 23—26).

11. Tajemná návštěva.

(Gen. 18, 1—33.)

Brzy po přijetí obřízky poctil Bůh patriarchu novou návštěvou. Je tím důležitější, protože byla provázena tolika neobyčejnými událostmi.[1])

Bylo kolem poledne,[2]) kdy bývá v Palestině největší horko. Celá příroda jako by usnula, i zvířata odpočívají. Půda bývá tak horká, že bez palčivé bolesti nemožno po ní jíti. Jako dnešní kočovníci svinul také Abraham přední stěnu stanovou, aby se poněkud ochladil. Posadil se do stínu blízkého stromu a pozoroval okolní kraj. Pojednou upoutali jeho zájem tři mužové. Odkud přišli, nevěděl; zastavili se před patriarchou. Stanouti před stanem Arabovým je dosud němou prosbou o přijetí.[3])

[36]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 195.

[1]) Někteří badatelé (Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 83) se domnívají, že také pohané znali biblickou zprávu. Podle jejich pověsti (Ovid, Fasti 5, 495n) přišel kdysi Jupiter, Neptun a Merkur v lidské podobě k starci Hyriovi, který byl právě před domem. Byli od něho vlídně přijati a pohostěni; v odměnu mu slíbili potomka, po kterém dlouho marně toužil. Po desíti měsících se mu narodil Orion. Ve jméně otcově (Hyrieus) i synově (Orion) spatřují bezděčnou narážku na rodiště patriarchovo (Ur). Těžko rozhodnouti, má-li pověst jaký základ historický.

[2]) Podle Ehrlicha (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 70) mezi devátou a dvanáctou hodinou; podle Musila (Arabia Petraea, Vídeň, 1908, III, 2—3) spíše k jedné hodině odpoledne.

[3]) Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 153.

Abraham byl okamžitě rozhodnut. Povstal, a pokud mu stáří dovolovalo, chvátal jim naproti. Cestou si všiml, že jeden je vznešenější, druzí dva se zdáli jeho služebníky.[4]) Když došel, poklonil se až k zemi[5]) a nabídl jim své pohostinství: »Pane, nalezl-li jsem milost v tvých očích, nepomíjej svého služebníka, ale — přinesu trochu[6]) vody — dejte si umýti nohy a odpočiňte pod stromem; předložím skývu chleba, abyste se posilnili. Potom půjdete, vždyť proto jste se uchýlili k svému služebníku« (Gen. 18, 2—5).[7])

Obrázek, jaký tu maluje Bible, je dosud častým zjevem na pouštích arabských a Musilovy cestopisy dokazují každou jeho podrobnost. Jen v jedné věci bývá skutečnost poněkud jiná. Východní slušnost žádá, aby se host dlouho vzpíral a bránil;[8]) podle Genese (18, 5) odpověděli cizinci: »Učiň podle svých slov!« Gunkel[9]) vidí v této drobnosti jemný takt posvátného spisovatele; proti dlouhé řeči Abrahamově stojí krátká odpověď Boží. Je však také možné, že svatopisec rozmluvu zkrátil, protože jeho krajané znali dopodrobna pořad, jakým se postupovalo.

Až dosud neměl patriarcha ani potuchy, s kým mluví.[10]) Nedokazuje to ani uctivé 'adónái, protože v původním textu bylo jistě

[4]) Döller (Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 45) a dávno před ním sv. Ambrož (De Abraham I, 5, 36; ML 14, 436): »Tres vidit, et unum Dominum appellavit, ipsius solius se servum fatetur. Deinde conversus ad duos, quos ministros arbitrabatur, etiam ipsis deferre gestit obsequium.«

[5]) Poklekl a čelem se dotkl místa, na kterém stáli (Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 79). To se činilo nejen Bohu (Gen. 24, 48), nýbrž i lidem (Gen. 42, 6 a 48, 12). Winckelerovi se zdály takové poklony směšnými a pravdě nepodobnými; máme však doklady i v úředních listinách tell-amarnských (Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 306).

[6]) LXX toto slovo nepřeložila, jakkoli je velice obyčejné. Snad to učinila s ohledem na Řeky, kteří neznali poměrů palestinských. Východní slušnost žádala, aby se nabídlo málo, ale dalo mnoho. Proto patriarcha sliboval skývu chleba a přichystal velkou hostinu (Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 71).

[7]) Kautzsch, Biblische Theologie des Alten Testamentes, Tubinky, 1911, 50 dokazoval, že první čtenáři Bible brali vše doslova, protože si Boha představovali úplně po lidsku; teprve později prý zmírnili vše na anthropomorfismus. Věděl v tu chvíli patriarcha, že mluví se samým Bohem?

[8]) Názorný příklad vypravuje Musil, Tajemná Amra, Praha, 1932, 42n.

[9]) Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 195.

[10]) Mezi exegety byl však odedávna spor, kdo se zjevil Abrahamovi: jedni tvrdili, že to byli jen tři andělé, druzí se rozhodli pro věčné Slovo v lidské podobě. Již sv. Augustin (De Scripturis sermo 7, 3; ML 38, 63) praví o podobném případě: »Magna quaestio est, nec temerarium habere debet affirmatorem, sed cautum inquisitorem.« Židovská exegese (Antiquit. 11, 2) hájila první možnost, křesťanská theologie spíše druhou (Justin, Dialog. cum Tryphon. 56; MG 6, 595; sv. Irenej, Adv. haereses 4, 7, 4; MG 7, 992; Tertullian, Adv. Marcionem 3, 9; ML 2, 361 a De carne Christi; ML 2, 809). Je však zajímavé, že největší bohoslovci mluví jen o andělech. Tak sv. Augustin (De civitate Dei 16, 29; ML 41, 508): »Deus apparuit Abrahae ad quercum Mambre in tribus viris, quos dubitandum non est angelos fuisse.« a podobně sv. Tomáš (I. qu. 51, art. 3, 5 m).

'adóní, kterého se užívalo také o lidech.[11]) Naopak byla by nabídka Abrahamova velikým pobloužením.[12])

Je zajímavé, že patriarcha nenabídl cizincům vína, jakkoli okolní krajina vinicemi oplývala (Num. 13, 24n.). Byl kočovníkem, který dodnes dává přednost pramenité vodě.[13]) Co následovalo, popisuje nám Bible slovy: »Abraham pospíšil do stanu a pravil Sáře: Rychle, směs tři míry jemné mouky a nadělej podpopelných chlebů. Sám pak běžel k stádu, vzal z něho mladé, velmi pěkné tele a dal je služebníku, který je rychle připravil. Poté vzal máslo, mléko a tele, jež byl uchystal, a předložil jim to; sám pak stál vedle nich pod stromem« (Gen. 18, 6—8).

Všechny zdánlivě veliké přípravy netrvaly ani hodinu; zato jejich popis podává svatopisec tak věrně, že se zdá, jako bychom čtli úryvek z Musilových cestopisů.[14]) Až dosud oznamuje Arab v ženském oddělení příchod nového hosta, protože povinností žen je napéci čerstvého chleba. Nikdy se nesmí nabídnouti hostu chléb včera pečený; bylo by to hrubé porušení pohostinství.[15]) Abraham poručil přichystati chléb podpopelný, protože se pokládá za nejchutnější. Jeho přípravu popisuje Musil[16]) takto: »Z těsta se uhněte jediný velký koláč, položí na horký popel a zahrne se rovněž horkým popelem, na němž se zanítí oheň. Jednou, dvakrát se obrátí, potom se s něho popel oklepe a zapeklé uhýlky z kůry se odstraní.«[17])

Mnohé překvapilo veliké množství spotřebované mouky. Podle nejnovějších badání měla jedna míra přes 12 litrů;[18]) vzala tedy Sára 36 litrů mouky. Divili se zbytečně. Zapomněli, že starověk nehleděl tak na jakost jídla, jako spíše na jeho množství;[19]) podobným pravidlem řídívají se dosud venkované.

[11]) 1. Sam. 26, 18 a 2. Sam. 1, 10. Sr. Köhler, Hebräische Gesprächsformen, Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 40 (1922), 36—46.

[12]) Příliš daleko zašel proto Schröder (Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 341), když napsal: »Nur schmählichste Verkennung des religiösen Standpunktes eines Abraham und voreilige Anziehung ausserbiblischen Analogien konnte das einzig von Gott gebräuchliche Adonai auf Kosten der hebräischen Grundschrift verflachen.«

[13]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 46.

[14]) Sr. také Löhr, Gastfreundschaft im Lande der Bibel, Palästinajahrbuch, II (1906), 52n.

[15]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 305.

[16]) Mezi Šammary, Praha, 1931, 305.

[17]) V hebr. originálu označil patriarcha mouku slovy »kemach soleth«. Holzinger (Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 153) viděl v nich dva druhy mouky, proto jedno z nich škrtal. Naproti tomu dokázal Dalman (Die Mehlarten im Alten Testamente, Alttest. Studien für Rudolf Kittel, Lipsko, 1913, 60—69), že spojení »kemach soleth« znamená nejjemnější mouku, v které nebylo přísad.

[18]) Přesně 12·14 litru. Sr. Benzinger, Hebräische Archäologie[2], Tubinky, 1907, 193.

[19]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 195 a Gen. 43, 34.

Usmrcování zvířat je dodnes na východě právem mužovým. Volbu zvířete vykonal patriarcha sám; obával se, aby služebník nevybral zvíře méně vhodné. Obyčejně se předkládá beránek nebo kůzle; jenom vzácným hostům se dávalo tele.[20]) »Máslo« není úplně správným překladem hebrejského slova chem'áh. Bylo to dobré, nesbírané mléko. Bývá nejčastěji kyselé. Dnešní Arabové je nazývají leben a rádi si na něm pochutnávají, protože zahání hlad i žízeň. Mívají je v stanu v koženém měchu.[21]) Kromě něho nabídl hostům i čerstvé mléko, které Bible nazývá cháláb. Nijak nepřekvapuje, že Abraham hostům přisluhoval; dělají to dodnes arabští šejkové.[22]) Ostatně starověk nespatřoval v takové práci nic pokořujícího. Homerští hrdinové připravují si sami jídlo a královská dcera Nausikaa pere s ostatními otrokyněmi.

Starší exegeté kladli si rádi otázku, jak mohl jísti Bůh a jeho duchovní průvodcové. Při odpovědi docházelo k prudkým sporům. Židovští spisovatelé jedení popírali; andělé jen »dělali, jako by jedli«.[23]) Svatý Efrem[24]) jedení připouštěl: »Comedentes insumpsisse cibos, manifestum est — etsi corporaliter non manducarent.« Lamy[25]) popíral, »quia vera et realis comestio importat sumptionem cibi convertibilis in substantiam comedentis« a dovolával se sv. Tomáše:[26]) »Haec autem (comestio) facta est in corpore assumpto adeoque non fuit vera et vitalis, sed exterius pro aspicientibus nihil a vitali comestione differebat.« Jak je vidět, je spor spíše jen o slova; ve věci samé není rozdílu. Vše záleží na tom, jaké tělo měl tehdy Bůh. Bylo-li jen zdánlivé, bylo i jedení zdánlivé; měl-li však tělo skutečné, mohl jísti doopravdy, i když jídla nepotřeboval. První možnost se mi zdá pravděpodobnější, protože si těžko představíme skutečné tělo bez vtělení.[27])

Po celou tu dobu se Sára v mužském oddělení stanu ani neukázala. Byla zabrána pečením chleba a přípravou pokrmů; také dobrý mrav žádal, aby se manželka před hosty ukrývala. Zato neodolala zvědavosti a za stanovou stěnou naslouchala, co si mužové vyprávěli. Bylo to tím snazší, poněvadž patriarcha posadil hosty na nejčestnější místo, které bývá dosud u stěny, oddělující prostor pro muže od ženského oddělení.[28])

Když bylo po hostině, tázal se Bůh: »Kde jest tvá manželka Sára?« (Gen. 18, 9.) Otázka byla úmyslná. Měla vzbuditi pozornost Sářinu, protože novinka, kterou chtěl pověděti, týkala se na

[20]) Sr. Luk. 15, 23.
[21]) Sr. Soudc. 5, 25 a Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 199.
[22]) Musil, Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 52.
[23]) Antiquit. 1, 11, 2; Filo, De Abraham 23, 116; Baba mezia 86 b.
[24]) Opera omnia latine, Řím, 1742, 166—167.
[25]) Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 80.
[26]) I. qu. 51, art. 3. ad 5.
[27]) Sr. také výrok Rafaelův, Tob. 12, 19.
[28]) Musil, Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 301.

prvním místě jí samé.[29]) Když Abraham odpověděl: »Hle, v stanu,« pravil Bůh: »Navrátím se k tobě za rok touto dobou[30]) a Sára, tvá manželka, bude míti syna.« (Gen. 18, 10.)

Sára se neovládla. Zasmála se a hlavou jí prolétla myšlenka: »Když jsem zestarala a když můj pán jest kmetem, budu vyhledávati rozkoše?« (Gen. 18, 12.) Prozrazení se báti nemusela, protože cizinec byl obrácen zády ke stěně, za kterou se skrývala (Gen. 18, 10 hebr.). Ale zmýlila se. Vševidoucí oko Boží pronikalo i hustou oponou a Pán se tázal Abrahama: »Proč se směje Sára a praví: Porodím skutečně já stařena? Zdaž jest Bohu co nesnadného? Jak jsem pravil, vrátím se k tobě za rok[31]) v tutéž dobu a Sára bude míti syna« (Gen. 18, 13—14).

Svatopisec prozradil nám v tu chvíli hlubokou znalost ženské povahy. Jakmile Sára viděla, že je prozrazena, zalekla se. Úplně zapomněla na svůj úkryt a zapřela: »Nesmála jsem se.« Boha přece neoklamala. Proto pravil: »Není tomu tak, smála ses.« (Gen. 18, 15.)

Starší exegeté opět si kladli rádi otázku, zdali se Sára provinila. Nesmíme o tom ani pochybovati; sám Bůh odsoudil její lživou výpověď. Spíše by nás zajímalo, jaké viny se dopustila. Nelhala úmyslně, její slova nebyla rozvážena. Výtka Boží měla však i pro ni hluboký význam. Vzpomněla si na tolikrát opakovanou výpověď Hospodinovu a v její duši se rodila víra, kterou neotřásl ani pohled na pokročilé stáří. Proto apoštol Pavel (Žid. 11, 11) ji vypočítává mezi vzory hrdinné víry.

Cizinci se rozloučili a odcházeli směrem k Sodomě. Jak bylo zvykem, patriarcha je vyprovázel. Cestou pravil Bůh sám k sobě: »Zdaž budu moci tajiti před Abrahamem, co hodlám učiniti, když přece vzroste v národ veliký, velice mohutný a když jím požehnáni býti mají všichni národové země? Vím, že přikáže svým synům a svému potomstvu, aby ostříhali cest Hospodinových a jednali podle práva a spravedlnosti, aby Hospodin pro Abrahama vyplnil všecko, co mu slíbil« (Gen. 18, 17—19).

Účel samomluvy byl velice důležitý. Bůh věděl dobře, co chce učiniti a nemusel se s patriarchou teprve raditi. Ale svou otázkou dosti jasně napověděl, jak veliký vliv má na Boha spravedlivá duše. Hospodin udává tři příčiny, proč nemůže svého kroku před patriarchou zatajiti: a) Abraham je důvěrným přítelem Božím (Jak. 2, 23) a před přáteli nemíváme tajností (Jan 15, 15); b) v jeho slí-

[29]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 201.

[30]) Hebr. slova ke'eth chajjáh jsou nejasná a dosud neznáme jejich přesného významu. Josef Flavius (Antiquit. 1, 19) a po něm Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 72) je vysvětlovali o době porodu; sr. naše »mateřský život«; jiní (Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 201 a Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 153) o roce. Dávám přednost druhému pojetí, poněvadž první výklad obsahuje nemilou tautologii.

[31]) Opět opravuji latinské »budete-li živi«, protože se nehodí do úst Božích.

beném potomku měla býti požehnána všechna pokolení světa, proto měl znáti i tresty těch, kteří budou z jeho požehnání vyloučeni; c) patriarcha jistě neopomine varovati důtklivě svoje potomky, aby si s Bohem nezahrávali a jeho smlouvu svědomitě zachovávali.[32])

Proto Bůh pokračoval: »Křik o Sodomských a Gomorrhitech se rozmnožil a jejich hříchy nabyly veliké tíže. Sestoupím, abych viděl, zdali hříchy jejich opravdu jsou příčinou křiku, který ke mně přišel, abych to zvěděl« (Gen. 18, 20—21).

Kam Abraham Boha provázel, Bible nepraví. Jediné ze slova »sestoupím« můžeme souditi, že stáli právě na nejvyšším bodě, odkud se již cesta svažovala k údolí sodomskému neb aspoň odkud bylo viděti zločinný kraj.[33]) Podle starobylé tradice, dochované sv. Jeronymem,[34]) slulo ono místo Kafarbarúka; většina[35]) je ztotožňuje s dnešním Beni-Naim, severovýchodně od Hebronu, Leží v pohoří judském opravdu nejvýše (951 m) a za jasného počasí viděti pěkně až k Sodomě.

Všimněme si ještě jednou slov Božích. Hříchy Sodomských volají k nebi hlasitě o pomstu. A Hospodin — po lidsku mluveno — jde se přesvědčiti, dostoupila-li jejich zloba opravdu takové výše. Písmo svaté nám nemohlo nijak krásněji znázorniti Boží dobrotu a milosrdenství.[36]) Bůh nejedná ukvapeně, právě naopak. Ani nevěří, že by taková zloba byla možná, proto se jde napřed přesvědčiti. Mimoděk vidíme, jak nerad sahá Bůh po trestech; hříchy ho musí jaksi donutiti.[37]) Snad ani netřeba zdůrazňovati, že celé vypravování je prostoupeno anthropomorfismy, jak ostatně upozornil již sv. Ambrož:[38]) »Non ignorabat Dominus peccata Sodomorum, sed propter te instruendum verba huiusmodi loquebatur, ut tu propius scruteris eorum commissa, in quos vindicandum arbitraris.«

Jak se zdá, odešli po těchto slovech oba průvodci směrem k Sodomě[39]) a patriarcha s Bohem osaměl. Nepochybujeme, že se mu v tuto chvíli již rozjasnilo a poznal, s kým mluví. Jak bylo tehdy zvykem, zkřížil ruce na prsou[40]) a jal se prositi za hříšná města. Celá rozmluva je velice důležitá a dává nám hluboko nahlédnouti do způsobu, jak řídí Bůh osudy lidstva. Prozrazuje nám především veliký význam, jaký mívá spravedlivý člověk pro celé okolí. Dobře napsal sv. Ambrož:[41]) »Unde discimus, quantus murus sit patriae

[32]) Sales, Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 130.
[33]) Kautzsch-Socin, Die Genesis², Freiburk, 1891, 33, pozn. 73.
[34]) Epist. 108, 11; ML 22, 886.
[35]) Hagen, Atlas biblicus, Paříž, 1907, tab. 18.
[36]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 82.
[37]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 351.
[38]) De Abraham I, 6, 47; ML 14, 439.
[39]) Hejčl, Bible česká, Praha, 1917, I, 74.
[40]) K tomuto způsobu prosby máme četné doklady na starých pečetích. Sr. Weber, Der alte Orient, Lipsko, 1920, 111n.
[41]) De Abraham, I, 6, 48; ML 14, 439.

vir justus, quemadmodum non debeamus invidere viris sanctis, nec temere derogare.« Není tedy pravda, že kláštery jsou zbytečné. Teprve na posledním soudu se dovíme, kolikrát zadržely trestající ruku Boží neb aspoň zmírnily prudkost jeho hněvu. Názorně vidíme velikou moc modlitby, ale také, jak lidské úsudky bývají často klamné a lživé. Jenom Bůh vidí každému do srdce. A ještě na jednu okolnost třeba upozorniti: jak s účinky modlitby rostla i odvaha patriarchova. S počátku ubíral jenom po pěti, později po desíti.[42])

Ale slyšme již zajímavý zápas lidského milosrdenství s trestající Boží spravedlností a z příkladu patriarchova učme se modlitbě (Gen. 18, 23—32):

Abraham přistoupil a pravil: »Zdali zahubíš spravedlivého s bezbožným? Bude-li v městě padesáte spravedlivých, zahynou společně? A neušetříš místa toho pro padesát spravedlivých, bude-li jich tolik v něm? Budiž daleko od tebe, abys tak jednal a usmrtil spravedlivého s bezbožným, aby spravedlivý byl na roveň postaven s bezbožným; to není tvé jednání; ty, jenž soudíš celou zem, nebudeš přece takto vykonávati soud.«

I řekl mu Hospodin: »Najdu-li v Sodomě mezi obyvatelstvem padesáte spravedlivých, odpustím pro ně celému městu.«

Ale patriarchovi se zdál počet padesáti přece jen veliký, proto pokračoval: »Poněvadž jsem již jednou začal, budu mluviti dále k svému Pánu, ačkoli jsem prach a popel. Což, bude-li spravedlivých padesáte bez pěti? Zničíš proto, že spravedlivých bude jen čtyřicet pět, celé město?«

»Nezničím, naleznu-li jich tam čtyřicet pět.«

»Co učiníš, bude-li jich tam nalezeno čtyřicet?«

»Pro těch čtyřicet nebudu bíti.«

»Nehněvej se, prosím, Pane, budu-li dále mluviti. Což, bude-li jich tam nalezeno třicet?«

»Neučiním tak, naleznu-li jich tam třicet.«

»Poněvadž jsem jednou začal, budu mluviti dále k svému Pánu. Což, bude-li jich tam nalezeno dvacet?«

»Nebudu usmrcovati pro těch dvacet.«

»Prosím, nehněvej se, Hospodine, budu-li ještě jednou mluviti. Což, bude-li jich tam nalezeno deset?«

»Nebudu vyhlazovati pro deset.«

Již mnoho duší se pozastavilo nad způsobem, jakým se modlil Abraham, a jeho smlouvání se jim zdálo Boha nedůstojným. Výsledek dokázal, že neměli pravdu. Mimoděk vzpomínám na podobnou událost ze života bl. Gemmy Galgani:

Kdysi byla u vytržení a prosila Spasitele za obrácení jednoho hříšníka. Pravila: »Je to tvé dítě a tvůj bratr! Zachraň ho, Ježíši!« Ale Spasitel byl odhodlán hříšníka potrestati. Světice se nedala zmásti a pokračovala: »Proč mne nechceš, můj Ježíši, dnes vysly-

[42]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 205.

šeti? Pro jedinou duši jsi tolik vytrpěl a tuto bys zavrhl? Buď, Ježíši, milosrdný a neříkej: ne. V tvých ústech, v ústech milosrdenství, zní to slovo velice špatně, ty je nesmíš vysloviti.«

Prosila marně. Místo odpovědi počal jí Spasitel vypočítávati děsné hříchy, kterých se nevděčník dopustil. Skoro se zdálo, že jejich tíže sráží světici k zemi a odnímá jí naději na vítězství. Ale nepoddala se a pravila: »Vím dobře, můj Ježíši, že tě urazil těžce. Ale já byla ještě horší a přece jsi mi odpustil. Uznávám, že nezasluhuji, aby mne vyslyšel. Proto ti připomínám jinou orodovnici tvou Matičku. Jdi jenom a řekni své Matičce také: ne! To jí jistě neřekneš.«

Poslední slova rozhodla. Světice byla vyslyšena a jásavě zvolala: »Je zachráněn! Je zachráněn!« Po chvíli zaklepal někdo u dveří klášterních a prosil o rozmluvu s P. Germánem. Byl to opravdu muž, za kterého se světice právě modlila. Se slzami v očích se vrhl k nohám knězovým a prosil o svatou zpověď.[43])

Dále Abraham neprosil. Byl pevně přesvědčen, že se tolik spravedlivých v lidnaté Sodomě přece najde; vždyť jenom Lotova rodina se skládala ze čtyř členů. Proto se vrátil do svého stanu, ale pokoje přece neměl a nejistota mu nedala spáti. Časně zrána pospíšil znovu na Beni-Naim a jeho zraku se naskytl strašlivý pohled. Úrodný kraj, v kterém bylo Pětiměstí, byl zničen a k nebi se valil hustý dým (Gen. 19, 27—28). To hořely četné asfaltové studnice, kterými bylo údolí prostoupeno a které obsahovaly též mnoho petroleje. V celém okolí je také dosti síry. Původ katastrofy vysvětluje pěkně Heinisch.[44]) Podle všech známek zachvátilo kraj zemětřesení, jakých bývá tolik v Svaté zemi. Ještě v červenci r. 1927 zahynulo jím na sta lidí. Otřesy půdy odkryly snad ještě nová ložiska asfaltu a síry nebo uvolnily plyny snadno zápalné. Povstal požár, který zničil celou krajinu.

12. U Abimelecha.

(Gen. 20, 1—18.)

Neobyčejná katastrofa, spojená se zemětřesením, nezůstala bez pronikavých vlivů klimatických. Nastalo sucho a pastvy bylo poskrovnu. I sama záhuba kvetoucích měst učinila na patriarchu hluboký dojem. Aby se vyhnul trapným vzpomínkám, táhl se svými stády k jihu. Prošel palestinským Negebem, který mu poskytl jen málo obživy;[1]) meškal nějaký čas na poušti východně od Ain Kadišu[2]) a obrátil se znova k severu. Tak dospěl až do Gerary. Jsou

[43]) Schlegel, Leben der Dienerin Gottes Gemma Galgani, Saarlouis, 1912, 83n.

[44]) Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 249.

[1]) Jeho vyprahlost bývala příslovím. Sr. Jos. 15, 19 a Soudc. 1, 15.

[2]) O jeho poloze jsem se zmínil při jiné příležitosti.

to pravděpodobně dnešní zříceniny Fáre, na levém břehu hlubokého údolí Šellále, asi 25 km západně od Bersaby.[3]) Ovládala dvě důležité obchodní cesty: z Gazy do Egypta a z Gazy do přístavu Ailatského.[4]) Okolní krajina je dodnes dosti úrodná a poskytuje dobrou pastvu, je-li jen dosti deště.[5])

Při této příležitosti vypravuje Bible událost, která se však stala mnohem dříve; pravděpodobně hned při cestě do Egypta.[6]) Svatopisec ji položil teprve na toto místo z několika důvodů: chtěl vyložiti, proč cizí panovník nebránil patriarchovi, aby pásl v jeho území. Čtěte jen Musilovy cestopisy[7]) a přesvědčíte se, jak žárlivě střeží dosud arabské kmeny toto právo a kolik krve bylo již prolito v bojích o lepší pastvu. Mimo to chtěl svatopisec připraviti čtenáře na slavnou smlouvu, jakou brzy oba mužové uzavřeli. Bez episody se Sárou bychom si Abimelechovu povolnost nikdy nevyložili.

Cestou do Egypta[8]) zastavil se patriarcha i v Geraře, ale pokoje neměl. Sára byla ještě krásná a vzpomínka na bojovné a bezohledné Kananejce kalila mu radost. Proto se smluvili, že se před cizími návštěvníky budou prohlašovati za bratra a sestru. Bylo-li takové jednání správné, pověděl jsem již jinde.

Předtucha patriarchova se brzy splnila. Kdysi navštívil Abra-

[3]) Musil, V roklích edomských, Praha, 1932, 248.

[4]) Jiní ztotožňují Geraru se zříceninami Umm Džerár, jen asi 10 km jihovýchodně od Gazy. Tak Hagen (Lexicon biblicum, Paříž, 1907, II, 400) a Hejčl (Bible česká, Praha, 1917, I, 59). Abel (Journal of Palestine Oriental Survey, IV, 113) a Dhorme (Revue biblique, 1931, 515) myslí na Tell eš-Šeri'a. Těžko rozhodnouti, kdo má pravdu; snad teprve nové vykopávky vnesou do záhady trochu světla.

[5]) Voltaire (Du Clot, La sainte Bible vengée, Lyon, 1816, II, 206) hleděl svým obvyklým způsobem biblické údaje zesměšniti: »On voit un Roi dans Gérare, désert horrible, où depuis ce temps-là il n'y a eu aucune habitation.« Dnes máme pro podobné výpady jen útrpný úsměv. Gemoll (Grundsteine zur Geschichte Israels, Lipsko, 1911, 29) přenesl uloupení Sáry do Sichemu, protože se jeden z tamních králů nazýval také Abimelech (Soudc. 9, 1). Stejným právem mohl je klásti do Týru, protože i tam známe krále téhož jména. Sr. Prášek, Dějiny starověkých národů východních, Praha, II, 229.

[6]) Většina badatelů se rozhodla pro pouhou reminiscenci (Hummelauer, Comment. in librum Genesis, Paříž, 1895, 421 a Hejčl, Bible česká, Praha, 1917, I, 78). Biblický pořad hájí na př. Šanda (Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 13) — ale nikdo neodpovídá na velikou obtíž: Bible předpokládá delší pobyt v domě Abimelechově; také cesta z Hebronu do Ain Kadišu a zpět zabrala několik týdnů. Jak je možné, že ani král ani bystré oko ostatních žen nepozorovalo na Sáře její mateřství?

[7]) Na př. Mezi Šammary, Praha, 1931, 384n.

[8]) Racionaliste se domnívali, že se obě zprávy (únos v Egyptě a únos v Geraře) týkají téže události, kterou však různé prameny vypravovaly poněkud jinak (Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 158 a Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 220); většina exegetů hájí dvojitý únos a jen toto stanovisko je možné. Právem se diví Šanda (Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 50), proč by se takové bezpráví nemohlo státi dvakrát. Únos je dosud velice oblíbeným prostředkem na Východě. (Sr. Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 371.)

hama také gerarský král Abimelech[9]) a zkušenému patriarchovi neušlo, že Sára naň učinila veliký dojem. Neklamal se; netrvalo to dlouho a manželka Abrahamova byla unesena do královského harému. Ale tentokráte zakročil sám Bůh.

Abimelech vážně onemocněl[10]) a v královském domě přestala plodnost, které si na východě dosud tolik váží. Abimelech se marně těšil na dítě, ani jeho otrokyně nerodily. Až dosud netušil, odkud taková pohroma. Snad se tázal i lékařů, ale také jejich rady se ukázaly planými. Proto je možné, že obětoval i Bohu a Bůh promluvil — ale jinak, než král očekával. Zjevil se v noci Abimelechovi[11]) a pravil: »Hle, zemřeš pro ženu, kterou jsi dal unésti, neboť má muže« (Gen. 20, 3).

Snadno si představíme úžas Abimelechův; snad se dokonce obával, že trest ho stihne ještě na lůžku[12]) a dnešní objevy nám jeho bázeň ještě lépe odůvodňují. Babylonský zákoník Hammurabiův[13]) trestal cizoložství smrtí právě tak jako zákony asyrské.[14]) Proto se bránil: »Pane, usmrtíš národ nic nevědoucí a spravedlivý?[15]) Vždyť on sám řekl: Je to má sestra, a ona také řekla: Je to můj bratr. V prostotě srdce svého a v čistotě rukou svých jsem to učinil.« (Gen. 20, 4—5.)

Někteří exegeté[16]) se pozastavovali nad zmínkou o národě; proto navrhovali různé opravy. Jistě neprávem. Podle tehdejších názorů bylo možno potrestati krále neštěstím národa, jemuž vládl,[17]) nebo též naopak. Ostatně, jak dokázal Eerdmans,[18]) znamenalo slovo gój i jednotlivého neizraelitu. Král nechtěl říci, že by neměl žádného hříchu; popíral jen úmysl spáchati cizoložství. Sám únos svobodné dívky nepokládá se na východě dosud za nic nedovoleného.[19])

[9]) Jak se zdá, vlastního jména králova neznáme; Abimelech (můj otec byl králem) bylo podle všeho obecným názvem tamějších panovníků. Sr. egyptské farao neb ethiopské »aba nagáši« (královský otec). Lagrange (Études sur les religions sémitiques[2], Paříž, 1905, 102), Thomson (The Land and the Book, Londýn, 1905, 560) a Šanda (Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 50). To plyne ještě z jiné úvahy: 1. Král. 21, 11 sluje getský král Achis, ale v žalmu 33, 1 se nazývá tentýž muž Abimelech. Je však možné, že bylo kdysi osobním jménem vynikajícího člena rodiny a teprve časem skleslo na jméno obecné.

[10]) Sr. Gen. 20, 17.

[11]) Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 217) z toho dokazuje, že král uctíval pravého Boha. Neodvažuji se to ani tvrditi, ani popírati.

[12]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 221.

[13]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 37.

[14]) Scheil, Recueil de lois Assyriens, Paříž, 1921, str. 15, 17.

[15]) I pohanům bylo manželství čímsi posvátným; oč hlouběji stojí dnes mnozí křesťané!

[16]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 83.

[17]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 223 a 2. Král. 24, 13.

[18]) Alttestamentliche Studien, 1908, I, 41.

[19]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 370n.

Omluva králova byla v podstatě správná, proto ji Bůh uznal. Že však čest Sářina nebyla poskvrněna, nebylo zásluhou Abimelechovou. Proto Hospodin pravil: »Vím také, že jsi tak učinil v prostotě srdce; proto jsem tě chránil, abys proti mně nehřešil; a proto jsem nedopustil, aby ses jí dotkl. Nyní tedy vrať ženu jejímu muži, neboť je prorokem. Bude se za tebe modliti a živ budeš; jestliže ji však nevrátíš, věz, že smrtí zemřeš ty i všecko, což tvého.« (Gen. 20, 6—7.)

Abrahama jmenuje Bůh prorokem v prvotním smyslu slova: nepředpovídal budoucnost, nýbrž mluvil jménem Božím, protože hlásal jeho zjevení; přímluva takového muže je vskutku Bohu milá a vyprosí snadno odpuštění.[20]) Gunkel[21]) se pozastavoval nad morálkou dvacáté kapitoly Genese: Bůh zná nevinu Abimelechovu a přece mu hrozí smrtí; Abraham zavinil svou neupřímností nebezpečí manželčino a má se přimlouvati za krále, který stál mravně vysoko nad ním. Divil se zbytečně, protože obě námitky staví na nesprávných předpokladech. Jak plyne z verše sedmého, hrozil Bůh smrtí jen podmínečně: nebude-li Sára vrácena zákonitému manželu. Bůh ani slovem nenaznačil, že by pokládal patriarchu za dokonalejšího; byl však nositelem zjevení, z jeho rodu měl vzejíti slíbený Vykupitel, proto chtěl zabrániti, aby se mu Abimelech nemstil za pokoření, jehož se mu dostalo.

Účinek slov Božích byl pro Abimelecha zdrcující. Ještě za ranního šera svolal všechny své služebníky a vypravoval, co se mu v noci přihodilo (Gen. 20, 8). Byli jeho povolným nástrojem při únosu, proto měli první zvěděti, čeho se dopustili. Jeho řeč vyvolala hluboký dojem a naplnila všechny bázní před Bohem Abrahamovým. Aby král dokázal svoji dobrou vůli, poslal hned pro patriarchu. Přátelsky, ale důtklivě vytkl mu bezpráví, jehož se na nich dopustil: »Co jsi nám to učinil? Čím jsme se proti tobě provinili, že jsi na mne a na mé království uvedl tak veliké provinění? Čeho jsi neměl učiniti, učinil jsi nám« (Gen. 20, 9).

Král mluvil před celým dvorem, aby se ospravedlnil. Rádi věříme, že se mu hlas chvěl pohnutím, když vzpomněl, v jakém byl nebezpečí. Ale patriarcha neodpovídal; králova slova byla až příliš pravdivá a výtky zasloužené. Lháti nechtěl a udati pravou příčinu se obával. Abimelech tušil, že patriarcha doslechl asi nějaké pomluvy, které ho svedly k takovému kroku. Proto se tázal znova: »Co ses dověděl, že jsi to učinil?« (Gen. 20, 10.)[22]) Abraham odpověděl: »Myslil jsem si: Snad není na tomto místě bázně Boží; zabijí mne tedy pro moji ženu; ostatně však vskutku také jest mou sestrou, dcerou mého otce, ne však dcerou mé matky, a já jsem ji pojal za manželku. Když však Bůh mi kázal blouditi daleko od

[20]) Num. 11, 2 a 20, 6. Sr. Pfeiffer, Abraham als Prophet Jehovas, Lipsko, 1907.

[21]) Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 222.

[22]) Tak Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 256.

domu otce mého,[23]) řekl jsem jí: Tuto službu milosrdenství mi prokaž: kamkoli přijdeme, všude říkej, že jsem tvůj bratr.« (Gen. 20, 11—13.)

Důvod Abrahamův známe již z episody v Egyptě; tu však přidává patriarcha novou podrobnost, kterou chtěl vzbuditi útrpnost u svých posluchačů a připomenouti jim svoji osamocenost. My v Evropě ani nechápeme, co znamená pro Východ'ana kmenová příbuznost a pokrevenství. Proto dívka, která se zapomněla, končívá obyčejně sebevraždou. »Příbuzenstvo nemůže a nesmí strpěti svobodného děvčete, které se stalo matkou. Její dítě by nenáleželo do jejího příbuzenstva,[24]) a poněvadž by nebylo otcem uznáno, nenáleželo by do žádného příbuzenstva a stálo by v čeledi jako cizí člen bez ochrany, bez pomoci. Takové postavení se však příčí našim zvykům a obyčejům, proto nedovolíme, aby vzniklo.« A narodí-li se přece takové dítě, hledí se ho kmen zbaviti i násilně. Arab Samhán odůvodňoval Musilovi takový krok slovy: »Dítě na živu zůstati nemůže, poněvadž by bylo bez příbuzenstva.«[25])

Patriarchova zmínka o trapné opuštěnosti krále velice dojala a všemožně hleděl napraviti bezpráví, kterého se dopustil. Dal Abrahamovi četné dary, sám je cenil na tisíc šiklů.[26]) Největší položku tvořil skot a brav, který býval celkem velice drahý. Za jediný kus hovězího dobytka se platívalo až 20 šiklů; otrok a otrokyně stáli ještě více.[27]) Svůj dar provázel slovy: »Země jest vám volná, přebývej, kdekoli se ti líbí.« (Gen. 20, 15.) Tím mu dal důležité právo pásti po celém jeho území a užívati bezplatně královských studnic.

Potom kázal přivésti Sáru, vrátil ji patriarchovi a pravil — ne bez jakési ironie:[28]) »Hle, tisíc stříbrných[29]) dal jsem tvému bratru. Ten mi zaslepil[30]) oči ve všem, co se ti přihodilo. Ale také ty toho nechej,[31]) ať jsi kdekoli, a vezmi si z toho poučení!« (Gen. 20, 16.)

Potom prosil patriarcha Boha a ten odvrátil trestající metlu od dvora králova (Gen. 20, 17—18). To bylo také důvodem, proč nikdo nebránil Abrahamovi, aby pásl stáda v území gerarském.

[23]) Tak podle textu původního. Vulgata smysl poněkud oslabila.

[24]) Protože rozhoduje jen otec dítěte.

[25]) Musil, V roklích edomských, Praha, 1929, 241.

[26]) Tak Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 220 a Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 85.

[27]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 72—73.

[28]) Vulgata překládá následující verše poněkud jinak, ani starší exegeté jim úplně nerozuměli. Proto dávám přednost překladu Ehrlichovu (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 85).

[29]) Del Rio (Pharus sacrae sapientiae, Lyon, 1608, 297), Gunkel (Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 224) a Heinisch (Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 257) se domnívali, že je to nový dar; většina vidí v slovech cenu darovaných zvířat a otroků.

[30]) Neupřímnou výpovědí.

[31]) Nevydávej se za jeho sestru.

13. Narození Izákovo.

(Gen. 21, 1—21.)

Abraham nezůstal v Geraře dlouho; přítomnost Sáry nebyla milá Abimelechovi, protože mu stále připomínala jeho provinění. Proto se patriarcha vracel k jihu, až dospěl k pozdější Bersabě.

Asi před rokem slíbil Bůh, že znova navštíví stan patriarchův (Gen. 18, 10). Nepřišel osobně, jeho slova byla jen obrazem velikého dobrodiní, které chystal těžce zkoušené rodině (sr. Luk. 1, 78). V stém roce narodil se konečně Abrahamovi tolikrát slibovaný potomek a patriarcha jistě odměnil bohatě posla, který mu o tom přinášel radostnou zprávu.[1])

Osmého dne obřezal hošíka a dal mu jméno Izák (Gen. 21, 3), jak předpověděl Hospodin (Gen. 18, 19). Je možné, že sousedé byli nezvyklým jménem překvapeni, ale Sára je odůvodnila slovy: »Radostný úsměv mi způsobil Bůh; každý, kdo to uslyší, bude se se mnou radostně usmívati« (Gen. 21, 6). V moderní době pokusili se četní exegeté dáti slovům jiný význam; proto překládali: »bude o tom vtipkovati.«[2]) Výklad ten je nemožný gramaticky i věcně. V takovém významu bývá hebrejské sloveso spojeno s předložkou בְּ [3]) Proto Sára děkuje Bohu za dobrodiní, jež jí prokázal (Gen. 21, 7). Narození dítěte v tak vysokém stáří bylo zázrakem a nikdo se mu nesmál v národě, který si tak velice vážil důstojnosti mateřské a četného potomstva.[4])

Až dosud dává u Arabů jméno velice často matka; mnohdy je bere z nepatrných okolností, které porod provázely.[5]) Jakási matka byla právě rozmrzelá, protože ji muž hrdě odbyl; nazvala dítě Za'al (mrzutost). Jiná vytrpěla těžké bolesti, proto dala dítěti jméno 'Asír (těžce narozený). Jindy právě pršelo, proto dostal synáček jméno Má es-samá (voda s nebe); jiná konečně zahlédla při porodu vlka, proto nazvala dítě Díb (vlk).

Sára vděčně uznávala veliké dobrodiní, jehož se jí dostalo; svoji mateřskou radost vložila do krátké básničky:[6])

»Kdo by se byl odvážil zvěstovat[7]) Abrahamovi,
že Sára kojí děti!
A přece jsem porodila syna
v jeho velikém stáří.« (Gen. 21, 7.)

[1]) Sr. Jer. 20, 15 a Job 3, 2.

[2]) Na př. Knobel (Die Genesis erklärt², Lipsko, 1860), Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 87) a König (Die Genesis, Gütersloh, 1919, 527).

[3]) Sr. Gen. 39, 14. 17. Sára užívá předložky le.

[4]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1930, 258.

[5]) Musil, Die Kultur, 1910, 8.

[6]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 223.

[7]) V původním textu básnické millel místo prosaického dibber. Jak dovedou prostí Arabové odvažovati básnický význam slov, sr. Musil, V posvátném Hedžázu, Praha, 1929, 165.

Svatý Ambrož[8]) chválí Sáru, že dítě sama kojila;[9]) ani tehdy nebylo to již pravidlem v bohatších rodinách.[10]) Kojilo se nestejně dlouho, obyčejně dvě až tři léta.[11])

Když byl hoch odstaven, uspořádal patriarcha hody, jak je dosud zvykem, a rádi věříme, že při nich nešetřil (Gen. 21, 8). V té době bývají palestinské děti již hodně vyspělé. Zajímavý doklad vypravuje Hashagen:[12]) »Při vykopávkách v Tell el-Mutesilu napomenul evropský dozorce najatou dělnici, aby pracovala pilněji. Toho si všiml tříletý synáček, který odpočíval vedle v košíku, a pravil: „Maminko, mám tomu pánovi prokázati milosrdenství?“[13]) Bylo viděti, že matku těší odvaha dítěte; proto se tázala: „Koho tím myslíš?“ A hošík odpověděl: „Toho pána s miskou na hlavě.“ Narážel na korkový klobouk, jaký se nosí proti úpalu slunečnímu.«

Také v rodině patriarchově bývalo slunno, ale brzy se počaly stahovati zlověstné mraky. Chystala se bouře, která skončila zapuzením Hagary a syna Ismaele. Její průběh není nám dosud úplně jasný, protože rozhodující slovo (meṣachéq, Vulgata ludentem, Gen. 21, 9) připouští několik výkladů.

Jeremias[14]) prohlásil slovo meṣachéq za pozdější glosu nějakého čtenáře, kterému se zdála nenávist Sářina málo odůvodněná. Výklad je kriticky nemožný, protože toto slovo nacházíme ve všech textech a překladech. Právě tak málo je pravděpodobná myšlenka Kittelova.[15]) V eleusinských mysteriích vystupoval také hoch Dionysius, který trpce pykal za svoji hru.[16]) Kittel pokládá za možné, že hra Ismaelova je jen jakýmsi ohlasem tohoto mythu. Tvrditi se to neodvažuje, protože časové rozdíly jsou příliš veliké.

Aben-Ezra vyslovil první domněnku, že příčinou nevraživosti byla hra Ismaelova, která se patriarchovi velice líbila.[17]) Snad prý ji prováděl při samé hostině.[18]) V čem hra záležela, nevíme; mů-

[8]) De Abraham I, 7, 63; ML 14, 444: »Haec enim matrum gratia, hic honos, quo filios propriis commendent viribus.«

[9]) Také moderní lékaři dokazují velikou důležitost mateřské laktace. Sr. Rádce duchovní XXV, 57n. a Zeitschrift für kathol. Theologie 1917, 582 a 1925, 129.

[10]) Kohler-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1909, III, 13 uvádějí smlouvu s jakousi kojnou asi z doby patriarchovy.

[11]) Sr. 2. Par. 31, 16 a 2. Mach. 7, 27. Zschokke, Religiöse, soziale und häusliche Verhältnisse des Orientes, Vídeň, 1876, 76.

[12]) Ausgrabungen und Entdeckungen von R. A. Stewart Macalister, Wismar, 1907, 20.

[13]) Eufemismus místo: prokleti ho.

[14]) Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 295, pozn. 1.

[15]) Zeitschrift für alttest. Wissenschaft 40 (1922) 155.

[16]) Kern, Orpheus, 1920, 54n.

[17]) Totéž tvrdil Knobel, Die Genesis erklärt[2], Lipsko, 1860 a nejnověji Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 88.

[18]) Tak na př. sv. Efrem (Opera omnia latine, Řím, 1742, I, 75): »Die ablactationis Abraham solemne epulum instituit, qua occasione Ismael ludens cum Isaac Saram vehementer offendit.«

žeme-li souditi z dnešních arabských obyčejů,[19]) byla to střelba z luku nebo metání prakem malých kamínků. Výkony východních prakovníků bývají obdivuhodné. Kniha Soudců (20, 16) chválí Benjaminovce, že zasáhli prakem i vlas. Musil[20]) viděl osmiletého chlapce, který srazil holuba ze vzdálenosti třiceti kroků. Stoupenci této myšlenky odvolávají se rádi na dnešní hebrejský text, který vynechává slova: »s jejím synem Izákem«; nemá jich ani chaldejská parafráze ani překlad arabský a syrský. Tu by však byla žárlivost Sářina zrovna nepochopitelná. Nikdo se přece nemohl diviti, že šestnáctiletý Ismael dovedl více než tříletý Izák, a Bůh by byl dal sotva za pravdu Sáře (Gen. 21, 12), když žádala propuštění Ismaele. Důvod byl jistě hlubší a vážnější.

Novější exegeté viděli v slově tom eufemismus, kterým zastřela Bible nemravné sklony Ismaelovy. Z četných stoupenců jmenuji aspoň Wincklera,[21]) Jeremiase[22]) a Döllera.[23]) Je pravda, že takové zločiny nebyly právě zvláštností; proto § 20 asyrského zákoníku[24]) ustanovoval: »Kdo poskvrnil nemravně svého druha, bude napřed vyšetřován; usvědčí-li ho ze skutku, učiní jej eunuchem.« Je také pravda, že hebrejské slovo ṣáchaq značívá pohlavní výstřednosti (Ex. 32, 6) nebo též něžnosti, jaké bývají mezi manžely (Gen. 26, 8) — avšak zde nemáme opravdu důvodu, abychom podezřívali Ismaele z takových hanebností, a svatopisec byl by se jistě vyslovil určitěji.[25]) Správnou stopu nám ukazuje sv. Pavel (Gal. 4, 29), když píše: »A jako tehdy ten, který se narodil podle těla (Ismael), pronásledoval toho, který se narodil podle ducha (Izáka), tak se děje i nyní.« V tomto světle můžeme si vše dobře představiti.

Podle platného zákona měl býti Ismael jedenkráte dědicem rozsáhlého majetku Abrahamova. K tomu bylo jen třeba, aby ho patriarcha uznal veřejně za svého syna. Narozením Izákovým byl v svých rozpočtech velice zklamán. Nebude-li uznán za syna, dostane jen jakýsi dar; bude-li uznán,[26]) měli dostati oba synové stejně, ale Izák měl právo vybrati si napřed polovinu, která se mu více zamlouvala. Tento nečekaný obrat měl ovšem dalekosáhlé důsledky. Sářina láska k Ismaelovi ochladla[27]) a mezi oběma hochy nastalo jakési napětí. Ani matky nebyly bez viny, protože si každá

[19]) Musil, Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 21.
[20]) Za Mrtvým mořem, Praha, 1931, 400.
[21]) Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1902, III, 416.
[22]) Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 314.
[23]) Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 17.
[24]) Scheil, Recueil des lois Assyriennes, Paříž, 1921, 23.
[25]) Sr. Gen. 19, 5 a 37, 2.
[26]) Podle § 170 (Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 49): »Řekl-li manžel za svého živobytí k dětem, které mu porodila služka, „moje děti" a potom zemřel smrtí přirozenou, budou děti manželčiny děditi stejným dílem s dětmi služky — avšak prvorozený syn manželčin smí si svůj podíl napřed vyvoliti.«
[27]) Josef Flavius, Antiquit. 1, 21.

přála míti svého syna dědicem patriarchovým. V takové náladě stačila maličkost, aby nepřátelství propuklo veřejně. Příležitost se naskytla brzy.

Sára kdysi zpozorovala, že si Ismael tropí posměch z malého Izáka[28]) a dělá potupné narážky na jeho jméno.[29]) Snad se pohrdlivě vyslovil, že si toto batolátko má jedenkráte voliti lepší část dědictví,[30]) dost možná, že Izákovi i tělesně ublížil.[31]) Jak to již bývá, vložily se do sporu i matky a došlo k prudké slovní přestřelce.

Patriarcha nebyl asi právě doma. Jakmile se vrátil, přišla k němu rozhněvaná Sára a podrážděně žádala: »Vyžeň tuto služku i jejího syna; neboť nesmí býti dědicem syn služky se synem mým Izákem« (Gen. 21, 10).

Krátká slova, ale prozrazují nám více než dlouhé. komentáře. V zlosti Sára matku ani nejmenuje; je jí jen služkou.[32]) Křivda způsobená jejímu dítěti není hlavním důvodem; proto se o ní ani nezmiňuje. Nikdy však nestrpí, aby se její syn dělil o dědictví s Ismaelem. Proto žádá, aby patriarcha daroval ještě za svého života svobodu Hagaře i jejímu synu. Platil by tu pro ně § 171 babylonského zákoníku: »Neuznal-li otec děti narozené z takové služky za svoje potomky, jsou z jeho dědictví vyloučeny. Budou však svobodné, jestliže jim otec svobodu daruje.«[33]) Sára se ovšem netajila, že »dobrodiní« zákona má býti citelným trestem pro Hagaru i Ismaele.[34])

Žádost manželčina zranila hluboce otcovské srdce patriarchovo. Zdá se, že opravdu pomýšlel prohlásiti také Ismaele za svého syna a dáti mu polovinu dědictví. Ostatně i pohanský zákon krále Hammurabiho[35]) žádal, aby se dítěti po prvé odpustilo; teprve po druhém pádu smělo býti zapuzeno. Je pravda, Abraham dosud Ismaele za syna neprohlásil, proto se nemohl dovolávati proti Sáře zmí-

[28]) Schöpfer, Geschichte des Alten Testamentes[6], Mnichov, 1923, 180.

[29]) Allgeier (Ueber Doppelberichte in der Genesis, Freiburk, 1911, 50) se domnívá, že právě proto užil svatopisec téhož slovesa, od kterého bylo utvořeno i jméno Izákovo.

[30]) Keil, Kommentar über die Bücher Mose's[3], Lipsko, 1878, I, 207.

[31]) Tak Berešít rabba 53, 15.

[32]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 228.

[33]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 50.

[34]) Již sv. Pavel (Gal. 4, 22—31) nás upozornil, že celé vypravování mělo také ráz předobrazný. V obou matkách byly symbolisovány oba zákony, v jejich potomcích osudy synagogy a církve Kristovy. Pěkně rozvádí tuto myšlenku Schöpfer (Geschichte des Alten Testamentes[6], Mnichov, 1923, 181—182): 1. Hagar byla jen služkou, proto rodila sluhy; Sára byla paní, její dítě se zrodilo ke svobodě. Základním znakem Starého zákona byla bázeň, po Kristu vládne svoboda dítek Božích. — 2. Ismael se narodil z plodné Hagary, proto byl potomkem přirozeným (secundum carnem), Izák byl dítkem Božího zázraku a pěkně předobrazoval duchovní zrození na křtu svatém. — 3. Ismael pronásledoval Izáka, židé církev. — 4. Hagar byla zapuzena, příchodem Kristovým přestal Starý zákon.

[35]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 49.

něného zákona[36]) a nedopustil by se žádné křivdy, kdyby dal Ismaelovi svobodu. Ale byl přece jen otcem a miloval ho stejně jako Izáka, protože oběma slíbil Bůh hojné požehnání. Rozhodovaly také důvody praktické. Izák byl dosud dítětem, Ismael dorůstal a mohl stařičkého otce vydatně podporovati. Sotva si však vzpomněl, že Bůh trestá nedůvěru, o jaké jsme čtli v 16. kapitole.

Následující noci Abraham nespal. Rozum žádal, aby se podrobil, chce-li zachovati domácí klid, srdce se bouřilo při pouhé vzpomínce na takovou možnost. I v této duševní tísni přispěl mu Bůh. Zjevil se patriarchovi a pravil: »Nepovažuj to se zřetelem na svého syna a k vůli své služebné za věc krutou; ve všem, co ti Sára praví, poslechni jejího hlasu, neboť podle Izáka bude se nazývati tvé potomstvo. Avšak i ze syna otrokyně učiním veliký národ, poněvadž je tvým potomkem« (Gen. 21, 12—13).

Zajímavé jsou oba důvody, pro které má patriarcha poslechnouti. Pravým nositelem jména Abrahamova a dědicem jeho světového poslání bude Izák. Jediné na něho se vztahovaly slavné sliby, které Bůh tolikráte opakoval, a smlouva, kterou spolu uzavřeli. Jenom potomci Izákovi ovládnou zemi kananejskou. Ismael proto nezahyne, odejde-li z domu patriarchova. Bude předkem velikého národa, ale jeho osudy budou se bráti po vůli Boží docela jiným směrem. Proto nemůže zůstati v stanu Abrahamově.

Jeden důvod Bůh zamlčel, aby neumenšil oběti Abrahamovy: propuštění Ismaele bylo novou zkouškou pro jeho víru v Boží přislíbení. Měl se vzdáti všeho a spoléhati na malé dítě, které teprve vyrůstalo — ale stařičký otec nezakolísal. Co následovalo, popisuje nám Bible slovy: »Vstal tedy Abraham ráno, vzal chléb a měch vody, vložil to na její rámě, dal jí chlapce[37]) a propustil je« (Gen. 21, 14). Díváme-li se na tuto krátkou zprávu očima evropského pozorovatele, neubráníme se tísnivému dojmu. Zdá se nám, že Abraham měl býti přece jen velkomyslnější k ženě, která mu darovala toužebně čekaného syna. Proto se ani nedivíme, že Voltaire pronesl o patriarchovi zdrcující kritiku: »Není to kruté odbýti vlastního syna a jeho matku kouskem chleba, když sám oplýval bohatstvím a měl nespočetná stáda?«[38]) Proto třeba biblické řádky podrobiti věcnému rozboru.

Nesmíme zapomínati, že slova »chléb a voda« mají na východě mnohem širší smysl a znamenají vše, čeho je třeba k živobytí.

[36]) Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 161.

[37]) LXX přeložila nesprávně »položil dítě na její ramena«. Této okolnosti použila pokroková exegese a vinila z omylu samého svatopisce; protože Ismaelovi bylo asi šestnáct let, nemohla ho matka nésti. Tak učinil na př. Schumann (Genesis Hebraice et Graece, Lipsko, 1829) a katolík Schulz (Doppelberichte im Pentateuch, Freiburk, 1908, 47). Sám protestant Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 88) odsoudil takový postup, Schulzovi odpověděl pěkně Allgeier (Die Doppelberichte in der Genesis, Freiburk, 1911, 51n).

[38]) Du Clot, La sainte Bible vengée, Lyon, 1816, II, 212.

Proto sliboval Bůh Izraelitům, že »požehná jejich chlebům a vodám,« budou-li mu věrně sloužiti (Ex. 23, 25). Mouka a voda jsou dosud věci, kterými se zásobuje Arab, vydává-li se na delší cestu. Jeden z nich vypravoval Musilovi:[39]) »Vzali jsme si dva míšky pšeničné mouky. Mouka je nejlepší potravinou na takových výpravách. Dva menší měchy jsme měli na vodu« — a přece podnikal výpravu skoro 200 km dalekou.

Proč Hagar nedostala žádné zvíře, nevíme a bylo by velice nevděčné rozebírati jednotlivé domněnky. Snad tábořila nablízku její čeleď, snad nechtěl patriarcha dráždit pohněvanou Sáru. Ostatně dosud cestují jednotliví Arabové raději pěšky, protože se mohou snáze ukrýti a nejsou vydáni tolika nebezpečím. Z dalších dějin se dovídáme, že Ismael miloval i nadále svého otce; proto nemohl býti jeho odchod takovým trestem, jak by nám chtěl namluviti Voltaire.

Hagar znala dobře cestu z Hebronu, ale nikdy nebyla v okolí Bersaby; proto zabloudila[40]) a její omyl měl hrozné následky. Zásoba vody byla brzy vyčerpána a dostavila se nejhorší příšera pouště — žízeň. V Evropě si nedovedeme její účinky ani představiti. Musil popisuje několikráte takové okamžiky: »Měli jsme s sebou dřevěnou číšku. Každého večera jsem do ní vložil křemelku a moji druhové lili opatrně tolik vody, až se křemelka pohroužila. Více vody žádný zdravý bojovník nedostal. Pouze poranění, trápení horečkou, dostali dva, ba i tři díly.«[41]) A jinde: »Vědomí, že není vody, žízeň jen zvětšuje, protože stále se vrací trapná vzpomínka.«[42]) Na jiném místě líčí mu arabští přátelé utrpení poutníka, kterému došla voda:[43]) »Kéž se Alláh nad takovými chudáčky slituje! Přihodilo se to před nedávnem čtyřem bojovníkům z rodu Eben Bnejje. Byli při nájezdu odraženi, ztratili velbloudice a zbraně a prosili Alláha, aby jim pomohl zachrániti holý život. Jeden měl pod košilí uvázán malý míšek, v němž bylo nějakých patnáct přehršlí vody. Utíkali pouští bez vody. Živili se různými bylinami a vždy po západu slunce se napili trošku vody, kterou chránili před sluncem a větrem pod košilí. Třetího dne jim zbyly ještě asi tři přehršle. Všichni měli žízeň a přece vybízeli druh druha, aby se napil; ale nikdo nechtěl píti věda, že voda pro všecky nestačí. Konečně se uradili, že ji vylejí. Učinili tak. Lízali rosu a šli dva dni bez vody. Bylo milostí od Alláha, že se jim to přihodilo na konci deštivého období, kdy ještě slunce příliš nepražilo. Po dvou dnech nemohli s místa. Vůlí Alláhovou je uviděli Slubové. Přinesli tekutého másla, kapali jim je do úst a až je mohli polknouti, dali jim i vody a zachránili jim život. Na podzim a v zimě vydrží čla-

[39]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 368.

[40]) Jak snadno lze v poušti zablouditi, viz na př. Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 66.

[41]) Mezi Šammary, Praha, 1931, 349.

[42]) V roklích edomských, Praha, 1932, 120.

[43]) Pod ochranou Núriho, Praha, 1929, 158.

věk i tři dny bez vody, ale v horké roční době pouze jeden den a jednu noc, nanejvýš dvě noci a jeden den. Druhého dne mu vyschne hrdlo a umře.«

Hagar byla otužilejší, proto odolávala snáze útrapám cesty, ale mladý Ismael nemohl dále a počal umdlévati. Zmocnila se ho duševní únava, o které píše Musil:[44]) »Ničeho se pocestný tak neobává jako duševní únavy. Tělesná únava se snese snadno, ale zmocní-li se někoho únava duševní, vzroste i tělesná a chudák myslí, že je nemocen a přeje si smrti.« Ismael se posadil a nechtěl dále. Hagar věděla, že musí jednati rychle. Aby se dostali k nějakému prameni, vzala ho za ruku a pomáhala mu cestou, snad ho i podpírala, ale brzy se přesvědčila, že břímě přesahuje její slabé síly. Proto ho uložila[45]) pod jakýmsi stromem, aby tolik netrpěl vedrem (Gen. 21, 15). Sama odešla, co by lukem dostřelil,[46]) a posadila se. Nemohla viděti smrtelný zápas dítěte, ale láska jí nedovolila, aby je opustila. Když zaslechla nářek synův, propukla také v hlasitý pláč (Gen. 21, 16).

Kolem dokola tichá poušť, jenom stony dvou lidských duší letěly k nebesům a milosrdný Bůh je nepřeslechl. Zarmoucené matce zjevil se anděl a pravil k ní: »Co je ti, Hagaro? Neboj se, vyslyšel Bůh hlas dítěte v nouzi, v které je.[47]) Vstaň, vezmi chlapce a drž ho za ruku, neboť učiním z něho veliký národ« (Gen. 21, 17—18).

V tom okamžiku otevřel Bůh její oči a spatřila nablízku studnici. Bible nepraví, že pramen teprve vytryskl. Bývá to často jen hluboká prohlubeň v zemi a poutník ji spatří teprve, až stojí u ní.[48]) Jak se zdá, byl její otvor zavalen kamenem a snad zasypán pískem, aby vody příliš neubývalo a byla lépe chráněna před cizími vetřelci.[49]) Plna radosti naplnila kožený měch a dala se napíti chlapci; teprve potom uhasila žízeň sama.

Kam odešli, Bible nepraví. Zato se dovídáme, že Bůh Ismaelovi žehnal a že se stal obdivovaným lučištníkem (Gen. 21, 20). Později

[44]) Mezi Šammary, Praha, 1931, 181.

[45]) Někteří exegeté (Knobel, Die Genesis erklärt², Lipsko, 1860, 186 a Schulz, Doppelberichte im Pentateuch, Freiburk, 1908, 47n) překládali hebrejské slovo tišlach »pohodila«. Právem se jim opřel Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 89) a Allgeier (Ueber Doppelberichte in der Genesis, Freiburk, 1911, 49n). Sloveso šálach má také význam »položiti« (1. Král. 13, 24). Sales (Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 140) upozorňuje na obdobný výraz Mat. 15, 34: »Accesserunt ad eum (Jesum) turbae multae, habentes secum mutos, caecos, claudos, debiles, et alios multos, et proiecerunt eos ad pedes eius, et curavit eos.«

[46]) Podobná určení vzdálenosti jsou velice častá. Sr. Luk. 22, 41: »co by kamenem dohodil.«

[47]) Knobel (Die Genesis erklärt², Lipsko, 1860, 186), Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 226) a Hejčl (Bible česká, Praha, 1917, I, 80) překládají místně; Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 87) o situaci, v jaké byli. Jeho výklad se mi zdá pravděpodobnější, protože hebrejské slovo, kterého tu užito, nemívá nikdy místní význam.

[48]) Benzinger, Hebräische Archäologie², 1907, 207.

[49]) Musil, Za Mrtvým mořem, Praha, 1931, 33.

přebýval na poušti Fárán, dnes Bádiet et-Tíb, na severní straně poloostrova sinajského. Když dospěl, dala mu matka manželku z okolí.[50])

14. Smlouva s Abimelechem.

(Gen. 21, 22—34.)

Patriarcha zůstal v okolí Bersaby delší dobu, protože krajina byla úrodná a měla hojně vody. Ještě dnes píše Musil[1]) o hluboké, úrodné prsti, jaké se nevyrovnají ani pobřežní roviny palestinské, a s radostí vypravuje o potěšitelném vzrůstu Bersaby:[2]) »Když jsem je po prvé navštívil, nebylo u studnic ani domečku, ani človíčka a po pěti letech tvořily domy pěknou ulici. Při každém domě byla ohrazená velká zahrada, zavlažovaná vodou, čerpanou z nedalekých studnic.« V době patriarchově trpěla krajina často nedostatkem pitné vody, protože nebylo vhodných napajedel. Aby tomu pomohl, vykopal Abraham studnu. Je vyzděna kamením, hluboká 20 m, její objem měří asi 12 m.[3]) Její voda je dosud ve veliké oblibě.[4])

Podle platných zákonů[5]) stala se studna majetkem Abrahamovým a patriarcha mohl druhým zakázati, aby z ní nečerpali.[6]) V našich krajinách si nedovedeme ani představiti, jaký význam má v poušti dobrá studna a kolik krve bylo již prolito v bojích o studny. Musil píše:[7]) »Se samým večerem sestoupili jsme u studnic Rášed. Jsou to mělké dolíky v (suchém) řečišti. Po každém dešti bývají zaneseny a je nutno je nově kopati.

„Pryč od našich studnic. My jsme je kopali, naše jsou," volaly hospodyně z několika stanů. „Vody je málo, stéká se zvolna. Shromažďujeme ji pro své kozy a ovce, jeďte si jinam."

Velbloudáři by byli rádi napojili úkradkem za noci. Hospodáři jim nedali; hádali se. Chvílemi se zdálo, že dojde ke rvačce.

Po půlnoci přijelo k studnicím několik mužů a žen. Rádi by si byli nastékané vody nabrali. Hospodáři se jim postavili na odpor, my jsme se k nim přidali a společnými silami cizí čerpatele zahnali. Ráno jsme prosili, aby nám dovolili naplniti všecky měchy.

[50]) Bible praví »z Egypta«; o významu tohoto jména jsem se zmínil při jiné příležitosti.

[1]) V roklích edomských, Praha, 1932, 250.

[2]) Tamtéž, str. 255.

[3]) Dnes je v Bersabě několik studnic, proto těžko rozhodnouti, kterou vykopal Abraham. Curtiss jich našel pět, po dvou zbyly jakési stopy (Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 263); Robinson viděl šest studní a místo, kde bývala sedmá (Expository Times, 1901, 386).

[4]) Musil, V roklích edomských, Praha, 1932, 139.

[5]) Kohler-Peiser, Aus dem babylonischen Rechtsleben, Lipsko, 1893, IV, 6.

[6]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 32.

[7]) V roklích edomských, Praha, 1932, 138.

„Napojte své koně a vemte si trochu vody do jednoho měchu."

Proto bývají studnice často „uzamčeny". Jejich hrdlo bývá zavřeno velikým, čtyřhranným kamenem, v kterém je vydlabán kulatý otvor. Kámen bývá obložen silnými trámci, do nichž jsou zapuštěny skoby s dvířky, buď železnými nebo dřevěnými. Zapadají do zámku, který se zamyká zvláštním klíčem. Hospodář nebo jeho správce nevydají klíče, leda dobrému známému. Krádež vody považují za výzvu k válce.«[8])

Nevíme, zdali v době patriarchů měli již takové zvyky; jisto je, že vlastníkem studnice býval, kdo ji vykopal (Gen. 26, 32), a že již tehdy docházelo ke krvavým sporům o vodu. Ani pastýři Abimelechovi neodolali pokušení a zmocnili se násilím studny patriarchovy. Král věděl o tom o všem, ale mlčel; Abraham nesl těžce toto bezpráví, ale neměl dosti síly, aby mu zabránil.

Až jednou se mu naskytla vhodná příležitost. Do jeho tábora přijel gerarský král Abimelech. Nepřicházel sám a nejel na pouhou návštěvu. Provázela ho četná družina; Bible se zmiňuje výslovně o veliteli vojska Fikolovi.[9]) Vím, že někteří[10]) jeho jméno škrtali.[11]) Poukazovali na to, že do jednání vůbec nezasáhl — a přece jeho přítomnost nebyla zbytečná. Dodnes bývají veřejné smlouvy na východě uzavírány před četnými svědky.[12])

Již jsem se zmínil, že návštěva Abimelechova nebyla pouhou zdvořilostí; měla důležitý účel politický. Gerarský král již dlouho pozoroval vývoj událostí. Viděl, jak patriarchovi majetku stále přibývalo a jeho kmen rostl a mohutněl. Sám kdysi zakusil, že za Abrahamem stojí Bůh. Věděl, že je spřátelen s několika náčelníky kananejskými a že v čas války mohl by vydatně posíliti jeho nepřátele. Obavy Abimelechovy nebyly bez důvodu. Filišťanů bylo dosud velice málo, Kananejci v nich viděli cizí vetřelce a jejich poměr k patriarchovi nebyl zrovna přátelský. Studna v Bersabě nebyla mu dosud vrácena. Proto si umínil sjednati s Abrahamem přátelskou smlouvu a zajistiti si jeho spojenectví. Je také možné, že se právě chystal na nějaký nájezd a chtěl míti záda kryta.[13])

Proto pravil: »Bůh je s tebou ve všem, co činíš. Přisahej mi tedy při Bohu, že nebudeš škoditi[14]) mně, ani potomstvu mému, ani rodu mému, ale že budeš jednati se mnou a se zemí, v které

[8]) Musil, Za Mrtvým mořem, Praha, 1931, 33.

[9]) Mnozí (Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 401) pokládají toto jméno za úřední titul gerarských vojenských velitelů. Myšlenka sama je možná, etymologii slova dosud neznáme.

[10]) Kraetzschmar, Die Bundesvorstellung im Alten Testamente, Marburk, 1896, 13 a Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 50.

[11]) Bylo prý sem přeneseno z Gen. 26, 26.

[12]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 113n.

[13]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 262. Tím spíše bychom si vyložili, proč vzal i Fikola.

[14]) Pošetile tvrdí Holzinger (Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 162), že Abimelech pokládal Abrahama za mocného čaroděje, který mu mohl svými kouzly škoditi, a že si hleděl získati jeho přízeň.

jsi byl hostem, podle lásky, s jakou jsem se já choval k tobě.« (Gen. 21, 22—23.) Patriarcha neměl důvodu, aby přátelský spolek odmítal; proto odpověděl: »Budu přisahati.« (Gen. 21, 24.) Ale napřed chtěl odkliditi balvan, který vyvolal takové rozladění.

Trpce si stěžoval, že královi pastýři mu násilně odňali studnu, kterou vykopal. Abimelech se stavěl překvapeným: »Nevím, kdo tuto věc učinil; ani ty jsi mi o tom nic neoznámil, aniž jsem slyšel do dneška o tom odjinud.« (Gen. 21, 26.) Takové popření nesmíme bráti vážně; bylo jen diplomatickým obratem, jakého užívali rádi tehdejší králové[15]) — a přece povědělo patriarchovi mnoho. Abimelech uznával jeho právo na studnu a prohlašoval, že nebude překážeti, aby mu byla vrácena.[16])

Abraham byl spokojen. Aby usnadnil gerarskému králi čestný ústup, kázal přivésti několik ovcí a býků a nabídl mu je darem. Bylo to zvykem při takových příležitostech.[17]) Uznával tím vrchní panství královo.

Ale panovník si dobře všiml sedmi oveček, které postavil patriarcha stranou, a pochopil jeho úmysl; proto se tázal překvapeně: »K čemu je těchto sedm oveček, které jsi postavil o sobě?« Nemýlil se: »Sedm oveček dostaneš z mé ruky, aby mi byly svědectvím, že já jsem kopal tuto studnu.« (Gen. 21, 28—30).

O významu této události nebylo mezi exegety shody. Jedni[18]) se domnívali, že to byl pouhý dar, jiní[19]) v nich viděli přípravu na přísežnou smlouvu. Je pravda, že odedávna bylo zvykem dávati při smlouvě jakýsi závdavek[20]) — ale tu by jej musel dostati Abraham. Proto pokládám za jisté, že přijetí zvířat bylo skutečnou přísahou neb aspoň jejím viditelným symbolem.[21]) Bylo to tím důležitější, protože písemné smlouvy byly tehdy v Kanaanu ještě velikou vzácností. Spojitost mezi číslem »sedmi« a »přísahou« byla tak všeobecná, že obě jména mají v hebrejštině stejný kořen. Tento počet máme doložen též odjinud;[22]) proč mělo býti zvířat právě sedm, nevíme.[23])

Obě strany se rozloučily a král Abimelech se vrátil do Gerary. Mnohé překvapovalo, že Bible mluví při této příležitosti o zemi filištínské. Protože se hlavní proudy Filišťanů stěhovaly do Palestiny teprve za Ramsa III. (1218—1181), popírali pokrokoví exegeté historický ráz celé kapitoly. Jejich důsledek byl upřílišený. Máme mnoho dokladů, že Písmo svaté nazývá krajiny jménem,

[15]) Sr. Zeitschrift für ägyptische Sprache 38 (1900), 5.
[16]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 228.
[17]) Sr. Is. 30, 6 a 39, 1; 3. Král. 15, 19.
[18]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 228.
[19]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 93.
[20]) Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 235.
[21]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 262.
[22]) Keilinschriftliche Bibliothek, VI, 294—296.
[23]) Sr. Andrian, Mitteilungen der anthropolog. Gesellschaft in Wien, 31, 235n.

jakého se užívalo teprve v době spisovatelově; užil jich proto, aby mu čtenáři lépe rozuměli.[24]) Jiní připouštějí osazení jižní Palestiny nějakým kmenem filištinským, kterému se však teprve později podařilo proniknouti dále k severu, když došly z původní vlasti větší posily.[25]) Mlčení egyptských pramenů vyložíme si dosti uspokojivě. Novější objevy dokázaly nade vši pochybnost, že vliv koruny egyptské v Kanaanu byl velice problematický a jen několika málo panovníkům že se podařilo své nároky poněkud více uplatniti. V době patriarchově se v Kanaanu o Egypt nikdo nestaral a farao Amenemhet I. (2000—1981) byl nucen dobývati města za městem.[26])

Na památku této důležité události byla studna pojmenována Be'er-šeba' (studnicí přísahy) — v latinském překladu Bersabe (Gen. 21, 33). Abraham vysázel kolem tamaryškový háj.[27]) Tento strom byl velice oblíben pro příjemný chládek, jakým občerstvoval.[28]) Nablízku postavil oltář, na kterém obětoval Hospodinu (Gen. 21, 33).[29])

Vzpomínka na tuto událost uchovala se dlouho. Farao Šošenk (948—927) vypočítává v své zeměpisné listině kdesi na jihu Palestiny »pole Abrahamovo«. Kyle[30]) tento výklad popíral, ale bez vážnějších důvodů. Před jménem Abrahamovým stojí v listině opravdu mužský osobní určovatel, takže o osobním významu nelze pochybovati.[31])

[24]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 113.

[25]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 32.

[26]) Erman-Ranke, Aegypten und ägyptisches Leben im Altertum², Tubinky, 1922, 43.

[27]) Hebr. Bible mluví jen o tamaryšku; bylo jich pravděpodobně víc. Dornstetter, Abraham, Freiburk, 1902, 42.

[28]) Fonck, Steifzüge durch die biblische Flora, Freiburk, 1900, 12. 14.

[29]) Hebr. Bible (Gen. 21, 33) nazývá při této příležitosti Boha »věčným Hospodinem«. Protože jméno je poněkud neobvyklé (sr. Nikel, Das Alte Testament im Lichte der altorientalischen Forschungen, Münster, 1912, IV, 47), přenesli je racionalisté na posvátný strom tamaryškový. Jeremias (Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes², Lipsko, 1916, 266) překládá: »Abraham zasadil tamaryšek a nazval jeho jméno Jahve el ólám.« První to učinil Winckler (Altorientalische Forschungen, Lipsko, 1902, III, 416). Jistě neprávem. Strom byl jen viditelným symbolem majetkového práva, jakého se mu právě dostalo (Kraetzschmar, Die Bundesvorstellung im Alten Testamente, Marburk, 1896, 50 a König, Geschichte der alttest. Religion, Gütersloh, 1912, 7). Proto nemohu dáti za pravdu protestantům (Kautzsch, Biblische Theologie des Alten Testamentes, Tubinky, 1911, 15), když prohlašují strom za posvátný.

[30]) Journal of American oriental Society 31, I (1910), 86—91.

[31]) Nikel, Das alte Testament im Lichte der altorientalischen Forschungen, Münster, 1912, IV, 21.

15. Obětování Izáka.

(Gen. 22, 1—19.)

Izák rostl a patriarcha se těšil na svého nástupce;[1]) ale právě v této době podrobil Bůh Abrahama nejtěžší zkoušce.[2]) Je pravda, Hospodin se nemusel teprve přesvědčovati o věrnosti Abrahamově, jak vytýkali svatopisci na př. Bauer[3]) a Wessendonc.[4]) I v Starém zákoně věděli dobře, že Bůh zná všechna tajemství duší.[5]) Spíše chtěl dáti patriarchovi příležitost, aby jeho víra a poslušnost zazářily nejkrásnějším leskem.[6]) Lehce sloužíme Bohu, dokud se na nás usmívá slunko jeho štěstí; pravá láska se pozná teprve v utrpení. Proto nás uvádí Bůh úmyslně do takových situací, v kterých se nutně projeví pravé smýšlení člověkovo; Písmo svaté to nazývá pěkně »zkouškou«.[7]) Dobře však upozornil již sv. Ambrož:[8]) »Aliter Deus tentat, aliter diabolus. Diabolus tentat, ut subruat, Deus tentat, ut coronet.«

Abychom dobře rozuměli souvislosti, třeba si napřed všimnouti okolí, v jakém žil patriarcha. Přesvědčíme se, jak dobře zapadal rozkaz Boží zdánlivě tvrdý do kulturního života tehdejších Kananejců. Teprve novější objevy nám umožnily tento úsudek.

Hlavním bohem kananejským byl Baal, dárce života a veškeré plodnosti. Jeho nebeským symbolem bylo slunce,[9]) na zemi mohutný býk. Na obětních místech býval jeho odznakem strom nebo kámen; prostý lid nečinil ovšem takových rozdílů a nazýval tyto předměty příbytkem božím (Béthél — dům boží). Manželkou Baalovou byla Astarta, bohyně pohlavní lásky. Jejím nebeským symbolem byl měsíc, na zemi kráva.[10]) S Astartou jaksi splývala bohyně přízně Ašera, která dávala štěstí a zdar.

Kananejské náboženství bylo tvrdé a jejich bohoslužba nemilo-

[1]) Kolik měl tehdy Izák let, nevíme. Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 232) udával 25, moderní jen 13—14. (Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 265.)

[2]) Pozdější exegese židovská neměla smyslu pro hluboký význam této zkoušky a zkreslila celou událost fantastickými dohady a smyšlenkami. Hlavním mluvčím je ďábel, který má prudký spor s Bohem a hledí obět překaziti. Podrobněji Dornstetter, Abraham, Freiburk, 1902, 55—56.

[3]) Hebräische Mythologie des Alten und Neuen Testamentes, Lipsko, 1802, I, 246n.

[4]) Der jüdisch-christliche Jehova ist kein wahrer Gott, Lipsko, 1892, 34.

[5]) Tentýž Mojžíš napsal (Ex. 3, 19) o faraonovi: »Vím však, že vás král egyptský nepropustí, abyste mohli jíti, leč silnou rukou jsa donucen. Vztáhnu proto svoji ruku a bíti budu Egypt... potom vás propustí.«

[6]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 230.

[7]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 405.

[8]) De Abraham I, 8, 66; ML 14, 445.

[9]) Sr. Miklík-Hejčl, Příručka k biblické dějepravě, Praha, 1927, III, obr. 235.

[10]) Proto Astarot Karnajim. Sr. Gen. 14, 5 a Karge, Die Resultate der neueren Ausgrabungen und Forschungen in Palästina, Münster, 1910, 67 a Miklík-Hejčl, Příručka k biblické dějepravě, Praha, 1927, III, obr. 311.

srdná. Protože Baal s Astartou dávali úrodu, obětovali jim se zálibou prvotiny zemských plodin, ale i malé dítky. O existenci takových obětí nemůžeme po Macalistrových objevech v Gezeru pochybovati. Na některých kostech dosud viděti stopy plamenů.[11]) Nejstrašnějším výplodem tohoto náboženství byl kult Molochův. Jeho sochy bývaly nejčastěji z kovu nebo z pálené hlíny; bývaly duté a mívaly podobu sedícího býka.[12]) Přední nohy jeho byly proměněny v ruce a držely měděnou mísu. Před obětí sochu rozžhavili. Kněz položil dítě na rozpálenou mísu, odkudž spadlo otvorem do dutého břicha a bylo stráveno plameny. Aby rodiče neslyšeli zoufalý pláč ubohé oběti, zazněla současně hlučná hudba.[13])

Po těchto poznámkách tušíme jasně hluboký význam 22. kapitoly. Patriarcha měl dokázati, má-li k pravému Bohu aspoň tolik lásky, kolik jí měli k svým modlám pohanští Kananejci.

Kdysi zjevil se mu v noci Bůh a zvolal: »Abrahame!«[14]) Ochotně odpověděl: »Tu jsem« (Gen. 22, 1) a Bůh pokračoval: »Vezmi[15]) syna svého, jedináčka svého,[16]) kterého tak miluješ, totiž Izáka,[17]) a jdi do krajiny Morijja[18]) a tam ho obětuj v celopal na jedné z hor, kterou ti ukáži.« (Gen. 22, 2.) Tajemný hlas umlkl, kolem dokola zavládlo hluboké ticho — zato v duši patriarchově se rozpoutal veliký boj.

Narozením Izákovým počal pro Abrahama nový život. Viděl, že nebyl oklamán, když opustil otce a šel za hlasem Božím. Bůh začal opravdu plniti svoje veliké sliby, které mu učinil. Měl syna, který mohl míti četné potomky, měl ovládnouti bohatou zemi kananejskou a přenésti slíbené požehnání na celý svět. A toto jediné dítě žádal Bůh v obět zápalnou. Lidsky mluveno, hroutilo se v tu chvíli vše, nač dosud spoléhal. Uposlechnouti Boha znamenalo opravdu umlčeti úplně rozum i srdce — ale patriarcha se přece vítězně probojoval. Vůle Boží byla mu nade všecko. Splnil hrdinským způsobem veliké přikázání: »Milovati budeš Hospodina Boha

[11]) Mader, Die Menschenopfer der alten Hebräer und der benachbarten Völker, Freiburk, 1909, a Vincent, Canaan d'après l'exploration récente², Paříž, 1914, 188n.

[12]) Miklík-Hejčl, Příručka k biblické dějepravě, Praha, 1927, III, obr. 325 a 326.

[13]) Diodor Sicilský, Bibliothecae historicae 20, 4.

[14]) V latinském překladu se slovo opakuje, v původním textu stojí jen jednou.

[15]) V hebr. kach-ná'. Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 230) se proto domníval, že částicí ná' hleděl Bůh zmírniti trpkost rozkazu a pronášel jej spíše ve formě přání, jehož splnění ponechával na vůli patriarchově. Výklad je příliš umělkovaný a neshoduje se s tehdejšími pojmy o nekonečném Bohu. Starozákonní Bůh se nikdy nedoprošoval.

[16]) Protože Ismael byl již zapuzen.

[17]) Všimni si dobře hromadění slov; každé následující velikost oběti ještě zvyšovalo. Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 230).

[18]) Na tento význam hebrejského slova upozornil König, Die Genesis, Gütersloh, 1919, 534.

svého celým srdcem svým, vší duší svou a vší silou svou!«[19]) Novější exegeté však rádi upřilišují a vnášejí do vypravování, čeho tam není. Lamy[20]) líčí duševní boj patriarchův, smí-li rozkazu uposlechnouti a prolíti nevinnou krev. Takových pochybností Izraelita neznal. Jeho pojem o Bohu byl příliš vznešený, aby se v něm zrodila tak nízká myšlenka. Jiní obět patriarchovu zmenšovali; Abraham prý čekal najisto vzkříšení Izákovo[21]) a dovolávali se rádi sv. Pavla (Žid. 11, 19). Ani nepozorovali, že se v tom výkladu stává »zkouška« patriarchova ilusorní a Boha nedůstojnou. Svatý Pavel nikde netvrdí, že Abraham měl takovou jistotu. Zdůrazňuje jen jeho skalopevnou víru, že Bůh splní svoje přislíbení, i k d y b y měl Izáka vzkřísiti z mrtvých. Jak to udělá, nevěděl.

Ani s touto obětí nebyl Bůh ještě spokojen, ale učinil vše, aby ztížil patriarchovi jeho poslušnost. Dítě neměla usmrtiti cizí ruka, sám otec mu měl zasadit smrtící ránu. Okamžité rozhodnutí stálo by snad méně boje; proto měl kráčeti celé tři dny po boku milovaného dítěte a odpovídati na jeho zvědavé otázky.[22])

Přes to Abraham nezakolísal. Ještě za tmy povstal a počal s přípravami (Gen. 22, 3). Ani slovem se nezmínil Sáře o účelu cesty;[23]) snad jen pověděl, že chce přinésti Bohu zápalnou obět. Jen tak si vyložíme, že mu nepřekážela; její mateřské srdce sotva by bylo sneslo strašnou myšlenku. Protože hory kananejské byly většinou pusté, nesměl zapomenouti ani na dříví. Osedlal osla, který je měl nésti,[24]) naložil na něho též provaz a vše, čeho bylo třeba k oběti. Vybral i dva otroky, kteří je měli provázeti, jak bylo zvykem u vznešenějších osob.[25])

Bez rozloučení vydali se na cestu. Patriarchovo srdce jistě krvácelo, když stářičká Sára jim dávala s Bohem a těšila se na brzké shledání. Šli k severu po staré obchodní cestě, která vedla do údolí hebronského. Teprve třetího dne spatřil Abraham v dálce naznačenou horu (Gen. 22, 4). Jak ji poznal, Bible nepraví. Podle židovské pověsti uzřel na jejím vrcholku ohnivý sloup.[26])

Tu si třeba konečně položiti otázku, kde bylo obětiště Abrahamovo. Již napřed odmítáme pokusy[27]) přenésti je na poloostrov sinajský. Vzdálenost jest od Bersaby příliš veliká a jméno se ne-

[19]) Deut. 6, 5 a Mat. 22, 37n.
[20]) Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 122.
[21]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 231.
[22]) Na tuto okolnost upozornil již sv. Ambrož (De Abraham I, 8, 68; ML 14, 446): »Ne praecipitari subito videatur affectus, ut illa dilatione obrepat pietatis gratia, desiderium patris.«
[23]) Flavius Josef, Antiquit. 1, 22. Jediný Dornstetter (Abraham, Freiburk, 1902, 59) tvrdí opak; důvodů nemá.
[24]) Nikde se nepraví, že patriarcha jel na oslu. Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 94.
[25]) Sr. Num. 22, 22 a 1. Sam. 25, 19.
[26]) Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 122.
[27]) Clark, Expository Times, XX, 392—397.

shoduje.[28]) Právě tak nemá ceny tradice samaritánská, když klade obět Abrahamovu na horu Garizim.[29]) Určitější stopu nacházíme v samém Písmě svatém. Abraham má jíti do okolí Morijje (Gen. 22, 2); stejně tak se nazývá místo, na kterém stál později chrám Šalomounův (2. Par. 3, 1). Většina exegetů spojuje oba údaje a zdá se, že právem.

Z četných babylonských nápisů se totiž dovídáme, že Palestina slula v tehdejší době Amurru, pravděpodobně od amorrhejského obyvatelstva.[30]) Amorrhejci byli ponenáhlu zatlačováni a s nimi se ztrácelo i jméno. Konečně ulpělo na jediném vrchu jerusalemském, kde byla odedávna proslulá svatyně — asi pravého Boha. Byla na kopci jako většina tehdejších obětišť. Obětující byl více vzdálen od světského ruchu a nebe se zdálo tak blízko — proto se mohl oddati snáze zbožnému rozjímání.[31]) Tam přinášel oběti Melchisedech a do tohoto okolí poslal Bůh i patriarchu.[32]) Ani jméno hory by nepůsobilo velikých obtíží. Jak dokázal Hazuka,[33]) znali jméno Jahve již dávno před Mojžíšem; nebylo však dosud vlastním jménem určitého boha. Jiní se domnívají, že Mojžíš užil jména prolepticky, aby mu čtenáři lépe rozuměli,[34]) a jenom tento výklad se mi zdá pravděpodobný.[35]) Etymologicky znamená »místo, na kterém se zjevil Hospodin«. Je pozoruhodné, že stejně je přeložili Samaritáni a Vulgata (in terram visionis).

Také židovská tradice dochovala nám tuto vzpomínku[36]) a moderní vykopávky jí dávají za pravdu. Dnes se uznává všeobecně, že posvátná skála v mešitě Omarově[37]) je posvátným oltářem Melchisedechovým.[38]) Skála je 13 m široká, 17 m dlouhá a vyniká 1—2 m nad okolí. Probíhá jí otvor, kterým odtékala krev obětovaných zvířat. Na povrchu pozorujeme několik miskovitých prohlubenin, jaké bývají na tehdejších oltářích kananejských. Také odjinud se dovídáme, že v okolí jerusalemském byla vynikající svatyně, která byla daleko široko ve veliké vážnosti. Při vykopávkách v Gezeru[39]) našli též místní obětiště s řadou posvátných symbolů. Všechny jsou z domácího materiálu, jenom sedmý činí výjimku.

[28]) Biblische Zeitschrift 8 (1910), 100.
[29]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 49.
[30]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 49.
[31]) Kurtze, Geschichte des Alten Bundes, Berlín, 1853, 214.
[32]) Kittel, Studien zur hebr. Archäologie und Religionsgeschichte, Lipsko, 1908, 1—96.
[33]) ČKD 1905, 897.
[34]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 406.
[35]) Sr. König, Die Genesis, Gütersloh, 1919, 534.
[36]) Antiquit. 1, 13, 1 a 2, 7, 13.
[37]) Kubbet es-Sachra. Sr. Miklík-Hejčl, Příručka k biblické dějepravě, Praha, 1927, III, obr. 301.
[38]) Dalman, Orte und Wege Jesu[2], Gütersloh, 1921, 241 pokládá také tuto domněnku za pravděpodobnou.
[39]) Hashagen, Ausgrabungen und Entdeckungen von R. A. Stewart Macalister, Wismar, 1907, 40.

Jeho kámen je jistě z okolí Jerusalema. Hashagen[40]) a Macalister[41]) se domnívají, že byl v nějaké válce uloupen ze svatyně jerusalemské a jako vzácná kořist zavlečen do Gezeru. Vincent[42]) pokládá tento dohad za pochybný, ale nemožný není. O vážných sporech mezi Gezerem a Jerusalemem dovídáme se také z listů tell-amarnských. Že vítězové odváželi rádi symboly bohů, máme dokázáno prameny biblickými (1. Sam. 5, 2) i světskými.[43]) Proto Rückert[44]) pokládá totožnost hory Morijje s místem pozdějšího chrámu za jediné možné řešení.

Nesmíme se však domnívati, že patriarcha obětoval v samé svatyni na hoře Morijja. Bůh ho poslal jen do okolí této hory; také bychom nepochopili, proč stavěl oltář, když ve svatyni bylo jistě oltářů několik. Ještě méně si dovedeme představiti na tak proslulém místě trnové keře, do jakých se mohl zaplésti statný beran. Hledáme-li v okolí Morijje, vzpomínáme mimoděk na nepatrný pahorek golgotský. Myšlenka tato by byla velice krásná: jednorozený Syn Boží umíral na témž místě, na kterém měl kdysi dokonati jediný syn Abrahamův.

Jakmile patriarcha z daleko uviděl určenou horu, pravil k oběma otrokům: »Počkejte tu s oslem; já a chlapec si pospíšíme; až vykonáme pobožnost, vrátíme se k vám.« (Gen. 22, 5.)

Poslední slova zavdala podnět k četným útokům. Racionalisté[45]) obviňovali patriarchu ze lži, sv. Ambrož[46]) viděl v jeho výpovědi bezděčné proroctví. Pravda jest asi uprostřed. Patriarcha nelhal, ale také neprorokoval; v jeho slovech zaznívá jen jakási naděje, že Bůh mu obětované dítě zase vrátí.[47]) Vždyť právě z Izáka bylo mu slíbeno četné potomstvo.[48]) A nemysleme, že touto nadějí byla mu obět ulehčena. I my věříme, že Bůh vzkřísí jedenkrát naše mrtvá těla, a přece jak těžko se spřátelujeme s myšlenkou na smrt. A více nevěděl ani patriarcha.[49])

Abraham naložil na Izáka obětní dříví, sám vzal do ruky nádobu s uhlím[50]) a veliký nůž. Svatopisec líčí nám mistrně bolestnou cestu. Dlouho šli mlčky. Abrahamovi do řeči nebylo. Malý Izák

[40]) Tamtéž 40.
[41]) Quaterly Statement, 1904, 196.
[42]) Canaan d'après l'exploration récente, Paříž, 1907, 123.
[43]) Schrader, Keilinschriftliche Bibliothek, II, 209 a Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1899, III, 475.
[44]) Die Lage des Berges Sion, Freiburk, 1898, 7.
[45]) Na př. Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 164.
[46]) De Abraham I, 8, 71; ML 14, 447: »Prophetavit, quod ignorabat. Ipse solus disponebat redire, immolato filio; sed Dominus per os eius locutus est, quod praeparabat.«
[47]) Také König (Die Genesis, Gütersloh, 1919, 537) tvrdí souhlasně: »Das ist nicht sicher eine Notlüge, sondern Abraham konnte noch eine Wendung in der Angelegenheit erhoffen.«
[48]) Döller, Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 48.
[49]) Schröder, Das erste Buch Mose, Berlín, 1844, 409.
[50]) Sr. Is. 6, 6.

s počátku bezstarostně povídal, ale zamlklost otcova ho zarážela. Počalo mu býti úzko. Konečně se nemohl udržeti a tázal se: »Otče můj!« Po odpovědi: »Co chceš, synu můj?«, pokračoval: Hle, oheň a dříví, ale kde je dobytče pro zápalnou obět?«

Jistě netušil, jak hluboce zraní touto otázkou milující srdce otcovo.[51]) Nedověděl se nic. Otec potlačil rázně odpor přirozenosti a našel nejlepší odpověď, jakou mohl dáti v takových okolnostech: »Bůh si opatří zvíře pro zápalnou obět, synu můj.« (Gen. 22, 8.) To mluvila láska, která hleděla zakrýti před dítětem strašné tajemství a ušetřiti je bolesti, pokud jen bylo možné.[52]) Zdá se, že to byla jediná slova, která spolu cestou promluvili. Také Izák umlkl, protože ho vyhýbavá odpověď otcova zarazila. Jistě slyšel často vypravovati o hrozných obětech kananejských a jeho dětská duše se zachvěla jakousi předtuchou.

Slova Abrahamova dovolují nám nahlédnouti hluboko i do duše patriarchovy. Stále ještě doufal, že milosrdný Bůh svůj rozkaz odvolá, ale pomoc nepřicházela. Musel vypíti trpký kalich až do dna, aby napravil slabosti, kterých se dříve dopustil. Jeho duše měla se státi zářivým vzorem, na který by mohl Bůh odkazovati celou budoucnost.

Konečně došli na určené místo a patriarcha počal s nejbližšími přípravami. Spolu s Izákem postavil oltář, který býval tehdy ještě velice prostý. Stačilo několik neotesaných kamenů, volné prostory se vyplnily zemí. V okolí nasbírali dříví a snesli je na oltář.

Nadešel rozhodný okamžik. Židovská tradice[53]) vypravuje, že patriarcha oznámil Izákovi Boží rozkaz. Rádi věříme, že se hošík při této zprávě až otřásl. Také jeho přirozenost se hrozila bolestné smrti — ale na konec se přece podvolil svaté vůli Boží.[54]) Patriarcha mu svázal ruce i nohy; učinil to z opatrnosti, aby se snad v posledním okamžiku dítě nevzepřelo.[55]) Spoutaného syna položil na oltářní dříví, naposledy zlíbal své dítě a chopil se nože. Napřáhl ruku k smrtící ráně — ale ránu již nezasadil. Ve vůli a v srdci byl obětní úkon již dokonán. Patriarcha se odřekl z lásky k Bohu opravdu všeho, co mu bylo na světě nejdražší.[56]) Bůh byl spokojen, proto zabránil krveprolití. S nebe se snesl anděl Hospodinův a volal: »Abrahame, Abrahame!« Když odpověděl: »Tu jsem,« pravil anděl: »Nevztahuj své ruky na chlapce a nic mu nedělej; neboť nyní poznávám, že se bojíš Boha, poněvadž jsi k vůli mně neušetřil ani svého jednorozeného syna« (Gen. 22, 11—12).

V tutéž chvíli zaslechl patriarcha nablízku šumot, jako by někdo

[51]) Upozornil na to již sv. Ambrož (De Abraham I, 8, 73; ML 14, 447): »Pulsatur pietatis vocabulis patrius affectus.«

[52]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 232.

[53]) Antiquit. 1, 22.

[54]) Moderní exegeté (na př. Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 123 a Hejčl, Bible česká, Praha, 1917, I, 87) tvrdí totéž.

[55]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 232.

[56]) Dillmann, Die Genesis[6], Lipsko, 1892, 292.

třásl větvemi.[57]) Udiveně se ohlédl a spatřil za sebou[58]) berana.[59]) Rohy byl zapleten do trní, jakého roste v Svaté zemi tolik, že tvoří nepronikнutelné houštiny, a marně se pokoušel o útěk.[60]) Stěží si představíme radost patriarchovu; bylo mu, jako by právě procitl ze smrtelného spánku. Podle židovské tradice[61]) objal a zlíbal syna, kterého tak zázračně dostal. Chutě se chopil nabízeného zvířete[62]) a obětoval je místo Izáka (Gen. 22, 13). Také z pohanských pramenů se dovídáme, že zvíře mohlo zastoupiti člověka.[63]) V jednom textu[64]) čteme:

»Beránka, který má zastoupiti člověka,
beránka obětuje za jeho život.
Hlavu beránkovu
obětuje za hlavu člověkovu,
záda beránkova
obětuje za záda člověkova,
hruď beránkovu
obětuje za hruď člověkovu.«

Zvolna dohořívala zápalná obět a s nebe bylo slyšeti znova hlas andělův: »Přisahám sám při sobě — praví Hospodin — poněvadž jsi toto učinil a nešetřil jsi k vůli mně jednorozeného syna svého, budu ti žehnati a rozmnožím tvé potomstvo jako nebeské hvězdy a jako písek, který jest na mořském břehu; tvoje potomstvo bude vládnouti branami svých nepřátel a v tvém potomstvu budou po-

[57]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 232.

[58]) Dnešní hebrejský text čte 'achar (za sebou). Zdá se, že neprávem, poněvadž slovo nemá osobní přípony. Moderní exegeté (Kautzsch-Socin, Die Genesis[2], Freiburk, 1891, 45, pozn. 96 a Kittel, Biblia Hebraica[2], Lipsko, 1909, I, 28) navrhují čísti 'echad (jeden) a mohou se dovolávati četných rukopisů. Kennicott jich našel 29, De Rossi nových 13. Podobně čtla LXX, překlad samaritánský, Onkelos a Jonatan.

[59]) Clermont-Ganneau (Journal Asiatique, VII, 2, 510) a Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 97) zaměňují 'ajíl (beran) v 'ajjál (jelen); zachycení parohů prý si představíme spíše než u berana. Mimo to je beran zvířetem domácím a patriarcha by ho nemohl bez dovolení vlastníkova obětovati. Důvody jsou velice chabé. Také zahnuté rohy beranovy mu mohly brániti v útěku a také v Palestině žije mnoho divokých beranů. Jejich hlavním důvodem byl však řecký mythus o Ifigenii.

[60]) Příliš daleko zašel však sv. Efrem (Lamy, Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 124), když přeložil: »vidit arietem cornibus suis arbori suspensum.« Ve výkladu praví: »Arietem quidem illic antea non fuisse, Isaaci interrogatio ostendit: sed nec arborem exstitisse, ligna testantur Isaaci importata humeris. Mons ergo arborem protulit, fudit illa arietem, ut aries arbori suspensus et pro Isaaco postmodum mactatus, diem praesignaret illius, qui ligno suspensus fuit, et pro toto mundo mortem gustavit.«

[61]) Antiquit. 1, 22.

[62]) Jak se tam dostalo, Bible nepraví a bylo by mrháním času otázku rozebírati. Nevíme.

[63]) Jeremias, Handbuch der altorientalischen Geisteskultur, Lipsko, 1913, 289.

[64]) Schrader, Keilinschriften und das Alte Testament[3], 1903, 597.

žehnáni všichni národové země, poněvadž jsi poslechl hlasu mého.« (Gen. 22, 15—18.)

Bůh opakuje všecko, co dosud patriarchovi sliboval. Nepřidává nic nového, jenom forma je slavnostnější, protože je provázena přísahou.[65]) Již jednou mu sliboval potomstvo četné jako hvězdy (Gen. 15, 5), jindy hojné jako prach zemský (Gen. 13, 16); nyní spojil obě přirovnání. »Ovládnouti brány« jest obvyklé rčení pro vítězství. Je tu však také napověděno, že se tak nestane v dohledné době. Patriarcha se musí napřed rozrůsti v mohutný národ.[66]) Největší význam patriarchův musíme hledati na poli náboženském; z jeho potomstva vzejde spása. Tímto potomstvem bude v jakémsi smyslu i národ vyvolený, protože bude hlásati pohanům pravého Boha a sladké naděje mesiánské. Ale vlastním pramenem a zdrojem požehnání bude Vykupitel.[67]) A je opravdu pozoruhodné, že v tomto slavnostním okamžiku předobrazil Bůh právě bolestnou smrt Spasitelovu. Měl-li člověk tolik lásky k Bohu, že obětoval svého jediného syna, přinese také nebeský Otec touž obět pro spásu světa.[68])

Pln radosti vrátil se patriarcha k oběma otrokům a odešel s nimi do Bersaby (Gen. 22, 19). Bylo to jistě dojemné shledání, když pověděli Sáře, co se přihodilo. Na zázračnou horu patriarcha nikdy nezapomněl; pojmenoval ji »Jahve Jireh« (Hospodin se postará) a jméno její se udrželo až do doby Mojžíšovy (Gen. 22, 14) a stalo se příslovím. Kdykoli byl Izraelita v největší tísni, říkával: »Teprve na hoře se ukáže Bůh.« (Sr. naše: »Když je nouze nejvyšší, pomoc Boží nejbližší.«)

Racionalisté popírali historický ráz této události a hleděli rozličně vyložiti původ 22. kapitoly. Někteří[69]) v ní viděli tendenční výmysl jakéhosi kněze. Svým vypravováním chtěl prý lidu dokázati, že si ani Bůh nepřeje lidských obětí, jak je přinášeli Kananejci a po nich četní Izraelité. Dobře však upozornil Döller,[70]) že v nejstarších dějinách vyvoleného národa jsou lidské oběti zjevem úplně neznámým; proto je Mojžíš ani nemusel zakazovati. Případ patriarchův byl ještě v živé paměti.[71]) Vyskytují se teprve, když nastal úpadek pravého náboženství. Ostatně vypravování knězovo mohlo jen tehdy způsobiti nějaký dojem, byla-li událost sama lidu známa. Fiske[72]) viděl v kap. 22. podvod jiného druhu; chtěli prý

[65]) Bůh vlastně přisahati nemůže, protože nemá vyššího, ke komu by se mohl odvolati. Činí-li tak přece, snižuje se jen k nám lidem, aby po lidském způsobu potvrdil pravdu svých slov.

[66]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 98.

[67]) Schöpfer, Geschichte des Alten Testamentes[6], Mnichov, 1923, 169.

[68]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 233.

[69]) Kautzsch, Biblische Theologie des Alten Testamentes, Tubinky, 1911, 22 a Barness, The sacrifice of Isaac, Interpreter, VI, 120—127.

[70]) Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 50.

[71]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 267.

[72]) The Myths of Israel, New York, 1897, 166n.

tak odůvodniti výhradné právo jerusalemského chrámu na oběti Hospodinovy. V tomto výkladu však nechápeme, proč ponechali zmínku o jiných oltářích patriarchových. Ještě jiní[73]) odmítli »s rozhořčením« takový rozkaz Boží; Ghillany[74]) jej nazývá dokonce sváděním ke hříchu. Zapomněli, že Bůh je »pánem života a smrti« (Moudr. 16, 17); proto nepodléhá právu přirozenému a mohl žádati od Izáka i obět vlastního života.[75])

Většina pokrokových exegetů viděla v bibl. vypravování jen ohlas řeckého mythu o Ifigenii, kterou chtěl Agamemnon obětovati Dianě, aby si vyprosil příznivý vítr. Když kněz Kalchas jí chtěl zasaditi smrtící ránu, bylo slyšeti z posvátného háje hlas, že si bohyně takové oběti nepřeje. Dívka byla zázrakem přenesena do Tauridy a na jejím místě se zjevila krásná laň,[76]) kterou obětovali. Nesmíme však zapomenouti, že řecká báje pochází z doby velice mladé a je pravděpodobně ohlasem biblické zprávy.[77]) Mezi oběma jsou také veliké rozdíly: Abraham nepřinášel obět prosebnou a Izák nebyl unesen. Podle Völtera[78]) je 22. kapitola prý židovským zpracováním egyptské báje o bohu Ra, který se kdysi proměnil ve skopce.

Katolická exegese odmítla rázně tyto nechutné dohady. Zato ráda zdůrazňovala předobrazný smysl oběti Izákovy. První to učinil apoštol Pavel (Žid. 11, 19), po něm četní spisovatelé: Tertullian,[79]) sv. Irenej,[80]) Melito ze Sard,[81]) Origenes,[82]) sv. Ambrož,[83]) sv. Augustin[84]) a nejpodrobněji sv. Cyril Alex.[85]) Jejich myšlenky přešly brzy do liturgie[86]) a v katakombách je nacházíme velice často.[87]) Podobností jest opravdu velice mnoho: jevištěm obou událostí je hora; Abraham obětoval milovaného jedináčka, Bůh také; stařičký otec provázel syna na bolestné cestě, také Ježíš prohlásil (Jan 16, 32), že ho v utrpení Bůh neopustí; Izák si nesl obětní dříví, Spasitel potupný kříž; syn Abrahamův přijal smrt s dojemnou poddaností, Ježíš byl poslušen až k smrti kříže; zachráněný Izák se vrátil pln života do stanu patriarchova, oslavený Spasitel odešel k Otci, aby již nikdy nezemřel.

[73]) Popper, Der Ursprung des Monotheismus, Berlín, 1883, 228n.
[74]) Die Menschenopfer der alten Hebräer, Norimberk, 1842, 662.
[75]) Dornstetter, Abraham, Freiburk, 1902, 58.
[76]) To bylo také hlavním důvodem, proč opravovali hebr. 'ajíl v 'ajjál.
[77]) Dornstetter, Abraham, Freiburk, 1902, 67.
[78]) Die Patriarchen Israels und die ägyptische Mythologie, Leiden, 1912, 25.
[79]) Adversus Judaeos 10; ML 2, 626.
[80]) Adversus haereses 4, 5, 4; MG 7, 986.
[81]) Fragmenta; MG 5, 1216—1217.
[82]) In Genesim hom. 8, 8; MG 12, 208.
[83]) De Abraham I, 8; ML 14, 447—449.
[84]) Sermo 8; ML 38, 27.
[85]) Glaphyra in Gen. 3; MG 67, 140—144.
[86]) »In figuris praesignatur, et cum Isaac immolatur.«
[87]) Martigny, Dictionnaire des antiquités chrétiennes², Paříž, 1877, 4—6 a Allard, Rome souterraine, Paříž, 1877, 386—387 a 396—397.

16. Smrt Sářina.

(Gen. 23, 1—20.)

Sára se dočkala požehnaného věku 127 let.[1]) Když onemocněla, převezl ji Abraham do Hebronu,[2]) snad proto, že v Bersabě nebylo lékaře ani pohodlí. Provázelo ji několik služek a patriarcha přicházel občas na návštěvu.[3]) Všechna péče ukázala se marnou, Sára skonala.

Abraham nebyl právě doma,[4]) pásl asi stáda v blízkém okolí.[5]) Jakmile doslechl bolestnou zprávu, pospíšil do Hebronu, aby vykonal nad nebožkou smuteční obřady (Gen. 23, 2). V čem záležely, nevíme; dochovalo se nám jen málo podrobností. Truchlící klečel u mrtvoly a hluboce skloněn plakal nad jejím obličejem;[6]) ostatní seděli kolem. Jistě však byly již tehdy v oblibě žalozpěvy,[7]) v kterých najaté plačky velebily ctnosti zesnulé. Několik takových zpěvů zachytil nám Musil[8]) v svých cestopisech. Otisknu aspoň jeden; je tím zajímavější, protože oplakává matku:

»Matka dětí dokonala,
škoda je jí! Odešla tak mladá,
a opustila své miláčky.

Její stan — jak pěkná byla jeho stavba,
její dítě — jak dobré bylo jeho vychování!

Oblekla-li svůj noční šat
a uložila se ke spánku,
ale zaslechla kroky hostovy,
ochotně povstala.
Odkud pochází tato žena
a odkud její rodina?

[1]) Písmo sv. neudává obyčejně stáří žen, u Sáry učinilo výjimku. Vždyť měla býti matkou věřících (1. Petr. 3, 6) a tak krásně symbolisovati duchovní poslání církve Kristovy.

[2]) Gen. 23, 1. Svatopisec přidává bližší určení »v zemi Kanaan«. Z toho plyne, že psal před příchodem Izraelitů do Palestiny. Později byla by jeho poznámka směšná, protože Hebron byl městem velice důležitým.

[3]) Bible se o tom ani nezmiňuje; takové změny pobytu jsou u kočovníků zjevem všedním.

[4]) Jediný Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 98) tvrdil opak; König (Das Buch Genesis, Gütersloh, 1919, 540) nazývá jeho myšlenku »směšnou«.

[5]) Izáka Bible ani nejmenuje; z toho však neplyne, že na pohřbu nebyl.

[6]) König (Das Buch Genesis, Gütersloh, 1919, 540).

[7]) Erman-Ranke, Aegypten und ägyptisches Leben², Tubinky, 1922, 364.

[8]) Arabia Petraea, Vídeň, 1908, III, 427n.

Byla dcerou náčelníkovou
a rádi se jí tázali o radu.
Její rada bývala stejně vzácná
jako rada jejího otce.
Odkud pochází tato žena
a odkud její rodina?

Při sám Bůh, je dcerou knížecí,
jak celá její rodina
a jako její bratři.
Odkud pochází tato žena
a odkud její rodina?

Nosila korály a červené drahokamy,
jiné ženě by ani neslušely.
Odkud pochází tato žena
a odkud její rodina?

Položila se ke spánku na chladnou zemi
a přece mám dosti koberců v svém stanu.«

Konečně bylo třeba pomýšleti na pohřeb, který se konával ještě téhož dne. Kočovníci nemívají stálých hřbitovů[9]) a pochovávají kdekoli. Ale patriarcha věděl, že země kananejská bude jedenkrát jeho dědičným majetkem; proto si přál míti vlastní hrobku. Již dávno si ji vyhlédl; bylo jen třeba ji koupiti a Bible nám líčí dopodrobna zvyky, jak se tehdy vyjednávalo.

Patriarcha odešel[10]) do blízkého Hebronu, obývaného tehdy Hettity. Zmínka o Hettitech v jižní Palestině stala se mnohým badatelům kamenem úrazu.[11]) Lenormant se domníval, že to byli Kananejci, kteří měli náhodou stejné jméno; Maspero je dokonce ztotožnil s Hyksy.[12]) Dnes víme, že obě domněnky byly nesprávné. Většina pokrokových badatelů připouštěla, že v severním Kanaanu byly snad tu a tam menší skupiny hettitské; popírali však jejich existenci v jižní Palestině. Také tuto záhadu rozřešily nám uspokojivě moderní objevy.

Hned jak byly nalezeny listy tell-amarnské, překvapila badatele četná nesemitská slova, jaká v nich našli. Zvláště dopisy sichemského Labaje byly jimi jako protkány. Jejich podiv ještě vzrostl, když se ukázalo, že jsou původu hettitského a předpokládají v samém srdci Palestiny velikou skupinu hettitskou.[13]) Podobně bylo

[9]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 250.

[10]) Jistě nemá pravdu Ehrlich (Ranglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 98), když klade vyjednávání do stanu patriarchova.

[11]) Sr. Landersdorfer, Das hettitische Problem und die Bibel, Theologie und Glaube 11 (1919), 22.

[12]) Lagrange, Études sur les religions sémitiques², Paříž, 1905, 49.

[13]) Böhl, Die Sprache der Amarnabriefe, Lipsko, 44.

i v tehdejším Jerusalemě, kde vládl hettitský král Abdichipa.[14]) V okolí Hebronu byla ještě v době Sargonově (722—705) veliká skupina hettitská, která zasahovala mocně do současné politiky.[15])

Avšak teprve prameny asyrsko-babylonské nám umožnily odpověď plně uspokojivou.[16]) Z nich se dovídáme, že jsme až dosud dějinám tohoto národa nerozuměli. Všechny dosavadní zprávy týkaly se tak zvané mladší říše hettitské; jejich starší rozvoj spadá do třetího tisíciletí př. Kristem.[17]) Tehdy ovládali celou Malou Asii, na jihu sahali až k Libanonu. Kolem r. 2770 srazil se s nimi mohutný Sargon I., ale teprve Naram-Sinovi (kolem r. 2650) se podařilo poraziti jejich velkokrále Pambu. Jeho vojsko bylo rozprášeno a Hettité ustupovali před vítězným nepřítelem k jihu, pronikli až do slabě osazené Palestiny a ovládli Amorrhejce. Brzy se však vzpamatovali a za 150 let po smrti krále Hammurabiho podnikli odvetný vpád do Babylonie a zmocnili se i hlavního města.[18])

Dnes ani nemůžeme pochybovati, že Hebron byl v době Abrahamově obsazen Hettity. K nim tedy odešel Abraham. V městské bráně se zastavil (Gen. 23, 3). Tam se scházívalo nejvíce občanů, aby se dověděli novinky od přicházejících kupců, tam se prodávalo a tam se uzavíraly smlouvy. Také patriarcha se řídil ustáleným zvykem. Poklonil se domácímu obyvatelstvu, které většinou sedělo, a pravil: »Synové Chetovi,[19]) jsem cizincem a hostem u vás.« (Gen. 23, 4.) Tak počíná dosud každý poutník, aby si zajistil soucit u národa, který klade takový důraz na svazky kmenové a příbuzenské.[20]) Teprve potom pokračoval: »Dejte mi právo míti u vás hrobku, abych mohl pochovati svou mrtvou.« (Gen. 23, 4.) Domluvil a posadil se mezi ostatní.

Východní zdvořilost žádala, aby mu Hettité nabídli zdarma své vlastní hrobky. Proto odpověděli: »Slyš nás, pane! Velikým knížetem[21]) jsi v našich očích; pochovej svou mrtvou v nejlepším z našich hrobů. Nikdo ti nebude moci brániti, abys pochoval svou mrtvou v jeho hrobě.« (Gen. 23, 5—6).

Patriarcha znal dobře východní diplomacii; proto také věděl, že nabídky přijmouti nesmí. Ani by to neudělal; nedovolí přece, aby tělo milované manželky odpočívalo mezi pohany. Chtěl míti svou vlastní hrobku, a jak jsem pravil, již si ji také vyhlédl. Uprostřed

[14]) Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des alten Orientes[3], Lipsko, 1916, 217 a Gressmann, Zeitschrift für alttest. Wissenschaft, 1910, 32.

[15]) Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1899, III, 603.

[16]) Szczepański, Egea i Hatti, Varšava, 1923, 120 a Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 110.

[17]) Ed. Meyer, Die Kultur der Hettiter, 57.

[18]) King, Chronicles concerning early Babylonian Kings, II, 22.

[19]) Obvyklé oslovení na východě.

[20]) Sr. Musil, V posvátném Hedžázu, Praha, 1929, 241.

[21]) Hebr. text doslova »knížetem Božím«. Lamy (Comment. in librum Geneseos, Mechlín, 1884, II, 130) z toho dokazoval, že Hettité tušili náboženskou velikost Abrahamovu. Bylo to jen květnaté rčení, v jakých si na východě tolik libují. Sr. Holzinger, Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 133.

jakéhosi háje na východní straně města zpozoroval skálu, v které vytvořila příroda dvojitou jeskyni; odtud její jméno Makpéláh.[22]) Byla však dosud majetkem Efrona, syna Ṣocharova.[23])

Podle východního zvyku neobrátil se patriarcha přímo na majetníka; požádal přítomné, aby to zprostředkovali. Proto povstal, poklonil se hluboce před domácím obyvatelstvem a pravil: »Souhlasíte-li s tím, abych směl pochovati svou mrtvou, slyšte mne a přimluvte se za mne u Efrona, syna Ṣocharova, aby mi dal jeskyni Makpéláh, kterou má na konci svého pole; za slušný peníz ať mi ji dá před vámi, abych měl hrobku.« (Gen. 23, 8—9.) Východní zdvořilost žádala, aby se nechtělo najednou mnoho. Proto ani patriarcha neřekl hned všecko. O koupi pole se ještě ani nezmínil. Mluví jen o jeskyni a výslovně zdůrazňuje, že je na konci pole. Jejím prodejem neutrpí majetník pozemku ani nejmenší škody.[24])

Efron seděl mezi přítomnými. Jakmile vyslechl přání patriarchovo, pravil hlasitě, aby to mohl slyšeti každý, kdo vcházel do brány: »Nikoli, tak se nestane, pane můj! Poslechni raději, co ti pravím: Daruji ti pole s jeskyní, která jest na něm, u přítomnosti synů svého lidu; pochovej svou mrtvou!« (Gen. 23, 11.) Podobná rčení slyší cestovatel dodnes často na východě, ale běda mu, kdyby jim nerozuměl. To věděl i patriarcha; proto se znovu poklonil před přítomnými a pravil: »Prosím, abys mne vyslechl. Dám ti peníze za pole; přijmi je a tak pochovám na něm svou mrtvou.« (Gen. 23, 13.)

Efron čekal jen na tuto nabídku. Pravil: »Pane můj, slyš mne! Půda, kterou si přeješ, má cenu čtyř set stříbrných šiklů. To je cena mezi mnou a tebou. Či je to mnoho? Pochovej svou mrtvou!« (Gen. 23, 15.)

Efron prohlásil stanovenou cenu za maličkost, která nestojí ani za smlouvání. Ve skutečnosti byl jeho požadavek přemrštěný.[25]) V téže době stálo v Babylonii 100 sárů (3500 m) zahradní půdy toliko deset šiklů.[26]) Ani v Palestině nebylo dráže. Omri koupil samařský pahorek, na kterém byla později veliká pevnost, za 6000 šiklů (3. Král. 16, 24). Podle všeho zdání chtěl Efron těžiti z okamžité tísně patriarchovy a vylákati na něm co nejvíce; snad se též domníval, že Abraham bude smlouvati. Patriarchovi na koupi zá-

[22]) Calmet (Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, Paříž, 1719, I, 80) a Döller (Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 51) je pokládali za jméno pole, Crelier (La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 238) a Holzinger (Genesis erklärt, Freiburk, 1898, 134) za jméno jeskyně. Obě myšlenky možno pěkně spojiti. Původně tak slula jen jeskyně, později tak nazváno i pole.

[23]) Vulgata přepisuje Seor.

[24]) Ehrlich, Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 99.

[25]) Stakemaier, Theologie und Glaube 3 (1911), 721. Pěkné doklady z téže doby uvádí Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 271.

[26]) Schwenzner, Der Alte Orient 16 (1916), č. 1, str. 31.

leželo, proto nesmlouval. Odvážil[27]) Efronovi žádanou sumu a koupi uzavřel (Gen. 23, 16).

Východní zvyk žádal, aby smlouva byla přesná a obsahovala podrobný popis prodávaného předmětu. Výslovně mělo býti podotčeno, kupuje-li kdo jen pozemek nebo i stromy, které na něm rostly.[28]) Kromě toho nařizoval § 7 krále Hammurabiho[29]) aby se smlouva napsala a připojila jména svědků. V Kanaanu bylo sotva možné splniti poslední odstavec; zato ostatní podrobnosti zachovali. Bible praví: »Tak bývalé pole Efronovo, na němž byla jeskyně Makpéláh, na východě od Mambre, jak pole, tak i jeskyně a všecky stromy na celé jeho ploše kolem dokola bylo trvale odevzdáno v majetek Abrahamův před očima synů Chetových a všech, kteří vcházeli do brány onoho města.« (Gen. 23, 17—18.)

Mnozí se domnívají, že tu třeba hledati »pole Abrahamovo«, o kterém jsem se zmínil ve zprávě o Bersabě.[30]) Událost ta měla důležité právní důsledky. Až dosud byl patriarcha jen trpěným cizincem, ode dneška jest občanem kanaanským a jeho potomci budou míti právo v zemi, která jim byla Bohem slíbena.[31])

Polohu jeskyně Makpéláh známe velice dobře, protože ústní podání nikdy nekolísalo. Dodnes tu vidíme budovu Harám el-Chalíl; škoda jen, že křesťanům není dovoleno ji navštíviti. Proto podoba jeskyně je zahalena hlubokým tajemstvím. Jen Pierottimu se podařilo odhaliti poněkud závoj. R. 1859 sestoupil nepozorovaně po několika stupních a zahlédl dvojité dno jeskyně; snad odtud její jméno.[32]) Z výpovědí mohamedánů se dovídáme, že je v ní několik náhrobků; podle Josefa Flavia[33]) byly z bílého mramoru a pocházely teprve z doby Herodovy.

17. Sňatek Izákův.

(Gen. 22, 20—24 a 24, 1—67.)

Zvolna se blížil konec dlouhého života Abrahamova. Mohl býti spokojen a přece ho tížila ještě veliká starost. Podle § 155 platného zákona krále Hammurabiho[1]) měl vyhledati svému synovi vhodnou manželku. V okolí bylo dosti královských dcer, které by

[27]) Ražených peněz ještě nebylo; platilo se stříbrem, které se proto po každé odvažovalo.

[28]) Kohler-Peiser, Aus dem babylonischen Rechtsleben, Lipsko, 1892, III, 97.

[29]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 11.

[30]) Spiegelberg, Aegyptologische Randglossen zum Alten Testamente, Štrasburk, 1904, 14 a Meyer, Die Israeliten und ihre Nachbarstämme, Halle, 1906.

[31]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 271.

[32]) Vigouroux-Podlaha, Bible a nejnovější objevy, Praha, 1896, II, 362—363.

[33]) Antiquit, 1, 14.

[1]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 45 a Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 110.

byly s radostí podaly ruku bohatému dědici, ale Abraham na ně nepomýšlel. Znal dobře jejich modloslužbu a právem se obával, aby jeho potomky nenakazily. Šťastná náhoda mu přála; doslechl o velikém rozkvětu rodiny Nachorovy v okolí háránském. Jeho bratr měl celkem dvanáct synů: osm pocházelo od Melchy, čtyři mu porodila vedlejší manželka Roma. Stali se praotci jednotlivých kmenů aramských. Většina badatelů popírá jejich přímý původ od Nachora.[2]) Je totiž velice možné, že cizí kmeny splynuly časem s aramskými potomky Nachorovými; v tehdejší mluvě se to naznačovalo poměrem syna k otci. I dnešní cestovatelé[3]) vypravují o podobném zvyku.

Bible vypočítává jména všech dvanácti synů; kromě dvou máme doložena všechna v písemných památkách. V území Usově žil později zbožný trpitel Job (Job 1, 1). Búz bývá jmenován (Jer. 25, 23) vedle Dedanu a Tejmy. Osobní jméno Bazá čteme také v jedné listině z doby krále Hammurabiho.[4]) V asyrských pramenech děje se několikráte zmínka o krajině Bázu, etymologicky »pustina«;[5]) podle Dhorma[6]) byla opravdu v severní Arabii, nedaleko kvetoucího města Tejmy. Kemuel se jmenuje otcem Aramovým, podle jiné zprávy (Gen. 10, 22) byl Aram synem Semovým. Z toho plyne důsledek, o kterém jsem se již zmínil. Některý kmen aramský splynul s potomky Kemuelovými a Kemuel stal se společným praotcem obou kmenů. Potomci Kesedovi sluli později Kasdim. V knize Jobově (Job 1, 17) se uvádějí spolu se Sabejci; tábořili pravděpodobně nablízku Hauranu. Tam kladou babylonské zprávy také arabský kmen Hazu, bibl. Chazo. Jeho území je jaksi součástí kraje Bazú.[7]) Jméno Pildašovo a Jidlafovo nebylo dosud nalezeno. Batuele připomíná kananejské jméno Batiil v listech tell-amarnských;[8]) bylo také názvem jakéhosi boha.[9])

Z vedlejší manželky pocházel Tebach. Jeho jméno se uchovalo ve jméně města Tibchat,[10]) v asyrských a egyptských pramenech Tubichi. Leželo v území Aram Soba, pravděpodobně při horním Orontu. Jméno Gachamovo připomíná pamětní sloup Salmanasara III.[11]) Tachaš, v listech tell-amarnských Tachši, byla krajina v okolí Libanonu. Maacha nacházíme ještě v době Davidově[12]) na úpatí Hermonu.

Tyto radostné zprávy potěšily velice patriarchu. Proto se roz-

[2]) Sr. Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 268.
[3]) Musil, Mezi Šammary, Praha, 1931, 28.
[4]) Kohler-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1911, V, 22.
[5]) Delitzsch, Assyrische Lesestücke[4], Lipsko, 192 b.
[6]) Revue biblique, 1911, 104.
[7]) Delitzsch, Assyrische Lesestücke[4], 192 b.
[8]) Winckler, Die Thontafeln von Tell-el-Amarna, Berlín, 1896, 121.
[9]) Deimel, Pantheon Babylonicum, Řím, 1914, 70.
[10]) 2. Sam. 8, 8 a 1. Par. 18, 8.
[11]) Gressmann, Altorientalische Texte und Bilder zum Alten Testament[2], 1923, 340.
[12]) 2. Sam. 10, 6. 8 a 1. Par. 19, 7.

hodl, že přivede synovi manželku ze svého příbuzenstva. Povolal věrného služebníka Eliezera[13]) a pravil k němu: »Polož ruku pod můj pohlavní úd, abych tě zavázal přísahou při Hospodinu Bohu nebes i země, že nevezmeš manželku pro syna mého z dcer kananejských, mezi nimiž přebývám, ale že půjdeš do mé vlasti a k mému příbuzenstvu a odtud že vezmeš manželku synu mému Izákovi.« (Gen. 24, 2—4.)

Přísaha, kterou žádal patriarcha na Eliezerovi, je tak neobvyklá, že vyvolala mnoho vědeckých bojů a zavdala podnět k četným dohadům. Jedni[14]) přenášeli moderní ostych do tehdejší doby; proto tvrdili, že otrok měl položiti ruku na slabiny patriarchovy. Jiní se dovolávali Josefa Flavia,[15]) Tacita[16]) a Herodota.[17]) Patriarcha prý sedl Eliezerovi na ruku a vehnal mu tak krev do konce prstů; potom prsty poranil a kapkami krve natřel sedm kamenů. Výklad je tak nepřirozený, že nezasluhuje ani odpovědi. Ještě jiní[18]) viděli v přísaze narážku na posvátnost obřízky.

Racionalistům byla přísaha patriarchova zbytkem náboženského kultu, který prý vzdávali pohlavnímu údu.[19]) Sám protestant König[20]) odmítá s rozhořčením tento nechutný výklad a novější objevy mu dávají za pravdu.

Podobná přísaha je dodnes v arabských krajinách zjevem velice obvyklým. Musilův průvodce Bachít vypravoval[21]): »Chci-li si zajistiti pomoc neb ochranu, vložím náhle levici na hlavu muže, od něhož ochranu žádám, pravici pak na jeho pohlavní úd a dím:

Zaklínám tě tvou plodící silou
a tvým semenem,
zaklínám tě dětmi, které již máš
a které ještě míti můžeš,
zaklínám tě tvým příbuzenstvem
a tvými potomky,
abys prohlásil, že mně uděláš to a to.«

A dodal: »Každý udělá, oč byl žádán. Bojí se, že by ho Alláh ztrestal na jeho dětech, proto podniká vše, jen aby tě zabezpečil před tvými utiskovateli.« Tentýž zvyk máme doložen i v pramenech z doby patriarchovy. V tehdejších smlouvách vyskytuje se

[13]) Bible ho při této příležitosti nejmenuje; podle Gen. 15, 2 slul Eliezer. Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 242.

[14]) Del Rio, Pharus sacrae sapientiae, Lyon, 1608, 330 a Hejčl, Bible česká, Praha, 1917, I, 84.

[15]) Antiquit. 1, 16, 1.

[16]) Annal. 12, 47.

[17]) Hist. 3, 8.

[18]) Schumann, Genesis Hebraice et Graece, Lipsko, 1829, 345.

[19]) Jeremias, Der Einfluss Babyloniens auf die Deutung des Alten Testamentes, Lipsko, 1908, 21 a Spoer, Zeitschrift für alttest. Wissenschaft, 1908, 271n.

[20]) Das Buch Genesis, Gütersloh, 1919, 39.

[21]) Tajemná Amra, Praha, 1932, 143.

často eufemismus »jeden vezme předek druhého« nebo »jeden udeří předek druhého«; smysl bývá po každé stejný: zaručiti se nebo slavnostně slíbiti.[22]) Podle toho žádal patriarcha přísahu při zdroji života[23]) a hrozil pomstou svých potomků, kdyby ji Eliezer nezachoval.[24]) Zda myslil také na budoucího Mesiáše,[25]) neodvažuji se rozhodovati.

Po těchto poznámkách již rozumíme, proč se Eliezer zdráhal přisahati a kladl podmínky: »Nebude-li chtíti žena jíti se mnou do této země, přeješ si, abych uvedl tvého syna zpět do země, ze které jsi ty vyšel?« (Gen. 24, 5). Tento návrh patriarcha rozhodně odmítl, protože by překážel záměrům Božím: »Chraň Bůh, abys kdy nazpět uvedl tam syna mého. Hospodin, Bůh nebe, který mne vzal z domu otce mého a ze země, v níž jsem se zrodil, ten, jenžto ke mně mluvil a přisahal mi řka: „Potomstvu tvému dám tuto zemi" — ten pošle před tebou svého anděla, abys odtamtud dostal manželku pro mého syna. Odepře-li však žena jíti s tebou, nebudeš přísahou vázán; jen syna mého tam nevoď zpět!« (Gen. 24, 6—8.)

Teprve potom složil Eliezer žádanou přísahu a patriarcha počal s přípravami na dalekou cestu. Měl s sebou vzíti deset velbloudů a dostatečný počet služebníků. Na zvířata naložili jistě mouku a měchy s vodou, aby měli dosti potravy. Bible se zmiňuje (Gen. 24, 10) také o »vzácnostech«. Byly to různé druhy oděvu, zlaté a stříbrné skvosty, určené pro nevěstu a její příbuzné.

S požehnáním Abrahamovým vydali se na cestu, která měřila aspoň 800 km. Trvala dosti dlouho, protože velbloud urazí za den průměrně 50 km.[26]) Konečně došli k Háránu. Slula-li okolní krajina již tehdy Aram Naharajim (Gen. 24, 10), je velice pochybné, protože kolem r. 2000 vládli tam ještě Mitannové.[27]) Spíše se zdá, že Mojžíš užil jména, které bylo obvyklé v jeho době, aby mu čtenáři lépe rozuměli. Víme však určitě, že již několik století po smrti patriarchově zmocnili se úrodného území Aramci. Zmiňuje se o nich Adadnirari I. (1320—1290), ale již jeho otec Arikdenil (1345—1320) vedl s nimi těžké boje. V listinách tell-amarnských slove kraj ten Naharina[28]) a zahrnuje úrodné pastviny, svlažované řekami Eufratem, Balíchem a Chabúrem.

Před městem se Eliezer zastavil a přinutil velbloudice, aby u studny poklekly.[29]) Čekal na večer, kdy východní ženy a dívky chodívají obyčejně pro vodu. Od nich se mohl dověděti přesnější

[22]) Meissner, Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft, 1903, 307 a Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 250.
[23]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913.
[24]) Ewald, Die Altertümer des Volkes Israel[3], Göttinky, 1866, 20.
[25]) Sv. Ambrož, De Abraham I, 9, 83; ML 14, 450 a Hejčl, Bible česká, Praha, 1917, I, 84.
[26]) Musil, Arabie Petraea, Vídeň, 1908, III, 267.
[27]) Šanda, Moses und der Pentateuch, Münster, 1924, 113.
[28]) Sina Schiffer, Die Aramäer, Lipsko, 1911, 57.
[29]) König, Das Buch Genesis, Gütersloh, 1919, 546.

zprávy o rodině Nachorově. Bylo také pravděpodobné, že mezi nimi bude i některá příbuzná patriarchova. Měl-li svůj úkol provésti, nesměl se napřed prozraditi, aby snad dívka svou povahu nezakryla. A protože se pod krásnou tváří může skrývati velice špatné srdce, chtěl budoucí manželku Izákovu podrobiti bezděčné zkoušce. Proto se obrátil ve vroucí modlitbě k Bohu: »Hospodine, Bože pána mého Abrahama, vyjdi mi, prosím, dnes vstříc a prokaž milost pánu mému Abrahamovi. Hle, stojím u studny vody a dcery obyvatelů tohoto města budou choditi pro vodu. Dívka tedy, které řeknu: „Nachyl svého džbánu, abych se mohl napíti," a která řekne: „Pij, a velbloudy tvé také napojím," ta bude ta, kterou jsi určil pro svého služebníka Izáka. Z toho poznám, že jsi učinil milosrdenství s mým pánem.« (Gen. 24, 12—14).

Zkouška byla velice vhodná. Napojiti deset žíznivých velbloudů nebylo maličkostí.[30]) Vedle bude státi několik průvodců Eliezerových a budou nečinně přihlížeti, jak se cizí dívka stará o jejich dobytek. Jestliže přece prosbě vyhoví, dokáže velikou dobrotu, vlídnost, laskavost, úslužnost, pracovitost a pohostinství a bude proto dobrou manželkou Izákovou. Proto již sv. Otcové popírali, že by skutek Eliezerův byl slepým spoléháním na šťastnou náhodu nebo dokonce hříšným pokoušením Boha.[31]) V jeho modlitbě vidíme spíše projev hluboké víry v Boží Prozřetelnost, která až dosud tak moudře vedla patriarchu, a další vývoj událostí dal mu za pravdu.[32])

Sotva domluvil, spatřil vycházeti z městské brány mladou dívku. Na rameně nesla džbán a kráčela k studni. V tu chvíli nevěděl, že je to Rebeka,[33]) dcera Batuelova, a proto blízká příbuzná Abrahamova. Zato ho uchvátila její nevšední krása; a ještě více se mu líbila její skromnost. S nikým se zbytečně nezdržovala. Sestoupila po několika schodech, které vedly do studny, nabrala vody a vystupovala.[34]) V tom okamžiku jí zastoupil cestu Eliezer a pravil: »Dej mi ze svého džbánu trochu se napíti« (Gen. 24, 17). Se slovy: »Pij, pane můj,« složila rychle džbán na loket a podala mu osvěžujícího nápoje. Když uhasil žízeň, dodala: »I velbloudům tvým navážím vody, až se všichni napijí.« (Gen. 24, 18—19). Hned vylila džbán do koryta, jakých bývalo kolem studny několik, a bez reptání nosila vodu, až se zvířata napojila (Gen. 24, 20).

S blahým uspokojením pozoroval Eliezer úslužnou dívku. Viděl,

[30]) Musil, V biblickém ráji, 1930, 46n.

[31]) Jan Zlatoústý, In Genesim hom. 48, 4; MG 53, 439 a Theodoret, In Genesim quaest. 74; MG 80, 183.

[32]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 244.

[33]) Etymologii jména dosud neznáme. Bauer (Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft 67 [1913], 344) se proto domníval, že snad třeba čísti Bikra, kráva. Sotva má pravdu; také na východě dávali dívkám jména něžnější.

[34]) Tak třeba přeložiti hebrejské »vracela se«. König, Das Buch Genesis, Gütersloh, 1919, 547.

jak Bůh splnil jeho vroucí prosby, ale nesměl se ukvapiti. Proto se tázal: »Čí jsi dcera?« Odpověděla: »Jsem dcera Batuela, syna Melchy, která ho porodila Nachorovi.« Melchu jmenovala jistě proto, poněvadž děd měl také manželky vedlejší.[35]) Na otázku: »Pověz mi, je-li u vás místo, abych tam mohl zůstati,« slyšel uspokojivou odpověď: »Také slámy a píce jest u nás hojnost a místo prostranné k zůstávání« (Gen. 24, 23—24). Starší exegeté nepochopili pravý smysl její odpovědi, teprve novější objevy nám jej objasnily. Při vykopávkách v Gezeru bylo nalezeno mnoho slámy na drobno rozsekané a smíchané se sušenou travou. Dnes víme, že takovou směsí krmí Arabové velbloudy.[36])

Eliezer byl spokojen. Z přivezených pokladů vybral zlatý kroužek,[37]) jaký nosívaly východní ženy v nozdrách.[38]) Vážil půl lotu.[39]) K němu přidal dva zlaté náramky, těžké deset lotů, a daroval je dívce.[40]) Sám se poklonil hluboko před Bohem a vroucně zvolal: »Požehnán budiž Hospodin, Bůh pána mého Abrahama, kterýž neodepřel milosrdenství ani věrnosti své pánu mému, nýbrž přímou cestou mne přivedl do domu bratra mého pána« (Gen. 24, 26—28).

Jeho slova Rebeku velice překvapila; a protože podobný kroužek nosívaly jen vdané ženy, vytušila hned účel jeho cesty. Vzrušeně chvátala domů a pověděla matce, co se přihodilo. (Gen. 24, 28.)

Otec již nebyl na živu a jeho místo zastupoval Rebečin bratr Laban.[41]) Jakmile se dověděl o cizinci a spatřil vzácné dary v rukou dívčiných,[42]) nařídil sluhům, aby vše přichystali k uvítání.[43]) Sám pospíšil k studni a pozdravil Eliezera: »Pojď, požehnaný Hospodinův; proč stojíš venku? Připravil jsem ti příbytek a místo pro velbloudy« (Gen. 24, 30—31).

Co následovalo, popisuje Bible slovy: »Uvedl ho do domu po-

[35]) Procksch, Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 145.

[36]) Hashagen, Ausgrabungen und Entdeckungen von R. A. Stewart Macalister, Wismar, 1907, 59.

[37]) Sv. Jeronym přeložil náušnice; snad proto, že by mu čtenáři nerozuměli.

[38]) Na př. Ez. 16, 11—12 a Is. 3, 21. Döller (Abraham und seine Zeit, Münster, 1909, 52) tvrdí, že se zvyk tento uchoval v některých krajinách dodnes a Musil (Mezi Šammary, Praha, 1931, 303) uvádí popěvek mladé manželky, v kterém touží »po zlaťoučkém nosním kroužku«.

[39]) Babylonský lot měl 16·37 gr. Latinský překlad udává 2 loty, asi nesprávně.

[40]) Bible vypravuje události v opačném pořadu; zaměnil jsem je podle Gen. 24, 47—48.

[41]) Doslova bílý. Jedni viděli ve jméně básnický název měsíčního boha Sina (Gunkel, Genesis übersetzt und erklärt[3], Göttinky, 1910, 163), jiní o tomto vztahu pochybovali (Winckler, Keilinschriftliches Textbuch zum Alten Testamente[3], Lipsko, 1909, 363), Deimel (Pantheon Babylonicum, Řím, 1914, 160) jej vůbec popírá.

[42]) Již při této příležitosti probleskuje lakomá povaha Labanova, o které vypravuje Bible později tolik nepěkných věcí.

[43]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž 1895, 248.

hostinství, odsedlal velbloudy a dal jim slámy a píce, jakož i vody, aby si umyli nohy on i mužové, kteří s ním přišli.« (Gen. 24, 32.) Dnes si můžeme dobře představiti, jak asi vypadal tehdejší dům.[44]) Městskou branou se vcházelo do spleti úzkých a křivolakých uliček, kde každý stavěl, jak se mu líbilo. Po obou stranách byly dosti vysoké zdi z nepálených cihel, ohozené maltou z obyčejné hlíny a bez oken. Jen tu a tam byly proraženy dveře, kterými se vcházelo do jednotlivých domů. Skládaly se z obytného stavení a dosti prostranného dvora, na kterém býval dobytek. Na jedné straně bývala u zdi široká střecha na dřevěných sloupech; pod ní uschovávali píci, za horkých nocí tam i spávali.

Konečně předložili Eliezerovi jídlo. Odmítl slovy: »Nevezmu do úst, dokud nevyřídím, co mi uloženo« (Gen. 24, 33). Laban věděl, že by ho marně přemlouval, proto pravil: »Mluv« a služebník počal dopodrobna vypravovati (Gen. 24, 34—49):

»Jsem služebník Abrahamův. Hospodin velmi pánu mému požehnal, takže se stal velikým; dal mu brav i skot, stříbro i zlato, služebníky i služebnice, velbloudy i osly. Také Sára, manželka mého pána, porodila ve vysokém věku syna mému pánu, jemuž dal všecek svůj majetek. Mne pak zavázal pán můj přísahou řka: Nevezmeš manželku synu mému z dcer kananejských, v jejichž zemi přebývám; nýbrž půjdeš do domu otce mého a z mého příbuzenstva vybéřeš manželku mému synovi. Já však jsem svému pánovi odpověděl: Což, nebude-li žena chtíti se mnou jíti? Řekl: Hospodin, před jehož tváří chodím, pošle s tebou svého anděla a povede tě po cestě tak, že dostaneš pro mého syna ženu z mého příbuzenstva a z domu otce mého. Až přijdeš k mým příbuzným, a oni by ti nedali ženy, nestihne tě má kletba. Když jsem tedy dnes přišel k studni vody a řekl jsem: Hospodine, Bože pána mého, jestliže jsi mi dal štěstí na cestě, kterou nyní konám — hle, stojím u studně — pak panna, která vyjde pro vodu a uslyší ode mne: „Dej mi ze svého džbánu trochu se napít," a řekne mi: „Pij ty a také velbloudům tvým naváším," ta bude ženou, kterou určil Hospodin pro syna mého pána. Zatím co jsem mlčky o těchto věcech uvažoval, objevila se Rebeka přicházejíc a džbán nesouc na rameni; sestoupila do studně a naválila vody. I dím jí: Zavdej mi trochu! Ona spěšně složila džbán s ramene a řekla mi: Pij, a také velbloudy tvé napojím. I otázal jsem se jí řka: Čí jsi dcera? Odpověděla: Jsem dcera Batuela, syna Nachora, jehož mu porodila Melcha. Tu jsem jí dal nosní kroužek, aby zdobil její tvář, a na ruce jsem jí dal náramky. I sklonil jsem se klaněje se Hospodinu a velebě Hospodina, který mě vedl pravou cestou, abych dostal dceru bratra pána mého pro jeho syna. Proto mi řekněte, chcete-li se zachovati laskavě a věrně k mému pánu; myslíte-li však jináč, i to mi řekněte, abych se dal vpravo nebo vlevo.«

[44]) Hashagen, Ausgrabungen und Entdeckungen von R. A. Stewart Macalister, Wismar, 1907, 60n.

Řeč Eliezerova byla složena velice účelně. Zdůrazňoval, co by mohlo rozhodnutí uspíšiti, a opatrně přešel mlčením okolnosti, které by snad rodinu zdržovaly. Úmyslně postavil do popředí Boha, který svou Prozřetelností vlastně již rozhodl. Nás jenom překvapuje jakýsi chlad, skoro bychom řekli lhostejnost, s jakou přednáší žádost o ruku Rebečinu. Je to význačná vlastnost všech Východňanů, kteří jen neradi prozrazují, po čem touží.[45])

Když Eliezer domluvil, odpověděl Laban a jeho mladší bratr[46]) Batuel: »Od Hospodina vyšla tato věc; nemůžeme ti nic jiného říci, leč co se jemu líbí. Hle, Rebeka jest před tebou, vezmi ji a jdi; budiž manželkou syna tvého pána, jakož mluvil Hospodin.« (Gen. 24, 50—51.) Dívky se na souhlas nikdo ani netázal; nebylo to zvykem.

Rádi věříme, že po takové odpovědi padl Eliezer na kolena a vroucně se poklonil Hospodinu. Hned potom dal Rebece stříbrné a zlaté předměty a hojně oděvu; také bratry a matku bohatě obdaroval. Slavnou hostinou zakončen radostný den, ale dříve bylo třeba sepsati smlouvu, bez které bylo babylonské manželství neplatné.[47]) Jedna zní doslova:[48])

»Illilizzu, kněz Illilův a syn Lugalazidův, pojal za manželku Amasukkalu, dceru Ninibmansumovu. Amasukkal přinesla svému manželu Illilizzovi 19 stříbrných šiklů. Platno pro vždycky! Řekne-li Illilizzu své manželce Amasukkale: „Nejsi mou ženou," vrátí jí oněch 19 šiklů a kromě toho jí odváží půl hřivny stříbra na rozchodnou. Řekne-li však Amasukkal svému manželu Illilizzovi: „Nejsi mým mužem," ztratí právo na svých 19 šiklů a je povinna odvážiti Illilizzovi půl hřivny stříbra. Po vzájemné dohodě potvrdily obě strany tuto smlouvu přísahou.« Následují podpisy osmi svědků, dvou svědkyň, písaře a notáře.

Druhého dne přišel Eliezer a žádal: »Propusťte mne, ať jdu k svému pánu.« (Gen. 24, 54.) Jeho náhlý odchod překvapoval, proto ho hleděli zdržeti: »Ať zůstane dívka aspoň deset dní u nás a potom ať jde.« (Gen. 24, 55.) Nedal se však přemluviti; věděl, že stárnoucí Abraham čeká jistě netrpělivě na jeho návrat. Proto pravil: »Nezdržujte mne, neboť Hospodin dal mi šťastnou cestu; propusťte mne, ať jdu k svému pánu.« (Gen. 24, 56.)

Tu ovšem nemohli rozhodovati sami. Nevěsta měla právo zůstati rok neb aspoň deset měsíců v domě svých rodičů. Proto řekli: »Zavolejme dívku a zeptejme se, jak ona myslí.« (Gen. 24, 57.) Přišla z oddělení určeného pro ženy a ochotně souhlasila. Proto počali s přípravami na cestu. Rebeka dostala od příbuzných četné

[45]) Crelier, La Genèse et introduction au Pentateuque, Paříž, 1895, 251.

[46]) Jistě ne otec dívčin; proto se uvádí teprve na druhém místě. Sr. Josef, Flavius, Antiquit. 1, 6. Ještě nejspíše to byl mladší bratr. Hejčl, Bible česká, Praha, 1917, I, 87.

[47]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 37.

[48]) Kohler-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1910, IV, 1.

dary. Z jedné tehdejší listiny se dovídáme, co vše si odnášela bohatší nevěsta:[49]) »Otrokyni Belladatum, otrokyni Šarratsipparnu, šest šiklů zlata pro náušnice, šikl stříbra pro náhrdelník, 2 stříbrné náramky vážící 4 šikly, 4 stříbrné prsteny v úhrnné váze 4 šiklů. Deset košil, deset šátků na hlavu, jeden spodní šat, dvoje svrchní šaty a jeden plášť; jednoho vola, dvě tříleté krávy, 30 ovec, 20 min vlny, 1 měděný kotel, jedno lůžko, pět stolic, 60 Ka[50]) oleje, 10 Ka jemného oleje, jedno pouzdro na voňavky, jednu mísu, dvě dřevěná vědra atd.« Bible se výslovně zmiňuje o několika otrokyních, které dostala Rebeka (Gen. 24, 61). Bývaly to obyčejně mladé dívky, které s nevěstou vyrostly a měly jí osladiti ztrátu domova. Stávaly se jejím osobním majetkem a mohla s nimi nakládati po libosti. Jak bylo zvykem, provázela ji její bývalá kojná Debora (Gen. 35, 8). Vychovala ji a měla jí nahraditi matku.

Celá rodina provázela ji požehnáním:

»Sestra naše jsi,
rozmnožiž se v tisíc tisíců
a potomstvo tvé
vládniž branami svých nepřátel!« (Gen. 24, 60.)

Karavana vsedla na velbloudy a vydala se na cestu. Nekonala ji pomalu, jelo se rychle (Gen. 24, 61). V Hebronu nezastihli nikoho;[51]) zato se dověděli, že Izák pásl kolem studnice Chai-Rói a vrací se zvolna k Bersabě.[52]) Pravděpodobně chtěl znova navštíviti hrob své matky, na niž nemohl dosud zapomenouti. Bylo již k večeru a do přírody se ukládaly hluboké stíny. Také v duši Izákově bylo velice smutno. Vyšel si proto do polí, aby si v klidu poplakal.

Pojednou zahlédl karavanu a poznal velbloudice otcovy. V radostné předtuše šel jim naproti. Ale také Rebeka si všimla osamělého chodce, sklonila se v sedle hluboko a tázala se sluhy, který vedl její zvíře:[53]) »Kdo je ten člověk, který jde po pláni proti nám?« (Gen. 24, 63.) Jakmile zaslechla jméno Izákovo, vzala závoj a zahalila se, jak to žádal domácí obyčej.[54])

Shledání bylo velice radostné. Eliezer vypravoval dopodrobna, co se stalo, a ještě téhož večera uvedl Izák Rebeku do stanu Sářina[55]) a pojal ji za manželku.[56]) Bible dodává: »Rebeka se mu tak

[49]) Kohler-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1909, III, 6.

[50]) Ka měl 0·4 l.

[51]) Heinisch, Das Buch Genesis, Bonn, 1931, 280 se domnívá, že patriarcha mezitím skonal. Jeho myšlenka nemá vážnějších důvodů.

[52]) Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 114).

[53]) Tak překládá Ehrlich (Randglossen zur Hebr. Bibel, Lipsko, 1908, I, 114) a dávno před ním Onkelos. Jeho myšlenka je velice pravděpodobná, poněvadž žena nemůže sama s tak vysokého zvířete seskočiti.

[54]) Gen. 24, 65. Podobně tomu bylo u jiných národů. Sr. latinské »nubere viro«. Plinius, Hist. nat. 21, 22.

[55]) Odkázala mu jej asi podle § 150 zákoníku Hammurabiho. Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 43.

zalíbila, že se mu zmírnila bolest, která ho stihla smrtí matčinou« (Gen. 24, 67).

18. Smrt Abrahamova.

(Gen. 25, 1—10.)

Když patriarcha poznával, že se blíží konec života, svolal své syny, aby učinil poslední pořízení. Podle § 171. babylonského zákoníku[1]) stal se Izák jeho jediným dědicem; ostatní dostali jen dary. Na jeho výslovné přání měli se odstěhovati do Arabie, aby snad po jeho smrti nedošlo k rozepřím (Gen. 25, 6).

Při této příležitosti se dovídáme, že patriarcha měl kromě Sáry ještě vedlejší manželku Keturu.[2]) Tato zmínka uvedla exegety do velikých rozpaků, protože neznali dobře manželské právo babylonské. Calmet[3]) pokládal za možné, že je to Hagar, kterou patriarcha povolal po smrti Sářině opět do svého stanu. Jiní[4]) tvrdili, že Abraham pojal Keturu teprve po smrti své první manželky. Rádi poukazovali na dlouhou řadu let, o které přežil družku svého mládí. Nález zákoníku Hammurabiho smetl rázem jejich dohady. Hagar by byla totiž podle § 167[5]) pravoplatnou manželkou patriarchovou a její dítky by dědily stejným dílem se synem Izákem. Průběh událostí byl tedy docela jiný.

Podle § 144 nesměl si vzíti muž vedlejší manželku, jestliže se mu narodilo dítě z otrokyně, kterou mu jeho hlavní manželka přivedla.[6]) Z toho plyne, že patriarcha měl Keturu již před narozením Ismaelovým. Bylo mu to dovoleno § 145 zmíněného zákoníku. Byla však jen manželkou podřadnou a její dítky nesměly v ničem zkrátiti Izáka.

Z tohoto spojení narodili se synové: Zimrán, Jokšán, Medán, Midján, Jišbák a Šúach; stali se zakladateli samostatných kmenů a jejich jména nám dochovaly i dějiny. Nezmiňuji se o nich podrobněji, protože pro náš účel nemají významu.

[56]) Děje se tak dodnes. Musilovi (V posvátném Hedžázu, Praha, 1929, 239) popisoval Samhán svoje zasnoubení: »K večeru postaví ženy bokem od otcova stanu maličký kulatý stánek a v něm přichystají měkoučké svatební lože. Dvě, tři moje příbuzné zajdou pro nevěstu a uvedou ji po západu slunce do kulatého stánku. Po chvíli tam vejdu sám a ženy stan úplně uzavrou. Jiných svatebních obřadů není.«

[1]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 50.

[2]) Doslova »kadidlo«. Její jméno však jistě nesouvisí s arabským kmenem Ketura v okolí Mekky, jak se domníval Procksch (Die Genesis übersetzt und erklärt, Lipsko, 1913, 138), protože se žádný kmen nejmenuje po matce.

[3]) Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, Paříž, 1719, I, 84.

[4]) Josef Flavius, Antiquit. 1, 23 a Sales, Il vecchio Testamento, Turin, 1918, I, 153.

[5]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 48.

[6]) Kohler-Peiser, Hammurabi's Gesetz, Lipsko, 1904, I, 42.

Patriarcha dokonal v svém 175. roce a byl pochován v jeskyni Makpéláh. U jeho hrobu sešli se opět Izák s Ismaelem; proto je pravděpodobné, že Abraham napravil křivdu, jíž se na něm kdysi dopustila Sára, a dal Ismaelovi více, než očekával (Gen. 25, 9).

Závěr.

Písmo svaté (Sir. 44, 20—23) počítá patriarchu mezi největší světce starozákonní. Snad od nikoho nežádal Bůh tak těžké oběti a přece jeho víra nezakolísala.

Nás však zajímala spíše historická stránka velikého patriarchy. Mohli jsme se přesvědčiti, že jeho doba nebyla tak nekulturní, jak nám chtěli namluviti nepřátelé zjevení. Politické a právní poměry rodiště Abrahamova jsou nám dnes bližší a známější než příchod praotce Čecha. Bůh se postaral, aby pyšná věda nemohla zatemniti dílo, které vykonal pro naši spásu. Obrana vykoupení byla hlavním účelem, proč jsem se podjal této vysilující práce; bude mi útěchou, usnadní-li úkol učitelů náboženství.

OBSAH

Úvod 3

1. Vlast Abrahamova 5
2. Rodina Abrahamova 10
3. V Háránu 19
4. Cesta do Kanaanu 25
5. Do Egypta 29
6. Abramova mírumilovnost 40
7. Vítězný boj 46
8. Smlouva Boží s Abramem 59
9. Narození Ismaelovo 65
10. Obřízka 72
11. Tajemná návštěva 77
12. U Abimelecha 84
13. Narození Izákovo 89
14. Smlouva s Abimelechem 96
15. Obětování Izáka 100
16. Smrt Sářina 109
17. Sňatek Izákův 113
18. Smrt Abrahamova 122

Závěr 123

Tato kniha vyšla nákladem Bohoslovného ústavu v Obořišti v 1000 výtiscích. Vytiskla Československá akc. tiskárna v Praze L. P. 1935.

Str. 8., řádka 24. oprav: Úrok byl pět procent, ale vybíral se měsíčně; činil tedy ročně 60 procent.